

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

Pěstounská péče a doprovázející organizace

Diplomová práce

Autor: Kryštof Pech

Studijní program: N6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor:	Kryštof Pech
Studium:	U16012
Studijní program:	N6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce
Název diplomové práce:	Pěstounská péče a doprovázející organizace
Název diplomové práce AJ:	The Foster Care and Supporting Organizations

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

V teoretické části se budu věnovat obecněji institutu náhradní rodinné péče a jejím pozitivům oproti péči ústavní. Dále popíši jednotlivé typy náhradní rodinné péče s jejich specifickými znaky a právní úpravou. Podrobněji se zaměřím na pěstounskou péči. Popíši také samotné doprovázení pěstounských rodin a uvedu příklad doprovázející organizace. V rámci praktické části se budu věnovat kvalitativnímu výzkumu zaměřenému na sociální pracovníky, kteří pracují ve službě doprovázení pěstounských rodin. Informace budu sbírat prostřednictvím techniky polostrukturovaného rozhovoru.

- MATĚJČEK, Zdeněk a kol., Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-717-8637-3
- NOŤÍŘOVÁ, Jana. Náhradní rodinná péče. Praha: Linde, 2012, ISBN 978-808-6131-917 - Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

Garantující pracoviště:	Ústav sociální práce, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.
Oponent:	Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	27.4.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně pod vedením vedoucí diplomové práce a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Kryštof Pech

Poděkování

V první řadě děkuji Mgr. Lucii Smutkové Ph.D. za to, že se ujala vedení mé práce a za všechny podnětné rady, které mi předala. Dále děkuji svým blízkým, rodině a přátelům za podporu v době vytváření této práce. A v neposlední řadě děkuji všem respondentům, kteří se stali součástí mého výzkumu, bez nichž by nemohl být uskutečněn.

Abstrakt

PECH, Kryštof. *Pěstounská péče a doprovázející organizace*. Hradec Králové, 2018. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Tématem práce je pěstounská péče a doprovázející organizace. Práce se na začátku zabývá vymezením toho, co to je náhradní rodinná péče a jejím srovnáním s ústavní péčí v ČR. Dále je zde kapitola, ve které jsou přiblíženy druhy náhradní rodinné péče, jejich rozdíly a důraz je kladen na pěstounskou péči, její specifika a odlišnosti od ostatních druhů náhradní rodinné péče. V další kapitole se práce věnuje tomu, co je to doprovodná služba. Je zde rozebráno, které organizace se této službě věnují, jaké konkrétní činnosti se pod tímto pojmem skrývají a jakým způsobem je realizují pracovníci v těchto službách. Poté následuje část výzkumná. Hlavním cílem výzkumu je pomocí rozhovorů s pracovníky v doprovázení zjistit, jaké mají se službou zkušenosti, jaký je jejich názor na tuto službu, na její fungování a případně na její slabé a silné stránky.

Klíčová slova: Náhradní rodinná péče, pěstounská péče, doprovodné organizace, doprovázení pěstounských rodin.

Abstract

PECH, Kryštof. *The Foster Care and Supporting Organizations*. Hradec Králové, 2018. Diploma Thesis. University of Hradec Králové, Ústav sociální práce. Leader of the Diploma Thesis: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

The topic of this thesis is The Foster Care and Supporting Organizations. In the beginning of this thesis there is a comparison of the Replacement family care and the Institutional Care in the Czech Republic. In the next chapter there is a description of several types of Replacement family care and their differences with emphasis on Foster care with its specifics and differences of the other types of Replacement family care. In the last chapter of the theoretical part there is a description of the Supporting Service for foster families. This chapter is about organizations providing this service, about their specific activities and about activities of workers in this service. The methodical part of the thesis consists of research. Research is conducted by interviews with workers in supporting service and reflects their experiences with this service and its positives and negatives.

Key words: the Replacement family care, foster care, supporting service, supporting of foster families

Obsah

Úvod.....	10
Teoretická část.....	13
1 Náhradní výchova	13
1.1 Náhradní rodinná péče.....	13
1.1.1 Legislativa náhradní rodinné péče.....	14
1.1.2 Rozhodnutí o náhradní rodinné péči	15
1.2 Ústavní péče	17
1.2.1 Legislativa ústavní péče	18
1.2.2 Druhy ústavních zařízení.....	19
1.3 Náhradní rodinná péče nebo ústavní péče?	21
1.3.1 Důvody k náhradní výchově	22
1.3.2 Rizika ústavní péče.....	24
1.3.3 Rizika náhradní rodinné péče	26
1.3.4 Strategie ochrany práv dětí ČR a v Evropě	29
2. Náhradní rodinná péče	33
2.1 Osvojení	34
2.2 Poručenství	37
2.3 Opatrovnictví dítěte.....	38
2.4 Svěření do péče jiné osoby.....	39
2.5 Pěstounská péče.....	40

2.5.1 Pěstounská péče – základní vymezení	40
2.5.2 Druhy pěstounské péče.....	42
2.5.2.1 Krátkodobá a dlouhodobá pěstounská péče	42
2.5.2.2 Pěstouni příbuzní dítěte a pěstouni profesionální	45
2.5.3 Práva a povinnosti pěstounů.....	47
2.5.4 Dávky pěstounské péče	49
3. Doprovázení pěstounských rodin	52
3.1 Doprovázející organizace	53
3.2 Klíčový pracovník	54
3.3 Dohoda o výkonu pěstounské péče	57
3.4 Základní služby v rámci doprovázení pěstounských rodin	60
3.4.1 Zajištění krátkodobé pomoci při péči o svěřené dítě.....	60
3.4.2 Poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče	62
3.4.3 Zprostředkování odborné pomoci	63
3.4.4 Pomoc s plněním povinnosti vzdělávání.....	63
3.4.5 Pomoc při zajišťování kontaktu dítěte s vlastní rodinou.....	65
3.4.6 Sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče	68
Praktická část.....	70
4 Metodické ukotvení výzkumných aktivit	70
4.1 Cíl výzkumného šetření.....	70
4.2 Výzkumná strategie.....	72
4.3 Respondenti.....	74

4.4 Rizika při realizaci výzkumu a etika výzkumu	74
5 Interpretace dat	75
5.1 Intepretace vztahující se k DC 1.....	76
Shrnutí dílčího cíle 1	79
5.2 Intepretace vztahující se k DC 2.....	80
Shrnutí dílčího cíle 2	83
5.3 Intepretace vztahující se k DC 3.....	83
Shrnutí dílčího cíle 3	87
Závěr.....	89
Použité informační zdroje	93
Cizojazyčné zdroje:	97
Další podpůrné materiály:	97
Seznam příloh.....	I
Příloha 1- Přepis rozhovoru.....	II

Úvod

Tématem mé diplomové práce je pěstounská péče a doprovázející organizace. Toto téma jsem si vybral hlavně proto, že se v této profesní oblasti, tedy v doprovázení pěstounských rodin, pohybuji od chvíle, kdy jsem zakončil bakalářské studium, a je mi tedy velice blízká. Sám jsem v této agendě ještě novým a nezkušeným pracovníkem, a proto si myslím, že by tato práce mohla být přínosná hlavně pro mě, z pohledu prohloubení odborných vědomostí, ale také pro další lidi, kteří by se o službě doprovázení pěstounských rodin chtěli dozvědět více. Text této práce by mohl být zajímavý především pro klíčové pracovníky, kteří již v této službě působí. Naplnění hlavního cíle práce by mohlo sloužit jako zrcadlo jejich praxe či náhled na smýšlení dalších kolegů a nové impulzy do spolupráce s klienty. Vedle toho by moje práce mohla posloužit i jako potenciální informační zdroj pro studenty sociální práce nebo pro možné budoucí pěstouny. Pěstounů je v současnosti málo, i proto jsem si vybral toto téma, protože je právě z tohoto hlediska velice aktuální.¹ Domnívám se tedy, že by moje práce mohla do budoucna sloužit i jako ucelený přehled základních informací o pěstounství, který by mohl pomoci potencionálním pěstounům v rozhodování, jestli se jimi stát či ne.

Pěstounská péče je forma náhradní výchovy, kdy se o dítě, o které se z nejrůznějších důvodů nemohou starat jeho vlastní rodiče, starají pěstouni, tedy osoby pečující, což mohou být jak příbuzní dítěte, tak ale i cizí lidé. Tato péče s sebou nese mnoho specifických aspektů, které pěstouny hodně ovlivňují, ať už jsou to nároky na pečující osoby ukotvené v legislativě nebo specifické potřeby dětí, které mohou plodit těžké situace. Pro takové okamžiky je zde právě doprovázející služba, která má v prvé řadě podpůrný charakter směrem k pěstounským rodinám v tom smyslu, že má za úkol jim pomoci se zvládnutím těžkých životních situací, ale třeba i se zvládnutím všech povinností vycházejících ze zákona tak, aby bylo dítěti v náhradní rodině vytvořeno co nejpříznivější prostředí pro jeho rozvoj.

¹ Přesné číselné vyjádření takového nedostatku jsem nenašel, odborníci na náhradní rodinnou péči se v tomto tvrzení však stále shodují. Již z konference pracovníků z roku 2016 vyplynulo, že jeden ze stále se opakujících problémů je nedostatek pěstounů. (Náhradní rodinná péče pod lupou - s čím se potýká a jak stav zlepšit? [online], 2013) V podobném duchu se vyjádřila i vedoucí centra náhradní rodinné péče Maják v rámci akce Den pro rodinu: „*Dlouhodobých pěstounů se však nyní zoufale nedostává,*“ (Den pro rodinu poukázal i na nedostatek pěstounů [online], 2018)

Hlavním cílem práce je zjistit jaký mají pracovníci v doprovázení pohled na současnou podobu a fungování doprovázení pěstounských rodin. Při přípravě informačních zdrojů k této práci jsem zjistil, že uceleněji se doprovázení pěstounských rodin věnuje pouze Hana Pazlarová ve své knize Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese. Existují i další informační materiály o doprovázení ve většině se ale jedná buďto o informační materiály doprovázejících organizací, kde je popisována podoba jejich praxe nebo jsou to metodické pokyny. Nějaký ucelený aktuální přehled informací o podobě doprovázení navíc doplněný o zkušenosti pracovníků jsem nenašel. To je důvod pro to, že bude celá práce velice komplexní.

Tato práce se skládá z teoretické a praktické části. Teoretická část slouží k definování základních pojmů oblasti náhradní rodinné péče. Teoretický úvod a odborné usazení tématu umožní čtenáři orientaci v této tematické oblasti a v následující praktické části práce. Ta bude tvořena výzkumem a interpretací jeho výsledků. Výzkum bude zaměřen na zjištění zkušeností, názorů a podnětů, které mají na tuto službu pracovníci, kteří se profesně v doprovázení pěstounů pohybují.

V první kapitole teoretické části se podívám celkově na institut náhradní výchovy. Pokuším se popsat, co to je, v jakých případech je využívána a jaké orgány a podle jakých předpisů o ní rozhodují. Postavím vedle sebe náhradní rodinnou péči a ústavní péči realizovanou v ČR z pohledu rizik, která v sobě nesou, abych poukázal na to, která z těchto forem péče o dítě je vhodnější. Závěr kapitoly bude patřit informování o odlišnostech strategií v péči o děti v ČR a v dalších zemích Evropy.

Další kapitola se bude zabývat jednotlivými druhy náhradní rodinné péče tak, jak jsou definovány zákonem. Popíše instituty osvojení, poručnictví, pěstounství a další i s jejich vzájemnými rozdíly a hlavní důraz budu klást právě na pěstounství. Více se tedy budu věnovat odlišnostem pěstounské péče od ostatních druhů náhradní rodinné péče, přiblížím rozdíly mezi přechodným a dlouhodobým pěstounstvím a prostor věnuji také právům a povinnostem pěstounů jak vůči dítěti, tak například vůči státu.

Ve třetí kapitole první části mé práce už se budu věnovat službě doprovázení pěstounských rodin. Objasním to, co se skrývá pod pojmem doprovázení a jakým zákonem se tato služba řídí. Pojednám také o tom, jaké organizace ze státního či neziskového sektoru se této službě

věnují a jaké konkrétní činnosti zajišťují pracovníci organizací provozujících doprovázení pěstounských rodin.

Jak už jsem zmiňoval výše, praktická část se bude skládat z popisu mého výzkumného šetření a z interpretace výsledných dat. Pro toto téma jsem zvolil model kvalitativního výzkumu, konkrétně techniku polostrukturovaných rozhovorů, které povedu s pracovníky doprovodných organizací. Hlavním výzkumným cílem je zjistit jejich pohled na současnou podobu a fungování doprovázení pěstounských rodin. V jednotlivých dílčích cílech budu zjišťovat, jaká spatřují pracovníci pozitiva či silné stránky anebo naopak negativa či limity, co se týká dopadů této služby na klienty. Dále se v rámci výzkumných rozhovorů budu dotazovat na to, jak pracovníci hodnotí spolupráci se svými klienty a jsou-li v jejich přístupu nějaké rozdílnosti. A v rámci dalšího dílčího cíle výzkumu se také podívám na to, jak pracovníci v doprovázení vnímají tuto službu v širším kontextu naší země, konkrétně se budu ptát na spolupráci se státními orgány a dalšími organizacemi a na jejich názor o povědomí neodborné veřejnosti o doprovázení. Věřím, že pracovníci a pracovnice s několikaletými zkušenostmi z práce s pěstouny a jim svěřenými dětmi mi poskytnou materiál, ze kterého by mohly vzniknout podnětné výstupy, které mohou v profesní budoucnosti obohatit nejen mě, ale i je a všechny, kteří si budou chtít moji práci přečíst.

Teoretická část

1 Náhradní výchova

Pojem náhradní výchova není běžně používaný, a proto začnu jeho stručnou definicí. „*Nemůže-li dítě vyrůstat v původní rodině, má právo vyrůstat v náhradní výchově.*“ (Bubleová a kol., 2011, str. 37) Ve slovníku sociální práce je tento pojem uveden v delší variantě „náhradní výchovná péče“ a skrývá se pod ním totéž. Náhradní výchova/náhradní výchovná péče je souhrnné, dalo by se říci nadřazené označení všech institutů zajišťujících péči o děti, které nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve svých biologických rodinách. (Matoušek, 2008) Těmito instituty jsou myšleny různé formy náhradní rodinné péče a péče ústavní. Oběma druhům náhradní výchovy se budu dále v kapitole věnovat. Konkrétní definování těchto pojmů mi následně umožní lepší zasazení role pěstounské péče a doprovázení do tohoto širokého kontextu náhradní výchovy. Čtenáři takové zasazení usnadní orientaci a pochopení výzkumných dat, která budu interpretovat v praktické části a jimiž naplním hlavní cíl práce.

1.1 Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinná péče je pojem, se kterým budu pracovat téměř v celém textu, proto ho definuji jako první. „*Náhradní rodinná péče je souhrnné označení pro všechny druhy nekolektivní péče o děti, o které se z nejrůznějších důvodů nemohou starat biologičtí rodiče.*“ (Klimeš in Nožířová, 2012, str. 11) Tato definice náhradní rodinné péče (dále jen NRP), je, alespoň dle mého názoru, definicí, která se snaží vymezit instituty NRP vůči ústavním typům péče, kde zpravidla péči o děti zajišťují kolektivy vychovatelů, sociálních pracovníků a dalších odborníků, kteří se zároveň starají o větší kolektiv dětí. Na jednu stranu je snaha o oddělení dvou hlavních druhů náhradní výchovy pochopitelná, na druhou stranu by se dalo namítat, že i náhradní rodiče a prarodiče mohou tvořit jakýsi kolektiv, který se může podílet na výchově svěřeného dítěte a že rozsáhlé několika generační rodiny také mohou tvořit větší kolektivy opečovávaných dětí. Nemíním tím, že je tato definice špatná, naopak poukazuji na její tendenci o odlišení ústavní péče a NRP. Další popis NRP, který považuji za vhodný, zní: „*Náhradní rodinná péče je forma péče o dítě, které je vychováváno jinými osobami než rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině.*“ (Bubleová a kol., 2011, str. 37) Tato definice poukazuje na jádro

existence NRP, tedy zajištění co nejpřirozenějšího prostředí pro vývoj dítěte, které má nahradit to elementární prostředí, prostředí biologické rodiny. Svým způsobem druhá formulace též vymezuje NRP od ústavní péče, ale zde je vymezení vyjádřeno podstatou prostředí, ve kterém má dítě vyrůstat, ne jen počtem lidí, kteří se o něj v době vývoje mají starat nebo počtem dětí, o které je najednou pečováno.

1.1.1 Legislativa náhradní rodinné péče

O tom, že se v historii lidstva objevovaly různé formy toho, čemu dnes říkáme NRP, není pochyb. Například Nožářová ve své publikaci *Náhradní rodinná péče* uvádí stručný přehled podle ní nejvýznamnějších mezníků historického vývoje NRP od dob Starého Říma až po současnost. Já se ve své práci historii NRP věnovat nebudu, domnívám se, že to není pro téma doprovázejících organizací pěstounských rodin klíčové. Nyní se však chci krátce věnovat legislativnímu ukotvení NRP, protože právní dokumenty jsou v této sféře důležité a také dokazují, že práva dítěte a jejich ochrana byly pro naši společnost vždy velice důležité. Právě v této spojitosti jsem si ve výše zmíněném přehledu všiml, že již v roce 1868 existoval právní dokument, který byl v péči o děti významný. Byl to zemský zákon chudinský pro Čechy. (Nožářová, 2012)

V dnešní době jsou výchozími dokumenty mezinárodní úmluvy a deklaráce. V kontextu mé práce zmíním například Ženevskou deklaraci práv dítěte z roku 1924, Deklaraci práv dítěte z roku 1959 a Úmluvu o právech dítěte organizace OSN z roku 1989, která na předešlé dva dokumenty ve svém textu také odkazuje. Úmluva o právech dítěte zavazuje všechny státy, které ji přijaly, od roku 1991 též náš stát, deklarovat a chránit základní zájmy a práva všech dětí. A hned v jednom z bodů jejího úvodu je řečeno, že všechny podepsané státy uznávají: „...že v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění,“ (Úmluva o právech dítěte a související dokumenty, 2016, str. 2) To nás navrácí k v přechodím textu uvedené druhé definici NRP, ve které se mluví o prostředí pro vývoj dítěte, které má být co nepodobnější přirozené rodině, podobně jako to říká Úmluva o právech dítěte. To poukazuje na tendenci odborníků upřednostnit umístění dětí do NRP před péčí ústavní. Srovnání NRP a ústavní péče se však budu věnovat později ve svém textu. Úmluva o právech dítěte není jediný dokument upravující zásady ochrany práv dětí. V českém právním řádu na ni v této problematice navazuje v první řadě ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky a společně s ní

Listina základních práv a svobod. Velice důležitou právní normou je dále zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. V občanském zákoníku je Hlava 3 druhé části věnovaná různým druhům NRP a krátce mluví také o ústavní výchově. Dříve tyto skutečnosti upravoval zákon o rodině z roku 1963, ten byl však v roce 2014 zrušen a nahrazen právě tzv. novým občanským zákoníkem. Druhým velice významným zákonem pro tuto sféru je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Tento zákon se podrobně věnuje orgánům sociálně právní ochrany dětí, které jako jedna z institucí působí v systému NRP a například také upravuje práva a povinnosti pěstounů a pojednává o dávkách pěstounské péče. Obě tyto právní normy jsou velice komplexní a ve sféře NRP klíčové jak pro sociální pracovníky, tak i pro klienty. Oba zákony mi budou dále jistě velikou oporou v celém textu, například až budu popisovat jednotlivé druhy NRP nebo až se budu konkrétněji věnovat podmínkám výkonu pěstounské péče. Proto je nyní nebudu konkrétněji popisovat, ale k jednotlivým jejich ustanovením se dostanu v rámci dílčích částí jednotlivých teoretických kapitol.

Výše zmíněný občanský zákoník v paragrafech 794 až 854 a 928 až 970 uvádí jednotlivé druhy NRP spolu s jejich specifiky či zákonnými náležitostmi. Konkrétně jsou to: osvojení poručenství, opatrovnictví dítěte a svěření do péče jiné osoby a pěstounství. Například ustanovení o naposledy zmíněném pěstounství jsou dále rozšířena zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, kde jsou, jak jsem již uvedl, popsána práva a povinnosti pěstounů, informace o pěstounských dávkách a také je zde konkrétněji rozvedena pěstounská péče na přechodnou dobu. (zákon č. 89/2012 Sb., zákon č.359/1999 Sb.) Jednotlivým druhům NRP se budu věnovat později v samostatné kapitole teoretické části.

1.1.2 Rozhodnutí o náhradní rodinné péči

V procesu přechodu dětí do NRP má svoji roli několik subjektů. Roli klíčového orgánu a rozhodovací pravomoc mají soudy. „*O svěření dítěte do náhradní rodinné péče rozhoduje vždy soud.*“ (Bubleová a kol., 2011, str. 70) Soud zahajuje řízení o svěření dítěte do NRP na žádost osoby, která chce dítě do své péče. Samotnému podání žádosti soudu ještě předchází nebo nepředchází zprostředkování NRP. Ze zákona se zprostředkování NRP neprovádí v případech:

- kdy byl návrh na svěření dítěte do pěstounské péče podán osobou, která je dítěti příbuzná nebo blízká jemu či jeho rodině,

- kdy rodiče dítěte dali souhlas s osvojením předem ve vztahu ke konkrétním osvojitelům,
- kdy podal návrh na osvojení manžel rodiče dítěte nebo pozůstalý manžel po rodiči či osvojiteli.

V ostatních případech žadatelé nepodávají rovnou žádost soudci, ale uplatňují žádost o zprostředkování NRP u obecního úřadu s rozšířenou působností. (Bubleová a kol., 2011) Zde se do procesu zapojí pracovníci/pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Žadatel pracovníkům poskytne žádost spolu s dalšími náležitostmi jako například souhlas s tím, že pracovníci OSPOD budou dále oprávněni zjišťovat údaje potřebné pro zprostředkování, jako skutečnosti o způsobu života žadatele, a dále musí žadatel připojit například souhlas s tím, že absolvuje povinný kurz přípravy přijetí dítěte do rodiny. Dále provedou pracovníci OSPOD v domácnosti žadatele sociální šetření a vyžádají si opis z evidence rejstříků trestů žadatele. Pokud neshledají závažné nedostatky, odešlou spisovou dokumentaci k dalšímu posouzení na příslušný krajský úřad. (Bubleová a kol. 2013)

Na krajském úřadě provádí odborné posouzení poradní sbor. To je orgán zřízený hejtmánem kraje dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí a je to další ze subjektů zapojených do celého procesu. Členové sboru jsou zaměstnanci krajského úřadu a odborníci působící v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, tedy pediatři, speciální pedagogové, psychologové, odborníci z příslušných neziskových organizací apod. Dalo by se říci, že poradní sbor vybírá pro každé nahlášené dítě nejvhodnější rodiče. (Nožářová, 2012) Poradní sbor na základě podkladů, které dostal, posuzuje u žadatelů jejich psychický i zdravotní stav, bezúhonnost, předpoklady k výchově dítěte či jejich motivaci k NRP. Důležité je například také prostředí v rodině a zjištění postoje ostatních členů rodiny či domácnosti k přijetí nového člena. Součástí posuzování je také zhodnocení přípravy na přijetí dítěte do rodiny, tzn. absolvování přípravných kurzů. Kurzy zajišťuje krajský úřad a v rámci nich by se měli žadatelé setkat s odborníky a dozvědět se informace o specifikách NRP či o potřebách dětí, které vyrůstají mimo biologickou rodinu. Žadatelé by měli obdržet reálné informace o fungování NRP a tím si ujasnit svoje představy do budoucna. Nejautentičtější informace se mohou žadatelé dozvědět od rodičů, kteří již jim svěřené dítě vychovávají, proto by se s nimi v rámci příprav také měli setkat. Na základě posouzení všech již vyjmenovaných skutečností poradní sbor krajského úřadu rozhodne o zařazení či nezařazení

žadatelů do evidence krajského úřadu a poté nastává proces, kdy jsou žadatelé vybíráni k dětem určeným do NRP, které má krajský úřad též v evidenci. (Bubleová a kol. 2013)

Najde-li krajský úřad pro dítě vhodné žadatele, vyrozumí je o tom, a může nastat fáze seznamování dítěte a žadatelů a žadatel může podat soudu žádost o svěřeni dítěte do NRP. V případě zprostředkované NRP soud rozhodne na základě písemných podkladů a doporučení krajského úřadu, případně ministerstva práce a sociálních věcí, protože to může v procesu zastávat stejnou roli jako krajský úřad, a k rozhodnutí je také povinen vyžádat si stanovisko příslušného OSPODu. V případech, kdy se NRP nezprostředkovává, podává soudu vyjádření příslušný úřad obce s rozšířenou působností. (Bubleová a kol., 2011) Legislativně je proces zprostředkování osvojení a pěstounské péče ukotven v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí.

1.2 Ústavní péče

Druhou hlavní formou náhradní výchovy je ústavní péče. Všeobecně se dá definovat například jako: „*Péče poskytovaná klientům profesionály (případně také dobrovolníky) v ústavním zařízení.*“ (Matoušek, 2008, str. 239) I když je definice krátká, vystihuje hlavní podstatu ústavní péče. O klienty, v našem případě děti, se starají profesionálové k výkonu této práce náležitě vzdělaní a péče probíhá v zařízení k tomu určeném, a ne v domácím prostředí rodin klientů. O jaká konkrétní zařízení se jedná a jak se od sebe liší, popíši později v této kapitole.

„*V ústavní (institucionální) péči jsou jednak děti s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou, děti, které byly soudem svěřeny do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a dále děti, které byly do péče zařízení svěřeny rodiči (respektive osobami odpovědnými za výchovu dítěte).*“ (Ústavní péče [online], 2016-2017) Jednotlivé typy ústavních zařízení se liší v závislosti na tom, jakou mají pro konkrétní dítě plnit hlavní funkci. To není jediné kritérium, které je od sebe odlišuje, ale k podrobnějšímu rozdělení se dostanu později. Jsou zde tedy zařízení pro děti s nařízenou ústavní výchovou. Pojem ústavní výchova pojmenovává výchovné opatření, které nařizuje soud. Opatření je nařízeno ve chvíli, kdy byla výchova dítěte ohrožena či vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě situace, nebo pokud nemohou rodiče dítěte z nějakých závažných důvodů výchovu zabezpečit. Než soud nařídí ústavní výchovu, je povinen prozkoumat, není-li možné výchovu zabezpečit prostřednictvím NRP nebo rodinnou péčí v zařízení pro

děti vyžadující okamžitou pomoc, jež má před ústavní výchovou přednost. Ústavní výchova by měla trvat pouze po dobu nezbytně nutnou, tedy co nejkratší, a nejdéle ji lze nařídit na dobu 3 let. Po uplynutí této doby lze nařízení soudem opakovaně prodloužit, a to vždy maximálně o další 3 roky. Mezi tím je soud povinen každých 6 měsíců prozkoumat trvaly-li stále důvody k tomuto opatření. (Institucionální (ústavní) péče o dítě [online], 2015)

Ochranná výchova je jedno z ochranných opatření, které upravuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Může tak být uloženo mladistvému mezi 15. a 18. rokem života, ale i osobě mladší 15. let. Tento institut má nahradit nepodmíněné odnětí svobody tak, že se mladistvý umístí do prostředí, ve kterém bude mít možnost připravit se na návrat do řádného života po propuštění a zbavit se při tom následků zanedbané výchovy. Ochrannou výchovu může uložit soud v případech, že o výchovu mladistvého není řádně postaráno nebo byla dosavadní výchova mladistvého zanedbána nebo prostředí, v němž mladistvý žije, není zárukou jeho náležité výchovy. Ochranná výchova trvá, v podstatě podobně jako výchova ústavní, dokud to vyžaduje její účel. Může však trvat až do dovršení 18. roku života mladistvého. Shledá-li soud, že to vyžaduje zájem mladistvého, může ochrannou výchovu prodloužit až do dovršení jeho 19 let. To však musí soud rozhodnout ještě před tím, než mladistvý dovrší 18. rok svého života. (Ochranná výchova [online], 2016-2017)

1.2.1 Legislativa ústavní péče

Ústavní péči, stejně jako NRP, upravuje několik zákonů, které teď krátce zmíním. Některé zákony jsou pro obě formy náhradní výchovy stejné. Jak jsem již uvedl výše, ústavní výchově se v několika paragrafech věnuje tzv. nový občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb. Ústavní péči také upravuje zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Konkrétně jsou v něm body pojednávající právě o ústavní výchově, o ochranné výchově a o zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Ve spojitosti s ochrannou výchovou jsou důležité zákony č. 40/2009 Sb., trestní zákoník a zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Ty upravují, v jakých případech mohou soudy mladistvým ochrannou výchovu uložit. Další významnou právní normou je zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. V tomto zákoně jsou ustanovení, která například definují jednotlivá zařízení určená pro výkon ústavní a ochranné výchovy, pojednávají o pracovnících zajišťujících fungování těchto zařízení nebo se věnují právům

a povinnostem sem umístěných dětí a personálu zařízení. Některá ústavní zařízení spadají pod Ministerstvo zdravotnictví ČR, proto do tohoto legislativního přehledu zařazují i zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování. A samozřejmě, protože se pohybují hlavně v kontextu sociální práce, bylo by chybou neuvést zákon č. 108/2006 Sb., Zákon o sociálních službách.

1.2.2 Druhy ústavních zařízení

V této podkapitole stručně popíši jednotlivé druhy ústavních zařízení. Ústavní péče není sice tématem této práce, ale mám pocit, že pro úplnost kontextu náhradní výchovy bude dobré druhy ústavních zařízení krátce popsat. To hlavně pro lepší čtenářovu představu o celém tématu, a protože se v další části první kapitoly chci věnovat srovnání NRP a ústavní péče. Zařízení rozdělím do skupin podle toho, pod jaký vládní sektor správně spadají.

Začnu zařízeními spadajícími pod **Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.:**

- Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP) – zařízení je určeno pro děti do 18 let, jež se ocitly bez jakékoliv péče či bez péče, která by odpovídala jejich věku, životu nebo zdraví. Dále to mohou být děti jejichž příznivý vývoj nebo výkon jejich práv jsou vážně ohroženy nebo jsou to děti týrané či zneužívané. Jsou sem přijaty na základě rozhodnutí soudu, žádosti OSPODu, rodičů nebo samotného dítěte. Délka pobytu zde je omezena na 3 až 6 měsíců, protože pobyt může být v zájmu dítěte prodloužen, to však maximálně na dobu 12 měsíců.
- Domov pro osoby (děti) se zdravotním postižením – zařízení pro děti se zdravotním, mentálním či kombinovaným handicapem. Sem jsou umístovány, protože jejich handicap vyžaduje odbornou péči, která jim z různých důvodů nemůže být poskytnuta v péči domácí.

Dále je skupina zařízení ve správě **Ministerstva zdravotnictví ČR.:**

- Kojenecké ústavy – zařízení pro nejmenší děti, nejčastěji to jsou kojenci do 1 roku. Bývají spojeny s dětským domovem pro děti 0-3 roky.
- Dětské domovy pro děti 0-3 roky – tyto domovy mohou poskytovat ubytování též ženám v průběhu těhotenství, pokud jejich nepříznivá životní situace ohrožuje zdraví matky a dítěte. Z důvodu zácvičku péče o dítě sem může být přijato i dítě

společně s matkou, otcem, oběma rodiči či náhradními rodiči, nejčastěji z důvodu nezralosti rodičů, kvůli speciálním potřebám dítěte nebo přechází-li dítě do NRP.

- Dětská centra – předešlé dva typy ústavů, které se transformují, a mohou tak poskytovat komplexnější péči o ohrožené děti například i v ambulantní formě.

Pobyt v těchto zařízeních by měl být co možná nejkratší, protože v tomto raném období ústavní péče poškozuje děti v jejich zdravém vývoji. (viz. kapitola 1.3.2 Rizika ústavní péče) U těchto dětí se často objevuje porucha attachmentu (pozn. autora). Cílem těchto zařízení by mělo být stanovení diagnózy a prognózy vývoje dítěte a co nejrychlejší umístění do NRP. Děti, které nejsou umístěny do NRP nebo zpět do biologické rodiny, přecházejí do zařízení spadajících pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (také MŠMT).

Třetí skupinou jsou zařízení v gesci **Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR**:

- Dětské diagnostické ústavy – zařízení pro děti ve věku 3-18 let. Jsou sem umísťovány po nařízení ústavní výchovy za účelem komplexního vyšetření. Na základě posouzení vyšetření, zdravotního stavu a volných kapacit jsou děti dále umísťovány do dalších zařízení, které má ve správě MŠMT. Pobyt v diagnostickém ústavu trvá většinou 8 týdnů.
- Dětské domovy – jsou zařízení pro děti ve věku 3-18 let a v případě dokončování přípravy na budoucí povolání až do věku 26 let. Zde žijí děti bez závažných poruch chování. Mohou sem být umístěny též nezletilé matky s jejich dětmi. Děti se vzdělávají ve školách v okolí konkrétních dětských domovů.
- Dětské domovy se školou – v zařízeních jsou zpravidla děti od 6 let do doby ukončení jejich povinné školní docházky. Tyto domovy jsou určené pro děti se závažnými poruchami chování, kterým byla nařízena ústavní výchova, dále pro děti vyžadující výchovně léčebnou péči kvůli jejich přechodné či trvalé duševní poruše nebo pro děti, kterým byla nařízena ochranná výchova. Jak vyplývá z názvu, vzdělávání dětí probíhá ve škole, která je součástí zařízení.
- Dětské výchovné ústavy – nejčastěji jsou sem umístěny děti starší 15 let s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou, mající závažnou poruchu chování. Mohou sem být také umístěny děti starší 12 let, kterým byla umožněna ochranná výchova a mají tak závažnou poruchu chování, že nemohou být umístěny do dětského domova se

školou. Tyto ústavy jsou zřizovány odděleně pro děti s nařízenou ústavní a ochrannou výchovou. (Institucionální (ústavní) péče o dítě [online], 2015)

Posledním institutem, který přiblížím, je hostitelská péče. Je to forma pomoci pro děti, které žijí v ústavní péči, ale právně nespadá de facto ani pod ústavní péči a ani pod NRP, protože česká legislativa pojem hostitelská péče nezná. Tuto formu péče o dítě vymezuje pouze §30 zákona o sociálně-právní ochraně dětí a usnesením o pobytu dítěte mimo zařízení u osob jiných, než jsou rodiče dítěte. Hostitelská péče se dá charakterizovat jako opakované dlouhodobé kontakty dítěte, které žije v dětském domově, s jednotlivci či rodinami, jež nejsou s dítětem biologicky příbuzní. Hostitelská péče se dá rozdělit na spontánní a plánovanou. Spontánní vychází z dlouhodobější aktivit lidí, kteří nějakým způsobem pohybovali kolem dění v dětských domovech. Mohou to být vychovatelé, sousedé, rodiče dětí, jejichž spolužáci žijí v dětském domově nebo například sourozenci dítěte, které je v NRP. Tyto osoby pak nejprve dlouhodobě přirozeně navazovaly kontakt s dětmi, kterým následně začaly poskytovat hostitelskou péči v podobě výletů, návštěv, prázdninových pobytů atd. Plánovaná hostitelská péče se dá odlišit tím, že se k ní uchylují altruisticky orientovaní lidé s dobrým vztahem k dětem či toužícím se nějak odměnit společností. Tito lidé nejprve navazují kontakty s organizacemi odborně pracujícími s dětmi, aby zde získali rady o tom, jak zprostředkovat kontakt s dítětem a například, jak s ním budovat vztah tak, aby mu mohli věnovat čas, zájem a lásku. Až teprve potom přichází samotný kontakt s dítětem. Tato péče je vhodná pro děti mající objektivně nižší šanci na zařazení do NRP. Jsou to příkladem děti starší 10 let, děti z větších sourozeneckých skupin či děti odlišných etnik. Pobyt u hostitelů musí nejprve písemným souhlasem povolit příslušný úřad obce s rozšířenou působností, který je opatrovníkem dítěte. Úřad zkoumá rodinné a sociální prostředí žadatele a zpravidla si vyžádá i jeho odborné posouzení příslušným krajským úřadem. Pokud bylo dítě do ústavní péče umístěno na žádost biologických rodičů či zákonných zástupců, i ti musí dát k hostitelské péči písemný souhlas. Až ve chvíli, kdy má ředitel dětského domova všechny tyto souhlasy, může dítěti povolit dočasný pobyt mimo zařízení u hostitelů. (Bubleová a kol., 2011; Hostitelská péče [online], 2017)

1.3 Náhradní rodinná péče nebo ústavní péče?

Poslední část první kapitoly chci věnovat porovnání NRP a ústavní péče. Myslím si, že pro úplnost kontextu, ve kterém budu tyto dvě formy náhradní výchovy porovnávat, bude dobré

alespoň rámcově uvést situace, ve kterých jsou děti do náhradní výchovy umisťovány. Těmto situacím se budu věnovat nejdříve. Jak jsem uváděl již dříve, všeobecná tendence odborníků v náhradní výchově je ta, že by měly být děti umisťovány spíše do NRP než do té institucionální. Důkazem toho mohou být například ustanovení Národní strategie péče o ohrožené děti. Konkrétně prioritou C: Právo na rodinnou péči říká že: „*Rodina je základní jednotkou společnosti a přirozeným prostředím pro růst, spokojený vývoj a ochranu dětí.*“ (Národní strategie ochrany práv dětí [online], 2013, str. 6) Tuto prioritu beze sporu rozvádějí i dílčí cíle této strategie nazvané „Podpora náhradní rodinné péče“ a „Rozvinutí alternativ péče o ohrožené děti a deinstitucionalizace péče“. Proto se budu dále také zabývat tím, jaká rizika či nedostatky může mít ústavní péče ve vztahu k dětem, ale abych nebyl pouze jednostranně zaměřený, tyto aspekty se pokusím najít i u NRP, která, i když je při péči o dítě vhodnější, určitá úskalí v sobě má. Na úplný konec této kapitoly krátce srovnám pohled na péči o děti v ČR a v Evropě. Evropské země vycházejí v péči o děti z Úmluvy o právech dítěte, avšak konkrétní postupy a opatření jednotlivých států v této oblasti se mohou lišit a právě tyto rozdílnosti popíši.

1.3.1 Důvody k náhradní výchově

Asi jako první a logický důvod, když se jedná o umístění dítěte do NRP, je osiřené dítě. Případy, kdy dítěti jeden nebo oba rodiče zemřou, však dnes orgány rozhodující v procesu ustavování NRP řeší ojediněle. Mnohem častěji jsou řešeny případy dětí tzv. sociálně osiřelých. To jsou děti mající oba nebo alespoň jednoho rodiče, ti se však o potomka starat nemohou, nechtějí nebo neumějí. V takových situacích je snaha děti přednostně svěřit do péče širší rodiny či osoby dítěti blízké, jako je například blízký rodinný přítel. Teprve druhou volbou je hledání osob v evidenci prověřených zájemců o NRP krajských úřadů. (Bubleová a kol., 2013) Příkladové důvody pro umístění dětí v NRP, které se často vzájemně prolínají, jsou:

- Rodiče se o své dítě starat nemohou – to může být buďto případ, kdy rodiče zemřeli nebo se o své dítě starat chtějí, ale z nějakého důvodu nemohou. Takovým důvodem může být například jejich onemocnění, invalidita, vazba či výkon trestu, ale může to být i třeba závažné onemocnění dítěte, které znemožňuje péči o něj v domácím prostředí.

- Rodiče se o své dítě starat nechtějí – tento případ může nastat v situaci, kdy se u rodičů potomka rodičovský pud neprobudil nebo selhal. Dále může nastat situace, kdy vlivem nějaké poruchy osobnosti, může být zájem rodičů o dítě hostilní, tedy nepřátelský. Další poměrně častý případ je, že nezralost a neschopnost rodičů si poradit i s vlastním životem vede k tomu, že okamžik narození dítěte je tak složitou situací, které neumějí čelit. V důsledku toho se uchylují k opuštění svého potomka.
- Rodiče se o své dítě starat neumějí – mnohdy se jedná o rodiče, kteří si nejsou schopni vytvořit k potomkovi citový vztah či dokonce nejsou ani schopni přijmout společenské normy. V těchto případech často dochází k týrání, zneužívání nebo zanedbávání dítěte. Příčinou bývá patologie osobnosti rodičů. (Bubleová a kol., 2011)

Jelikož jsou děti, jak už jsem popisoval výše, v ústavní péči z titulu soudem nařízené buďto ústavní nebo ochranné výchovy, důvody pro umístění dětí do institucionální péče jsou přímo zmíněné v zákoně. Konkrétně u ústavní výchovy se jedná o zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který v § 971 uvádí tři hlavní důvody:

- Vážné ohrožení výchovy, duševního, tělesného či rozumového stavu nebo vývoj dítěte – ohrožení výchovy se dá vyložit jako situace, kdy rodiče o dítě nepečují, zanedbávají jej nebo nemají pozitivní vliv na jeho výchovu. Může se jednat například o rodiče s nějakou závislostí. V tomto případě je důležitá intenzita, které ohrožení dosahuje. K ohrožení výchovy může také dojít například tím, že rodiče potomkovi tolerují zanedbávání školní docházky, drogy, alkohol či násilí.
- Narušení výchovy, duševního, tělesného či rozumového stavu nebo vývoj dítěte – tento bod lze chápat jako závažné zanedbání, které je v rozporu se zájmem dítěte. Zájem dítěte rozumíme zdárný vývoj tělesný i duševní se všemi jeho aspekty (pozn. autora). Konkrétně se tedy může jednat o situace narušení tělesného či duševního stavu dítěte, tedy týrání nebo jiné fyzické útoky.
- Rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit – v tomto bodě se jedná hlavně o okolnosti, kdy rodiče dítěti nemohou sami výchovu zabezpečit kvůli jejich zdravotnímu stavu nebo například výkonu trestu odnětí svobody. Soud v tomto případě nařizuje ústavní péči ve chvíli, kdy zde není jiná osoba, která by výchovu dítěti zabezpečila. (Kdy lze nařídit ústavní výchovu? [online], 2016)

Toto byly situace, kvůli jejichž existenci může soud nařídit umístění dítěte do ústavní péče. Do jisté míry jsou velice podobné a to proto, že by soud měl k ústavní péči sáhnout ve chvíli, kdy se nepodaří najít osoby, které by se byly ochotny starat o dítě v domácím prostředí NRP, nebo nemůže být dítě umístěno do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Obě dvě základní formy náhradní výchovy jsou však v celku provázané. Děti se do NRP mohou dostat z biologické rodiny, případně z oněch popsaných institucí ústavní péče, jako z kojeneckého ústavu či dětského domova atd. nebo také rovnou z porodnice případně z azylového domu. (Bubleová a kol., 2013) Často se setkávám s tím, že laická veřejnost uvádí jako první důvod k umístění dítěte do ústavní péče, respektive k odebrání dítěte z rodiny, nevyhovující domácí prostředí a málo peněz. To však v podstatě, alespoň teoreticky, vyvrací občanský zákoník: *„Nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově, jestliže jsou jinak rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění dalších povinností vyplývajících z jejich rodičovské odpovědnosti.“* (zákon č. 89/2012 Sb., § 971, odst. 3)

1.3.2 Rizika ústavní péče

To, že je všeobecně nastavený tlak odborníků na to, aby měla NRP přednost před ústavní péčí, musí mít další důvody než jen ten, že prostředí rodiny je pro zdárný vývoj dítěte lepší než prostředí institucionální. Lépe řečeno, toto stanovisko musí být dále argumentováno. Pokusím se tedy nyní uvést některá rizika ústavní péče pro doložení správnosti předchozího tvrzení. Nechci však být pouze jednostranně negativně zaměřený vůči institucionální péči, proto zmíním i některá rizika, která může skýtat NRP, i když je jako náhradní péče o dítě vhodnější.

Česká republika je stále kritizována za vysoký počet dětí umístovaných do kojeneckých ústavů a dětských center do tří let. V kojeneckém věku je pro dítě nejdůležitější vytváření vztahu a citových vazeb s matkou nebo jinou blízkou stálou osobou. Skrze tento vztah se dítě učí důvěřovat lidem, sobě i svému okolí a pocity jistoty, bezpečí a lásky mu umožňují rozumět okolnímu světu, svobodně se v něm rozvíjet a navazovat vztahy s dalšími lidmi. Pokud je proces vytváření tohoto pouta narušen, dá se mluvit o poruše vzniku citových vazeb a psychické deprivaci, což může vážně ovlivnit další vývoj dítěte. Citové strádání kojenců, trauma ze separace, a neexistence pevného pouta a vztahu mohou způsobovat

například dlouhodobé sociálně-psychologické, somatické a jiné vývojové problémy. Důsledky psychické deprivace přetrvávají až do dospělého věku a mohou se projevat skrze různé formy poruch osobnosti. Touto problematikou se zabývali J. Bowlby a M. Ainsworth a své poznatky shrnuli v tzv. teorii Attachmentu, o kterém jsem se zmínil dříve. Je dokázáno, že čím dříve je dítěti, jež nemůže vyrůstat ve své biologické rodině, nalezena rodina náhradní, tím větší má šanci na zdravý vývoj. (Grohová, 2011)

S psychickou deprivací se pojí lidské potřeby, které v závislosti na tom, jak jsou dítěti uspokojovány, buďto deprivaci prohlubují, při nedostatku uspokojení, či ji snižují, v případě, že jsou potřeby u dítěte dostatečně uspokojeny. Například Bittner uvádí takové potřeby v závislosti na věku dítěte s tím, že pokud jsou nižší potřeby, právě z pohledu věku, frustrovány, vyšší potřeby ztrácejí na aktuální důležitosti. Kupříkladu biologická potřeba, jako jídlo, teplo a tělesná pohoda, je u dítěte patrná neustále, jen její míra se liší, jak dítě roste. Potřeba stimulace se vyvíjí ze stavu, kdy kojenci jsou nabízeny stimulující podněty pečující osobou, ke stavu, kdy batole už podněty samo aktivně vyhledává, až do pozdějšího stavu cíleného poznávání světa a učení se. S předchozí potřebou se pojí potřeba aktivity, která se postupně věkem stává aktivitou cílenou s potřebou vyvíjení vlastní iniciativy. S těmito potřebami zase souvisí potřeby přijetí, pozitivního hodnocení, orientace v sociálním okolí, identifikace s vrstevníky a postupně s potřebou seberealizace. Významná je také potřeba jistoty a bezpečí, která trvá v podstatě celé dětství a souvisí s ní například potřeba citové jistoty, umožňující rozvoj sociálních vztahů. (Bittner, 2007)

Výsledkem dlouhodobého pobytu v ústavním zařízení je tzv. hospitalismus. Je to stav dobré adaptace na umělé ústavní podmínky doprovázení snižující se schopností adaptace na civilní život. K tomuto stavu dochází proto, že má klient, v našem případě dítě či mladistvý, plné zaopatření. Jinými slovy, je zde personál, který pro něj vaří, zajišťuje teplo, pere mu, obstarává předměty důležité k životu, stará se o finance a zajišťuje volnočasový program. Klient se stýká s omezeným počtem spoluobyvatel ústavu a pohybuje se v jeho prostoru a blízkém okolí. Orientace v tomto malém světě s redukovanými povinnostmi je snazší než orientace ve velkém neznámém vnějším světě. Uzavřené instituce jsou také ideální prostředím pro existenci šikany. Například nápravné ústavy pro mládež mají tendenci vytvářet subkultury posuzující násilné činy v opačném gardu, než je posuzuje občanská společnost a soudy. Největšímu obdivu se tak mohou těšit pachatelé násilných trestných činů. V dětských kolektivech může být spouštěčem k šikaně i nepatrná odlišnost ve vzhledu od

ostatních členů kolektivu, jako brýle, tloušťka nebo neobvyklé oblečení. V institucionálním prostředí se objevuje v rámci šikany ještě třetí účastník. Vedle agresora a oběti je zde ještě personál. Ten může šikaně napomáhat přehlížením očividných signálů, jako jsou modřiny, zranění, panické reakce na něčí přítomnost, ale může se stát, že i přímo někdo z personálu označí budoucí oběť. Jedná-li personál s někým s despektem, může to být signál pro formálního vůdce skupiny pro jednání se stejným despektem, což už je velice blízko k násilí. Nechtěně také může personál přispět k šíření agresivity v ústavu vlastním agresivním jednáním ve chvíli odhalení šikany, čímž pro ostatní legitimuje agresivitu, jako prostředek k tzv. vyřizování účtů. Samozřejmě může nastat také případ, kdy klienty šikanují přímo členové personálu. Pod touto šikanou můžeme zmínit podávání méně stravy, než na kolik mají klienti nárok, nepřiměřené trestání, ponižování, ale mohou se objevit i případy sexuálního zneužívání chovanců ústavu. Posledním rizikem, které uvedu, je riziko ztráty soukromí. V některých ústavních zařízeních je soukromí omezeno méně a klienti si mohou vybrat, s kým budou bydlet. V některých institucích si to však vybrat nemohou a dítě sdílí společný prostor s více osobami, než by chtělo. Je tak nuceno se přizpůsobovat nejen režimu ústavu, ale i potřebám dalších chovanců. Obyvatelé ústavu tedy nemohou například rozsvěcet a zhasínat vždy, když chtějí, nemohou poslouchat nahlas hudbu nebo naopak nemohou studovat nebo si číst, kvůli rušení aktivitami ostatních. Domov je místem, kde můžeme být sami sebou a nemusíme úplně dodržovat konvence svých společenských rolí. Takové prostředí ústavní péče, na rozdíl od NRP, nikdy nabídnout nemůže. (Matoušek, 1999)

1.3.3 Rizika náhradní rodinné péče

Uvedl jsem v podstatě důvody, proč pro děti, které nemohou žít s biologickými rodiči, není prostředí výchovné instituce stejně tak vhodné, jako prostředí rodinné domácnosti, které zajišťuje NRP. Ale ani u NRP není situace taková, že hned po umístění dítěte do ní je vše tzv. růžové a bezproblémové. Minimálně začátky v soužití dítěte a náhradních rodičů mohou být těžší nebo mohou znamenat situace, které nemusely být úplně očekávány. I když jsou náhradní rodiče v rámci příprav, které jsem zmiňoval dříve, seznamováni s těmito situacemi a jsou edukováni tak, aby se uměli správně zachovat, konkrétní reálná situace může náhradní rodiče stejně zaskočit a nemusejí si okamžitě vědět rady. Některé tyto případy jsem vybral a budu se jim dále věnovat.

Někteří žadatelé o NRP mohou být lidé, kteří mají své vlastní biologické děti a chtějí vychovat další dítě, které není „jejich“. Občas takoví lidé zaujmají postoj, že když už dokázali vychovat své děti, tak stejným způsobem vychovají i toto dítě. Takový postoj ale po přijetí dítěte do rodiny může vést k rozčarování. V některých ohledech je výchova stejná, ale některé její aspekty budou zcela odlišné od těch při výchově biologických dětí. Dostatečně dobrý rodič svými taktikami vystačí na dítě netraumatizované, ve kterém posiluje pocit důvěry a bezpečí a na něž reaguje s přiměřenou citlivostí. Avšak traumatizované dítě, které přichází do rodiny, základní nastavení k důvěře nemá. Proto musí být náhradní rodičovství jistým způsobem léčivé, někdy je nazýváno „Terapeutické rodičovství“. Trauma dítěte je obsaženo v životním příběhu, který si dítě nese. Ten může být plný více traumat, zranění, zážitků nedostatku lásky a zájmu, nedůvěry ke světu, opuštění nebo následků nezvládnuté výchovy předešlé rodiny nebo ústavního zařízení. Na základě toho se náhradní rodiče dostávají do problémů, za něž nenesou odpovědnost nebo jim nerozumí. Takové dítě se může navenek zdát nevychované nebo rozmazlené, hlučné, divoké, zakřiknuté nebo líné. Lidé mají tendenci svalovat chování dětí na geny biologických rodičů a málokdo ho dokáže vnímat jako výsledek traumat a vnitřní bolesti. Takovéto předčasné soudy jsou pak ještě běžnější u dětí rozdílného etnika v rodině. Lidé z okolí rodiny jsou často přesvědčeni, že domnělé povahové či temperamentní rysy jsou dané vlivem odlišností etnické skupiny, z níž děti pocházejí. Na náhradních rodičích je pak posunout se ve výchově o krok dál a cíleně se snažit přetvářet představu těchto dětí o světě na pozitivně laděný model. (Vančáková, 2011)

S předešlým případem životního příběhu dětí a jejich traumat souvisí další specifické projevy jejich chování, které jsou označovány jako naučené vzorce chování. Tyto vzorce se objevují u dětí, které často měnily prostředí, ztratily někoho blízkého a musely za sebe bojovat. Takové děti mohou mít v sobě i dlouho po přechodu do náhradní rodiny nastaveno chování s cílem přežít. V podstatě se dá říct, že je žene pud sebezáchovy a myslí hlavně na sebe. Tyto děti mají jinak poskládaný žebříček hodnot než děti vyrůstající v bezpečném prostředí, díky němuž mohou rozvíjet své sociální citění, empatii, tendenci pomáhat či důvěru. Děti přicházející do NRP tento pocit bezpečí neměly, proto chrání samy sebe bez ohledu na to, jak nebo s jakými následky. Jedním takovým vzorcem je hromadění potravy, schovávání jídla či kradení jídla. K takovému chování dochází i přes to, že má dítě v náhradní rodině pravidelnou stravu a nikdo mu nic neodpírá. Je to zvyk, protože dříve takovou situaci nezažily. Vytvářejí si rezervy, protože stále očekávají nedostatek, některé

děti například neznají stop stav a přejídají se. Druhý běžný vzorec chování se projevuje lhaním, zatajováním prohrěšků či kradením. U kradení je to podobná situace jako u hromadění jídla. Dítě má potřebu mít nějakou hodnotu, zase mu jde hlavně o svoje přežití. Jde o to hlavně něco „mít“. Lhaní a zatajování se objevuje z důvodu, že si chtějí před náhradními rodiči zachovat statut hodného dítěte. Mohou se tak dostat do bludného kruhu. Něco ukradnou a pak lžou a zatajují až do průkazného usvědčení, protože kdyby se samy přiznaly, tak se připraví o již zmíněný statut, ze kterého se snaží co nejdélší dobu těžit. (Sborník příspěvků k aktuálním tématům náhradní rodinné péče, 2015) Tyto vzorce chování samy o sobě úplně rizikem pro úspěšný vývoj dítěte v náhradní rodině nejsou, spíše jde o to, jak na ně budou reagovat náhradní rodiče. Jak jsem již psal výše, na to by je měly připravit kurzy a semináře v rámci vyškolení žadatelů o NRP, ale sám z praxe vím, že i když náhradní rodiče tyto kurzy absolvují, existence těchto vzorců chování je může zaskočit a nemusejí si vědět rady, jak na ně reagovat. Pomocť jim v tom mohou pracovníci jejich doprovodné organizace, ale o těch budu psát později. Samozřejmě to však není tak, že všechny tyto děti mají všechny zmíněné vzorce chování.

Jedním z rizikových faktorů pro NRP může být také dědičnost. U traumat, která si v sobě děti nesou jsem sice upozorňoval na to, že nesprávné posouzení chování dítěte se závěrem, že jde o zděděné „geny“ je špatné, avšak dědičné predispozice mohou hrát v životě každého dítěte roli. Hlavním rizikem je, podle mě to, že když se dostane dítě do náhradní rodiny, rodiče často neznají jeho původ. V mnoha případech se jedná o děti, jejichž rodiče či další biologičtí příbuzní nejsou známí nebo je o jejich původu a stylu života jen velmi málo informací často pouze v podobě domněnek. Toto samozřejmě neplatí u péče o dítě, kterou zajišťují příbuzní biologických rodičů. I tak se ale u dětí může objevit dědičná psychická odchylka nebo porucha, na kterou nemusejí být náhradní rodiče připraveni, což může významně ovlivnit průběh péče. Objevit se u dítěte může například syndrom vrozené závislosti na odměně. Ten může zvýšit dispozici k nadměrnému pití alkoholu, k užívání drog, ke kouření či přejídání. Také může posílit sklon k impulzivnímu jednání, který se v dětství může projevit poruchou pozornosti. Může být jednou z příčin vzniku poruchy osobnosti, kdy je běžné nerespektování sociálních norem a u těchto lidí se objevuje tendence k asociálnímu a agresivnímu jednání. Samozřejmě že dědičná dispozice ke vzniku psychické poruchy neznamenaá úplné předurčení jejího vývoje, svůj význam má i prostředí, ve kterém jedinec žije, ale s tímto rizikem by žadatelé o NRP měli počítat a právě zajištění

onoho prostředí, jež by potenciální psychickou poruchu ovlivnilo v kladném slova smyslu, je jejich úloha. (Matějček, 1999)

Výše jsem popsal rizika, která dítěti hrozí v jeho vývoji v ústavní péči. Byla to rizika vyplývající z charakteristických vlastností institucionálních pobytových zařízení, která mohou mít neblahý vliv na vývoj psychiky dítěte a saturování jeho potřeb. Věnoval jsem prostor také tomu, že si dítě snadno zvykne na způsob života v ústavu a přechod do otevřeného světa pro něj poté může být těžký. Pokusil jsme se uvést také některá rizika, která mohou ovlivnit průběh výchovy dětí v NRP. Zde se však objevovaly spíše faktory, které si děti do nových rodin nosí samy v sobě, a tak nejsou výsledkem působení rodinného prostředí, i když samozřejmě i selhání samotných pěstounů není vylučitelný jev. I když tedy není náhradní rodina pouze sama o sobě zárukou zdravého vývoje dětí a je potřeba správný přístup náhradních rodičů, tyto skutečnosti podporují snahu upřednostňovat NRP před ústavu. I přesto, že mají dnes ústavy už velice široké možnosti, jak zpříjemnit svým obyvatelům jejich život v nich, tak *„žádný ústav však ze své podstaty nemůže dětem poskytnout to nejdůležitější: láskyplnou péči stálé (tj. jedné) osoby v roli rodiče, které na vývoji dítěte osobně záleží, pro kterou je její dítě jedinečné a nenahraditelné. Bez takové péče se však u dětí v raném věku vytváří závažná porucha citové vazby a u starších nemůže probíhat proces léčení, nápravy citové vazby.“* (Proč je třeba dát rodině přednost před ústavem? [online], 2015) Upřednostňování NRP před ústavní péčí je tedy opodstatněné a pro mnoho dětí by náhradní rodina byla jistě lepší variantou prostředí pro život, než je například dětský domov. Pokud ale vezmeme v potaz, že některé děti mohou být ovlivněny svým životním příběhem až do míry vzniku nějaké osobnostní poruchy, *„konkrétní náhradní rodina není ve vztahu ke konkrétnímu dítěti vždy funkčnější, než je v daném případě náhradní instituce.“* (Škoviera, 2007, str. 33)

1.3.4 Strategie ochrany práv dětí ČR a v Evropě

V předchozím textu jsem již zmiňoval, že mezi odborníky na náhradní výchovu všeobecně existuje shoda o tom, že umístování dětí do zařízení ústavní péče není pro správný vývoj dítěte vhodné a mělo by se k tomu tedy přistupovat pouze v krajních případech, není-li jiná možnost. Argumenty k tomuto tvrzení jsem popsal výše v rámci rizik ústavní výchovy a tato tendence je ukotvena mimo jiné i v jednom z cílů Národní strategie ochrany práv dětí. Je to cíl 10: Rozvinutí alternativ péče o ohrožené děti a deinstitucionalizace péče, který volá

po formulování národní politiky za účelem deinstitucionalizace péče o děti, po větším využívání NRP, rozvíjení komunitních služeb rodinného typu, rozvinutí preventivních služeb, které by situacím, kvůli kterým jsou děti v ústavech umístovány, předcházely a pokud už k umístění do ústavu dojde, aby se jednalo o zařízení, která budou centrálně registrována a v ideálním případě budou pro tato zařízení vytvořeny jednotné standardy, které budou pravidelně kontrolovány. (Národní strategie ochrany práv dětí [online], 2013) Takováto strategie však není pouze specifikem České republiky, ale dalo by se říci, že jde ruku v ruce s tendencemi, které jsou podobné, ne-li stejné, jako v zahraničí. Například v dokumentu *Deinstitutionalisation and quality alternative care for children in Europe*, který vytvořila mezinárodní síť Eurochild, jsou uvedeny podobné varianty náhradní výchovy, které by měly být využívány na úkor institucionální péče. Konkrétně se zde mluví o Kinship care (příbuzenská péče), Foster care (pěstounská péče) a Other forms of family-based or family-like care placements (jiné formy rodinných či rodinnému systému podobných pečovatelských umístění). Je zde také jedno jednoznačné stanovisko týkající se náhradní výchovy nejmenších dětí: „Eurochild je přesvědčen, že na rodinném modelu založená náhradní péče by měla být jedinou možností pro novorozeňata a malé děti (ve věkové skupině 0-3 roky).“ (vl. překlad, *Deinstitutionalisation and quality alternative care for children in Europe* [online], 2012, str. 25) Budu-li i dále srovnávat naši Národní strategii ochrany práv dětí s dokumentem organizace Eurochild, můžu mluvit i dalších podobnostech v pojetí péče o rodiny a ochrany dětí. Mám dojem, že v obou dokumentech hraje pro jejich autory velkou roli preventivní práce s rodinou tak, aby děti byly ohroženy co nejméně. Eurochild zde uvádí například family planning (rodinné plánování) jako jeden z nástrojů preventivní práce s rodinou a v naší Národní strategii najdeme hned jako první cíl zjišťování potřeb dětí a celé rodiny, na které dále plánování s rodinou navazuje. Ale i dále se zde objevuje mnoho podobností, jako například různé strategie v boji proti chudobě u této cílové skupiny, snaha o co největší zpřístupnění podpůrných služeb nebo záměr co nejvíce vyrovnat příležitosti všem dětem i rodinám, ať už biologickým nebo náhradním. (Národní strategie ochrany práv dětí [online], 2013; *Deinstitutionalisation and quality alternative care for children in Europe* [online], 2012)

Síť Eurochild vydala v roce 2010 shrnutí výzkumu, který prováděla ve 30 evropských zemích a ve kterém shromažďovala údaje o počtu dětí v náhradní výchově. Z této zprávy vyplývá, že k roku 2010 se do pěstounské péče dostalo pouze okolo 25% dětí, které nemohly z nějakého důvodu žít se svojí biologickou rodinou a že od roku 2000 počet dětí

ve výchovných institucích rostl. „V České republice je například pouze kolem 25% dětí v pěstounské péči a počet dětí v institucích se od roku 2000 zvýšil...“ (vl. překlad, National Surveys On Children In Alternative Care, Executive Summary [online], 2010, str. 1) Dále se tato statistika věnuje i konkrétnímu počtu dětí do 3 let, které byly v institucích umístěny a v roce 2007 to u nás bylo 1 407. V Národní strategii ochrany práv dětí je časový rámec pro rozvinutí alternativní péče o děti a o její deinstitucionalizaci zhruba se začátkem v roce 2012. Kupříkladu měsíčník Českého statistického úřadu uvádí, že bylo u nás umístěno ke konci roku 2016 více než 18 tisíc dětí v NRP, což je počet v posledních deseti letech dvaapůlkrát vyšší, a že počet dětí, kterým byla soudně nařízena ústavní výchova, se za stejný časový úsek snížil o jednu třetinu. (Děti se z ústavů přesouvají do náhradních rodin [online], 2017) Organizace Lumos ve zprávě Investice do dětí v grafech znázorňuje jednak počet dětí umístěných v pěstounské péči mezi roky 2007 a 2018 a také počet dětí v ústavní výchově. Počet dětí v pěstounské péči pravidelně roste, a to ať už v péči dlouhodobé či přechodné. Na druhou stranu zpráva uvádí i to, že i přes pozitivní vývoj počet dětí žijících v naší republice v ústavních zařízeních je stále vysoký. V roce 2018 to 7 963 dětí, včetně plnoletých mladých dále v ústavech žijících na základě dohody. (Investice do dětí [online], 2018)

Výše jsem již uváděl, že Národní strategie ochrany práv dětí pojímá snahu o deinstitucionalizaci velice komplexně i s tím, že pokud už mají být nějaké instituce v krajních případech využívány, mají být registrovány a kontrolovány ve výkonu jejich funkce podle konkrétních a také jednotných standardů. Na stránkách organizace European Union Agency for Fundamental Rights (volně přeloženo Evropský unijní orgán pro základní práva), zkráceně FRA, jsem našel srovnání z roku 2014 několika členských zemí Evropské unie právě v tom, jaké takové standardy o ústavní péči mají. Česká republika je zde, podobně jako třeba Itálie, uvedena jako stát, který již nějaké standardy kvality institucionálních služeb má, ale ty jsou však aplikovatelné pouze v určitých zařízeních, ne ve všech. „V některých členských státech jsou existující standardy kvality aplikovatelné pouze v určitých typech zařízení a institucí, jako například v České republice a Itálii.“ (vl. překlad, Standards on residential care [online], 2014) To je věc, která by měla být díky Národní strategii změněna a pomocí toho by mohla být péče o děti v institucích lépe kontrolovatelná a měla být sjednocena její kvalita, která se často liší.

Na závěr kapitoly bych ještě rád zmínil jeden, alespoň pro mě zajímavý ukazatel, který jsem také našel na stránkách FRA. Byl to přehled evropských zemí, které zprostředkovávají pěstounskou péči a stránka se zaměřovala na to, ve kterých zemích jsou a ve kterých neexistují ustanovení nebo standardy o maximálním počtu dětí, které mohou být umístěny v rámci jedné pěstounské rodiny. Česká republika je mezi polovinou srovnávaných zemí, společně například s Německem nebo Nizozemím, které taková ustanovení nemají. FRA dále uvádí, že v těchto zemích se většinou počet dětí v jedné rodině řeší případ od případu a rozhodují o tom odpovědné autority a profesionálkové v sociální práci. Zároveň také uvádí, že v zemích, kde jsou například zákonem dané počty dětí na jednu pěstounskou rodinu, je možné udělat výjimku třeba v případě dětí sourozenců. (Standards on foster care [online], 2014) Záměr taková ustanovení vytvořit jsem v naší Národní strategii nenašel, avšak domnívám se, že by to do budoucna bylo na místě. Během praxe jsem se setkal s tím, že kolegyně diskutovaly o velkých pěstounských rodinách, kde jejich domy po čase připomínaly malý rodinný dětský domov. Na jednu stranu je skvělé, že se tito lidé chtějí starat o co nejvíce cizích dětí a snaží se jim poskytnout to nejlepší zázemí pro jejich růst a vývoj. Na druhou stranu se často ve větším počtu dětí může ztrácet nějaké hlubší citové pouto nebo hodně blízký osobní přístup a taková péče má, podle názoru kolegyň, se kterým se ztotožňuji, už jen materiální charakter a citovost se vytrácí. A to je právě aspekt, který odborníci vytýkají institucím a snaží se o to, aby bylo co nejvíce dětí umístováno do NRP, protože ve vývoji dítěte je, jak už jsem rozebíral dříve, citové zázemí stejně tak důležité jako to materiální, v určitých obdobích života možná ještě mnohem důležitější.

První kapitolu jsem věnoval především srovnání NRP s ústavní péčí. V rámci vyváženosti tématu jsem se snažil věnovat stejný prostor tomu, jaká rizika v sobě může nést NRP i ústavní péče, jejíž druhy jsem také popsal. Psal jsem o situacích, kdy se dítě do náhradní výchovy dostane a v návaznosti na to, jsem uvedl i proces zprostředkování NRP na který budu později odkazovat. Na začátku kapitoly jsem zařadil legislativní ukotvení náhradní výchovy s důrazem na důležité zákony a další dokumenty věnující se NRP. Jedním z těchto dokumentů je Národní strategie ochrany práv dětí, kterou jsem využil i na konci této kapitoly, kde jsem se věnoval krátkému srovnání strategie ochrany práv dětí v naší republice a v zahraničí, abych pro zajímavost nastínil i zahraniční pohled na náhradní výchovu.

2. Náhradní rodinná péče

Pojem NRP jsem již uvedl několika definicemi v předchozí kapitole a také jsem se věnoval procesu zprostředkování. Celému institutu jsem se však věnoval spíše v kontextu srovnání s ústavní péčí, tedy s druhou složkou náhradní výchovy. V této kapitole se budu věnovat NRP samostatně a více ji rozeberu. Podívám se na jednotlivé druhy NRP tak, jak je vymezil zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník a také jak jsou popsány v odborné literatuře. Pokusím se je popsat tak, aby byly dobře zřetelné rozdíly mezi nimi a více prostoru věnuji pěstounství, protože na tento druh NRP je celá moje práce zaměřená. Jednotlivě se budu věnovat dlouhodobé a krátkodobé nebo přechodné pěstounské péči a srovnám pěstounskou péči profesionální a příbuzenskou. Na závěr kapitoly se také zmíním o právech a povinnostech pěstounů, o jejich finančním ohodnocení a dalších dávkách pěstounské péče.

V publikacích o NRP vydaných v dřívějších letech, tedy v letech zhruba do roku 2013 a i v jeho průběhu, jsou typy NRP popisovány ještě podle zákona č. 94/1963 Sb., zákona o rodině. Věnoval se, jak už jeho název napovídá, záležitostem okolo rodinného soužití, manželství, rodičovských práv a právě také druhům NRP. Jsou v něm definovány stejné druhy NRP, o kterých pojednává i stávající právní úprava. Zajímavé bylo zařazení pěstounské péče pod hlavu druhou – výchovná opatření. (zákon č. 94/1963 Sb.)

Po vytvoření tzv. Nového občanského zákoníku byl zákon o rodině zrušen dnem, kdy Nový občanský zákoník vešel v účinnost, tedy dnem 1. 1. 2014. V tomto občanském zákoníku je velká část nazvaná Rodinné právo, která právě zákon o rodině nahrazuje. Od té doby tedy společně se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí tvoří takovou legislativní páteř, která v českém právním systému pojednává o péči o děti. Macková tyto zákony společně popisuje tak, že: „...zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník (část Rodinné právo) - řeší spíše vztahovou a obsahovou stránku náhradní rodinné péče, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí rozpracovává „provozní podmínky“ pro realizaci náhradní rodinné péče.“ (Macková, 2014, str. 110) Dá se tedy říci, že zákon o sociálně-právní ochraně dětí, i když je starší, občanský zákoník rozvádí či konkretizuje. Konkrétně se například věnuje procesu zprostředkování osvojení a pěstounské péče tak, jak jsem ho již popsal dříve, anebo konkrétně u pěstounské péče upravuje jednotlivá práva a povinnosti pěstounů či mluví o dávkách pěstounské péče. Já nyní již popíši jednotlivé druhy NRP v pořadí, v jakém jsou

uvedeny v občanském zákoníku. Tato kapitola pomůže čtenáři odlišit pěstounskou péči od ostatních druhů NRP a ilustruje specifické aspekty pěstounství, o kterých v průběhu výzkumu pojednávali respondenti.

2.1 Osvojení

„Osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní.“ (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 794) Takto uvádí občanský zákoník nejvyšší formu NRP, osvojení, často laicky nazývané adopcí, což je ale pouze jen synonymum pro označení tohoto druhu NRP.

„Osvojení je nejvyšší formou náhradní rodinné péče v tom smyslu, že dítě získává v rodině z hlediska práva stejné postavení jako biologické dítě, včetně příbuzenských vztahů s rodinou osvojitele.“ (Bubleová, 2014, str. 6) Takto Bubleová vysvětluje, co znamená pojem nejvyšší forma NRP. V podstatě i v dalších publikacích popisujících osvojení se hned jako první informace objevuje to, že okamžikem osvojení dítěte vzniká mezi osvojitelem a osvojencem stejný právní vztah jako mezi geneticky/biologicky vlastními rodiči a dětmi a stejně tak i s dalším příbuzenstvím osvojitelů/rodičů. Ve stejném kontextu je zároveň ještě třeba dodat, že stejně tak zanikají veškerá vzájemná práva a povinnosti mezi osvojeným dítětem a jeho původní rodinou. (Janků, 2014; Konečná, 2017) To je tedy největší odlišnost od ostatních typů NRP, změna právního statutu dítěte.

Osvojitelem se může stát pouze zletilá svéprávná fyzická osoba již její způsob života, osobní vlastnosti, důvody či pohnutky k osvojení předurčují k tomu, být dobrým rodičem osvojence. Občanský zákoník přímo uvádí, že předpokladem osvojení je takový vztah mezi osvojitelem a osvojencem, jaký by byl mezi rodičem a dítětem a že osvojení musí být v souladu se zájmy osvojeného nezletilého. Zároveň naopak nepřipouští vznik osvojení mezi blízkými příbuznými, kde je jejich příbuzenský vztah dostatečně blízký. Dítě si tedy nemůže osvojit jeho prarodič či zletilá sestra, ale například strýc či teta ano. Zákon také upravuje věkový rozdíl mezi osvojitelem a dítětem k osvojení na minimální hranici 16 let, každý případ je však posuzován individuálně a je-li to v souladu se zájmy dítěte, může být tento rozdíl stanoven nižší. Osvojitelem může být jedinec žijící sám, jedinec žijící ve vztahu bez uzavření manželství, ale osvojiteli se mohou stát i manželé společně oba dva. Takovým hlavním viditelným či hmatatelným znakem změny statutu dítěte v osvojení je přepis údajů v matrice. Zde je přepsán údaj o rodičích a jsou zde uvedeni osvojitelé nebo osvojitel, a také je zde, podle rozsudku soudu, ve kterém je pevně stanoveno, změněno nové příjmení dítěte,

kteří ho s osvojiteli pojí. Existuje i možnost změnit křestní jméno dítěte. Taková varianta je častější u novorozenců, protože nic takového ještě moc nevnímají, pokud je však již starší dítě na své jméno zvyklé, není tato změna doporučována, nepřeje-li si to to dítě samo. (Janků, 2014; Konečná, 2017)

Další podmínkou pro to, aby mohlo být dítě osvojeno, je udělení souhlasu k osvojení původními rodiči. Tato podmínka je zákonem stanovena právě z důvodu toho, že původní rodiče osvojením pozbývají veškerých práv a povinností vůči dítěti. Tento souhlas zákonných zástupců dítěte může být buďto adresný nebo neadresný tzv. blanketový. Adresný souhlas dávají zákonní zástupci ve vztahu přímo k určitým osvojitelům, bývá využíván u náhradního mateřství. Tento souhlas je možné odvolat/ vzít zpět nebo zrušit ve lhůtě 3 měsíců od jeho udělení. Soud o osvojení rozhoduje na návrh osvojitele a v případě neadresného souhlasu soudnímu řízení předchází zprostředkování osvojení, podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí podobně, jako jsem ho popsal již dříve. Blanketový souhlas musí být dán rodičem písemně soudu nebo příslušnému OSPODu. Tento souhlas je možné odvolat pouze do nabytí právní moci rozhodnutí o osvojení dítěte, opět nejdéle ve lhůtě do tří měsíců. Občanský zákoník však definuje v § 817 další případy, kdy je možné souhlas odvolat i po uplynutí základní lhůty tří měsíců. Souhlas s osvojením pozbývá účinnosti vždy, když nedojde k osvojení dítěte do šesti let od jeho vydání. Matka může souhlas s osvojením udělit nejdříve šesti týdnů od porodu dítěte. Toto ustanovení chrání zájmy dítěte, protože v období tzv. šestinedělí může být rozhodování matky ovlivněno nevyrovnaností po porodu. Otec dítěte může dát souhlas s osvojením hned po jeho narození, ne však dříve. Tento souhlas je potřeba i od rodičů, kteří ještě nenabyli plné svéprávnosti, nedosáhli zletilosti, pokud ale rodiče ještě nedosáhli věku šestnácti let, souhlas k osvojení dát nemohou. Osvojení však může být uskutečněno i bez souhlasu rodičů, a to v případě, že jsou zbaveni rodičovské odpovědnosti a práva na udělení souhlasu, nejsou schopni projevit svou vůli nebo rozpoznat následky svého jednání či pokud se rodiče zdržují na neznámém místě a toto místo se nedaří soudu zjistit ani v součinnosti s dalšími orgány veřejné moci. V takovém případě je souhlas vyžadován od poručníka nebo opatrovníka dítěte. Ti dávají souhlas s osvojením i v případě úmrtí obou rodičů nebo v případě, že rodičovství dítěti nebylo určeno. Poslední situace se může vztahovat například k problematice umístování dětí do baby-boxů. (pozn. autora) Poslední případ, kdy není k osvojení vyžadován souhlas, nastává ve chvíli, kdy soud v samostatném řízení rozhodne o tom, že biologičtí rodiče o dítě nejeví soustavný opravdový zájem, čímž porušují své rodičovské povinnosti. Zákonná

domněnka o tomto nezájmu je naplněna, uběhla-li od posledního opravdového projeveného zájmu doba alespoň tří měsíců. Stejná doba se počítá od doby, kdy OSPOD naposledy upozorňoval biologické rodiče na důsledky neplnění jejich rodičovských povinností nebo pokud v takto dlouhé době byli rodiče dítěte pro OSPOD nedosažitelní a ani ne nepodařilo zjistit místo, na kterém setrvávají. V případech, kdy se jedná o osvojení dítěte staršího dvanácti let a je toto dítě schopno posoudit důsledky svého souhlasu, je po něm souhlas s osvojením vyžadován také. U dětí mladších dává souhlas s osvojením opatrovník, kterým bývá zpravidla pracovník OSPOD, jménem dítěte, ale i v tomto případě soud vyvine snahu zjistit stanovisko osvojovaného dítěte. (Konečná, 2017; Bubleová, 2014)

Dle starších publikací psaných ještě na základě zákona o rodině mohlo být osvojení buďto ve formě zrušitelné nebo nezrušitelné. Zrušitelné bylo možné osvojit dítě jakéhokoliv věku, tedy v případě novorozenců již od tří měsíců věku, zatímco nezrušitelné osvojení se týkalo dětí starších jednoho roku. Návrh na zrušení osvojení mohl podat pouze ze závažných důvodů osvojitel či zletilý osvojenec. Zrušením osvojení vznikala zpět vzájemná práva a povinnosti osvojence a jeho původních rodičů a získal tak i své původní příjmení. Zrušitelné osvojení se většinou po uplynutí prvního roku života osvojence měnilo soudně na osvojení nezrušitelné. Pokud se osvojitelé o osvojené dítě z nějakého důvodu nechtěli nebo nemohli starat, měli stejné možnosti náhradní výchovy, jako mají biologičtí rodičové. Zletilý osvojenec má právo nahlédnout do záznamu matrice, proto zde je v poznámce uvedena změna rodičů. Současná právní úprava již tyto dva typy osvojení nerozlišuje, i když například i v komentáři k novému občanskému zákoníku Nové občanské právo v kostce z roku 2014, ze kterého jsem čerpal, se oněm autoři zmiňují, po uplynutí tří let od rozhodnutí soudu nelze osvojení zrušit ani z důležitých důvodů, pouze bylo-li by v rozporu se zákonem. (Bubleová, 2014; Bubleová, 2011)

V dnešní době je možné navrhnout utajené/anonymní osvojení, což znamená, že jeho okolnosti jsou utajeny před rodinou osvojovaného dítěte, ale toto utajení může platit i pro biologické rodiče a jejich souhlas. Tato možnost existuje hlavně kvůli případům, kdy by hrozilo nebezpečí, že by mohli původní rodiče nevhodně zasahovat do výchovy dítěte. Tento případ může nastat ve chvíli, kdy mají osvojitelé dítě ve své péči ještě před rozhodnutím soudu o osvojení. Osvojitelé, pokud to zdravotní stav dítěte umožňuje, mají možnost převzít dítě do péče hned po vydání souhlasu s osvojením obou rodičů. Avšak dokud neuplyne doba tří měsíců od vydání souhlasu/ů nebo pokud soud nerozhodne

o svěření dítěte do tzv. Péče před osvojením, kterou přímo upravuje v § 823 až 831 občanský zákoník, budoucí osvojitelé mají v této době povinnost o dítě řádně pečovat a chránit jej, ale původní rodiče mají stále rodičovská práva a také mají právo vědět, kde a u koho se dítě nachází a mají možnost ho navštěvovat. Práva a povinnosti původní rodině zanikají buďto uplynutím tříměsíční lhůty po vydání souhlasu nebo rozhodnutím soudu o předání dítěte. (Konečná, 2017)

2.2 Poručenství

Občanský zákoník o poručenství říká, že: „*Není-li tu žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu, soud jmenuje dítěti poručníka.*“ (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 794) Tak uvádí hned v prvním paragrafu věnovaném poručenství důvod, pro který je tento druh NRP využíván. Pod tímto důvodem se skrývá více možností, které mohou nastat, například dítěti rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovských práv nebo jim byl pozastaven výkon rodičovské odpovědnosti nebo nejsou v plném rozsahu způsobilí k právním úkonům.

Poručníkem ustanoví soud fyzickou osobu. To může být osoba, kterou určili sami rodiče dítěte, což mohou udělat vyjádřením svého přání v poslední vůli nebo v notářsky ověřené veřejné listině, ale mohou to udělat i osobním sdělením případnému budoucímu poručníkovi za přítomnosti svědků. Pokud nebyl nikdo takto určen, soud poručníkem určí osobu příbuznou nebo osobu dítěti či jeho rodině blízkou a pokud nikdo takový není, tak určí jinou fyzickou osobu. Soud má také podle § 929 občanského zákoníku možnost určit jako poručníka OSPOD a tento stav trvá do té doby, kdy soud jmenuje dítěti jinou fyzickou osobu za poručníka nebo dokud se poručník neujme funkce. Poručník má vůči dítěti v podstatě všechna práva jako rodič, nemá ale vyživovací povinnost. Funguje tedy jako zákonný zástupce dítěte. Jednou z možností je, že funguje právě pouze jako zákonný zástupce, ale o dítě nepečuje. Druhou možností je, že je dítě poručníkovi svěřeno do péče, a to tedy řadí institut poručenství do NRP. I když má poručník téměř stejná práva jako rodič, není se svěřením do péče pojena změna statutu dítěte a tím se liší například od osvojení. Zároveň jsou často do péče poručníka svěřovány děti, které by mohly být osvojeny, ale z různých důvodů nebyly. K tomu dochází, když je zájemců o osvojení hodně, tito zájemci mají často požadavky na to, aby dostali do adopce děti malé a zdravé, což je pochopitelné, protože ne všichni by měli kapacitu a zdroje o péči například o děti s nějakým handicapem,

a proto jsou zde děti, které i když by byly do adopce vhodné, svoje osvojitele nenajdou a starají se o ně poručníci případně pěstouni. Když už zmiňuji pěstouny, mohou nastat případy, kdy je dítě nejdříve svěřeno do pěstounské péče a až v jejím průběhu, nastanou-li skutečnosti odůvodňující ustanovení opatrovníka, mohou se jimi stát právě stávající pěstouni. Sám jsem se již v praxi setkal s několika pěstouny, kteří sami o jmenování poručníky usilovali, protože jako pěstouni nemají vůči dítěti taková práva, jako právě poručníci a tento krok by jejich možnosti při péči o svěřené dítě velice rozšířil. Poručník má kromě skoro rodičovských práv povinnost spravovat majetek dítěte. Výkon funkce poručníka podléhá stálému dozoru soudu, kterému jednak pečující osoba pravidelně předkládá doklady o hospodaření s majetkem dítěte, podává soudu zprávy o osobě poručence, svěřeného dítěte, a všechna podstatná rozhodnutí týkající se života poručence musí být schválena soudem. Poručník, který o dítě zároveň pečuje ve stejné míře, jako by mu bylo trvale svěřeno, má právo na stejné hmotné zabezpečení jako pěstouni. Má tedy právo od státu pobírat dávky pěstounské péče. O těch však budu více psát v rámci popisu pěstounské péče a jejich náležitostí. Poručenství není věc trvalá, podle ustanovení občanského zákoníku zaniká například, nebude-li alespoň jeden z rodičů poručence rodičovských práv nebo je-li schopen je opět vykonávat. Zánik poručenství také nastane nabytím svéprávnosti poručence, jeho osvojením nebo smrtí poručníka. Poručenství může také ukončit svým rozhodnutím soud, a to v případě, že o to sám poručník ze závažných důvodů zažádá nebo pokud osoba poručníka porušuje poručnické povinnosti. (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník; Bubleová, 2014; Poručenství | Chceme být náhradními rodiči [online], 2014)

2.3 Opatrovnictví dítěte

Institut opatrovnictví dítěte není úplně v pravém slova smyslu druhem NRP, protože opatrovník o dítě nepečuje. Je to však funkce, ve které má určená osoba, většinou je to pracovník/pracovnice OSPOD, za úkol pomoci ochránit a naplnit práva dítěte. Tuto funkci opatrovník naplňuje zpravidla při soudních jednáních, ve kterých může být rozhodováno například o osvojení dítěte, o navrácení dítěte z ústavního zařízení, o přiznání, zbavení nebo omezení rodičovské odpovědnosti nebo o poručenství, a proto alespoň krátce opatrovnictví dítěte popíši, protože to má k NRP velice blízko, minimálně v rámci rozhodovacích procesů soudních. Opatrovníka určuje dítěti soud, ten je poté v pravidelném kontaktu se svěřeným dítětem jak v rámci soudních jednání, kde musí být přítomen vždy, tak i mimo ně. To, jaká

má opatrovník práva, jaké úkony může vykonávat, na jak dlouho tuto funkci bude mít a další skutečnosti vždy určuje soud individuálně. Než opatrovník začne jednat, vždy musí zjistit stanovisko rodiče případně opatrovníka a pokud je to možné tak i dítěte. U dětí starších 12 let se má za to, že je jsou schopny přijímat informace a sdělovat vlastní názor, který si vytvoří, a u dětí mladších soudu sděluje jejich přání a názory právě opatrovník. Dítě se dozví o tom, že má opatrovníka právě od něj. On sám tedy kontaktuje, pokud je to možné, dítě a vysvětlí mu, kdo je a proč se bude dítěti nadále věnovat. Tzv. kolizní opatrovník hájí zájmy dítěte, pokud se dostanou do střetu se zájmy rodičů, i když jsou za své dítě odpovědní. Dále můžeme rozlišit také opatrovníka pro správu jmění dítěte, který hájí především jeho majetková práva. (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník; Opatrovník nezletilého dítěte – právo na dětství [online], 2013; OSPOD jako opatrovník dítěte: Orgán sociálně-právní ochrany dětí: Beneš [online], 2016)

2.4 Svěření do péče jiné osoby

Dítě může být soudem svěřeno do péče jiné osoby, pokud o dítě osobně nemůže pečovat žádný z rodičů nebo poručník. Soudem určená fyzická osoba musí s touto péčí souhlasit a musí poskytovat záruku zdárné výchovy dítěte. Při výběru vhodné osoby pro péči o dítě dá soud zpravidla přednost osobě dítěti příbuzné nebo osobě dítěti blízké, která k němu má vytvořený vřelý citový vztah, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte, a dítě může být také svěřeno do společné výchovy manželů. Tato péče nenahrazuje péči pěstounskou či předpěstounskou a ani péči, která musí předcházet osvojení. Svěření do péče jiné osoby má přednost před péčí ústavní. Rozsah práv a povinností vymezí pečující osobě soud, pokud ne, tak se přiměřeně použijí zákonná ustanovení o pěstounství. Soud určí rodičům dítěte rozsah výživného, se kterým dále pečující osoby nakládají dle zájmů a potřeb dítěte a mají právo ho po rodičích dítěte vymáhat. Pokud není možné rodičům výživné stanovit, nelze dítě svěřit do péče jiné osoby, protože se k této péči nevztahuje nárok na pěstounské ani žádné jiné speciální dávky. (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník; Svěření do péče jiné osoby | Náhradní rodina [online]; Otevřená budoucnost: Formy náhradní výchovy [online], 2013)

2.5 Pěstounská péče

Na konci druhé kapitoly teoretické části se budu věnovat poslednímu již jmenovanému, ale nepopsanému druhu NRP, který je však pro celou tuto práci stěžejní, tedy pěstounské péči. Budu se snažit ji popsat komplexně a postupně ji představit v kontextu dalších, už dříve popsanych druhů NRP, popíši ji z hlediska různých druhů této péče tak, jak jsou uvedeny v odborné literatuře a budu se také věnovat právům a povinnostem pěstounů a jejich materiálnímu zajištění podle příslušných zákonů.

2.5.1 Pěstounská péče – základní vymezení

Nejdříve tedy popíši pěstounskou péči, či jinak pěstounství, obecně a dále se budu dostávat ke konkrétním náležitostem tohoto institutu NRP. Při tomto obecnějším popisu se pokusím uvést rozdíly, kterými se liší pěstounská péče od ostatních druhů NRP, přičemž ji nejčastěji budu srovnávat s osvojením a poručenstvím. Krátce popíši vznik a zánik pěstounské péče a také to, kdo se může stát pěstounem. „*Pěstounství je služba. Pěstoun pečuje o dítě někoho jiného. Je to služba dítěti, která vyplývá z faktu, že dítě získává další, nikoli novou rodinu!*“ (Pěstounství je profese, 2015, str. 11) Hned tato citace v podstatě upozorňuje na rozdíl pěstounství a osvojení. Do pěstounské péče, podobně jako do osvojení, přicházejí děti, jejichž rodiče se o ně z nějakého důvodu nechtějí, neumějí nebo nemohou starat a dítě jim je ze závažných důvodů odebráno. Rozdíl zde je však ten, že se nejedná o děti tzv. právně volné, tedy děti, které nemohou být osvojené z důvodu, že k tomu jejich rodiče nedali souhlas nebo nebyly splněny jiné zákonné podmínky nebo pro tyto děti není vhodné osvojení z důvodu například jejich vyššího věku, kvůli tomu, že to jsou děti ze sourozeneckých skupin či proto, že jsou to děti s nějakým zdravotním postižením. K tomu, že se do pěstounské péče dostávají děti, které nejsou právně volné, se pojí další fakt, který také odlišuje pěstounství od osvojení. Je to skutečnost, kdy v pěstounské péči nejsou zrušeny dítěti vztahy s původní rodinou a dítě nenabývá vztah s pěstounskou rodinou. Neprobíhá zde tedy tzv. změna statutu dítěte, dítě nepřijímá příjmení pěstounů a není prováděna změna zápisu v matrice. Naopak je zde předpoklad alespoň udržování vztahů s biologickou rodinou, k čemuž se ale dostanu více později při popisu povinností pěstounů. (Janků, 2014; Konečná 2017)

Již, když jsem se dříve v této kapitole věnoval poručenství, zmiňoval jsem můj postřeh z praxe o tom, že někteří pěstouni usilují o rozšíření svých základních práv vůči dítěti, které mají v péči, o rozšíření o práva poručnická nebo dá se říci o formální změnu z péče pěstounské na péči poručnickou. Rozsah základních práv pěstounů popíši konkrétně později. Tato změna může být provedena za stejných podmínek, při kterých je ustanovována poručnická péče, tedy v případě, že rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské odpovědnosti či byla tato odpovědnost pozastavena nebo byla omezena. Tím se stávající pěstoun může stát zákonným zástupcem dítěte. Kombinace poručenství a pěstounství má způsobem života pak velice blízko k způsobu života rodiny adoptivní, jsou zde však formální rozdíly, jako například nezměněný statut dítěte, právo na materiální podporu nebo vyživovací povinnost biologických rodičů potažmo státu, které tuto formu NRP od osvojení odlišují. V praxi jsem se také setkal s tím, že i přes to, že se v rámci pěstounské péče neprovádí změna příjmení dítěte, pěstouni by chtěli, aby se dítě jmenovalo stejně jako oni. Často jsou to případy, kdy je dítě v rodině od velice útlého časového období života a pěstouni ho již vybudovaným vztahem berou jako vlastní dítě, ale protože není právně volné, není možná adopce, a tak usilují alespoň o poručnictví a změnu jména dítěte. Dítěti je možné alespoň propůjčit příjmení pěstounů, to je však podmíněno souhlasem biologických rodičů, na čemž celá záležitost mnohdy končí. (Konečná, 2017; Bubleová, 2014)

Pěstounská péče, stejně jako všechny ostatní druhy NRP, vzniká na základě rozhodnutí soudu. Návrh soudu předkládá budoucí pěstoun/pěstouni, kteří zpravidla prošli procesem zprostředkování NRP, včetně příprav na přijetí dítěte tak, jak jsem tento proces popsal už dříve v první kapitole. Délka této péče může být stanovena na dobu určitou či neurčitou. Na dobu určitou je stanovena v případě nastalé krize v rodině, například při delší hospitalizaci rodičů, a má pomoci tuto situaci překlenout. Pěstounské péči je zpravidla vždy dáována přednost před ústavní péčí. Pěstounská péče na dobu neurčitou končí nejčastěji a nejpozději zletilostí dítěte. Soud péči může zrušit na základě existujících závažných důvodů a v případech, kdy o ukončení pěstounské péče požádá pěstoun, je soud povinen ji zrušit. Pěstounská péče je často vnímána jako péče dočasná, protože i na základě judikatury Evropského soudu pro lidská práva mají biologičtí rodiče právo požadovat děti zpět do své péče. Musí ale prokázat, že mají připravené přijatelné podmínky a že budou řádně zastávat rodičovskou odpovědnost. Obecně je však, z mé zkušenosti především u pěstounů, kteří se k této variantě NRP přiklonili, protože se z nějakého důvodu nemohli stát osvojiteli,

pěstounská péče brána jako péče dlouhodobá překlápějící se k celoživotnímu vztahu. (Konečná, 2017; Bubleová, 2014)

Pěstounem se může stát fyzická osoba, která musí prokazatelně poskytovat záruku řádné péče o dítě, žije na území naší republiky a se svěřením dítěte souhlasí. Je možné svěřit dítě i do společné péče pěstounům, pokud jsou manželé. V takovém případě vykonávají společnou péči o dítě obdobně jako rodiče. Pokud nastane situace, kdy by se chtěl stát pěstounem pouze jeden z manželů i to je možné, druhý manžel k tomu však musí dát svůj souhlas. Tento souhlas není vyžadován, není-li druhý z manželů plně svéprávný nebo bránil jeho souhlasu nepřekonatelná překážka. Pokud manžel, který dal svému partnerovi souhlas k tomu, aby se stal pěstounem, žije v rodinné domácnosti, podílí se pak na péči o svěřením dítě. (Janků, 2014; zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník)

Toto byla všeobecná charakteristika pěstounské péče v její základní podstatě. V konkrétních případech se její podoba může dále lišit, například v závislosti na délce trvání péče u konkrétních pěstounů nebo například závislosti na tom, je-li dítě svěřeno do pěstounské péče osobám dítěti příbuzným nebo osobám, dá se říci, dítěti cizím, tedy profesionálním pěstounům. Těmto odlišnostem a dále i tomu, jaká konkrétní práva a povinnosti, které jsem částečně již zmínil, pěstouni mají se budu nadále věnovat v dalších částech této kapitoly.

2.5.2 Druhy pěstounské péče

Jak jsem již nastínil, pěstounskou péči můžeme dělit na několik druhů. Jedním z kritérií tohoto dělení může být časový rozsah trvání péče. Můžeme tedy od sebe rozlišit krátkodobou a dlouhodobou pěstounskou péči. Druhým kritériem, podle kterého je možné od sebe pěstouny odlišovat, může být to, jestli se dostalo dítě do péče příbuzných osob nebo osob zprvu dítěti úplně cizích. Je tedy možné odlišit profesionální pěstouny a příbuzenskou pěstounskou péči. Oběma těmto kritériím se nyní budu věnovat a pokusím se mezi jednotlivými druhy pěstounské péče najít jejich rozdíly.

2.5.2.1 Krátkodobá a dlouhodobá pěstounská péče

Začnu kritériem časovým, konkrétně popisem krátkodobé pěstounské péče či častěji i dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí nazývané pěstounské péče na přechodnou dobu.

V tomto zákoně je pěstounské péči na přechodnou dobu věnován celý § 27a, který spadá do části pojednávající o opatřeních sociálně-právní ochrany. Smysl tohoto institutu je poskytnutí okamžité pomoci ohroženým dětem, u kterých je však očekáváno, že se budou moci vrátit do své rodiny nebo u kterých je žádoucí urychlení procesu umístění do NRP. Je to tedy institut krizový a přechodný, který má dát rodičům dostatečný čas na upravení svých poměrů tak, aby byli schopni převzít zpět své dítě do péče, nebo aby se pro dítě našla jiná stabilní náhradní rodina ať už v rámci osvojení, dlouhodobé pěstounské péče či například péče příbuzných v rámci poručenství. Z praxe vím, že je hojně přechodná pěstounská péče využívána u novorozenců, miminek a batolat tak, aby nemusela být umístěna v kojeneckých ústavech a předešlo se tak vzniku raných traumat, deprivaci a poškození citové vazby, aby se dítě v životě nepotýkalo s následky těchto poruch tak, jak jsem je popisoval v první kapitole.

Dočasnost a vlastně i náhlost, protože přechodní pěstouni musejí být připraveni převzít dítě do péče v podstatě kdykoliv, klade na přechodné pěstouny zvýšené nároky, a to právě v kontextu neustálé připravenosti převzetí dítěte, ale i naopak z podstaty dočasnosti tohoto institutu i kvůli možnosti kdykoliv dítě, které u sebe mají nějakou dobu, předat zpět jeho rodičům nebo dalším náhradním rodičům. Náročnost tkví v tom, že přechodný pěstoun má často za úkol nejen zabezpečit svěřené dítě materiálně, ale i v jasně vymezené ohraničené době ho zabezpečit citově a zároveň k němu nepřilnout na tolik, aby ho mohl zase odevzdat. Proto krajské úřady kladou větší důraz na výběr vhodných přechodných pěstounů, kteří jsou náležitě připravováni, a vedou si jejich evidenci. Přechodní pěstouni vedení v této evidenci každý měsíc dostávají peněžitou odměnu pěstouna, jednak aby mohli věnovat dětem potřebný čas a aby měli možnost opravdu kdykoliv dítě do péče přijmout.

O umístění dítěte do péče na přechodnou dobu rozhoduje soud na návrh příslušného OPSODu a takové rozhodnutí může být i ve formě předběžného opatření. Soud může dítě do přechodné péče svěřit na dobu, po kterou se rodiče dítěte o něj nemohou starat, nebo na dobu, po které může matka dát souhlas s osvojením nebo kdy je možné tento souhlas odvolat či po dobu, kdy soud rozhodne o tom, že souhlas rodičů s osvojením není třeba. V takových případech soud pravidelně po třech měsících kontroluje ve spolupráci s příslušným OSPODem, zdali stále trvají důvody k trvání péče. Pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat maximálně jeden rok. Výjimka se může nastat v případě sourozenců, kteří jsou svěřeni do péče stejného přechodného pěstouna a v tom případě se

počítá období, kdy je v péči naposledy svěřený sourozenec, ale také v maximální délce jednoho roku. Pokud bude tedy dítě v přechodné péči například již tři měsíce a do péče stejného pěstouna se dostane jeho sourozenec, tak pokud bude druhý sourozenec v této péči celý rok, sourozenec, který byl v péči již předešlé tři měsíce, může v této péči zůstat déle právě o ty rozdílné tři měsíce déle. (Bubleová, 2014; zákon č.359/1999 Sb., Já pěstoun [online], 2018)

Pokud budeme srovnávat dlouhodobou a krátkodobou pěstounskou péči, jasně patrný rozdíl je v omezení trvání péče. Přechodná péče je zákonem omezená na jeden rok, zatímco dlouhodobá péče je formálně omezena v podstatě zletilostí dítěte. Oba druhy pěstounské péče zastupují ústavní péči a je jim před ní dáována přednost. Rozdíl zde však je ten, že přechodná pěstounská péče většinou předchází péči dlouhodobou či osvojení, zatímco dlouhodobá pěstounská péče je v podstatě kýžený cílový stav, tedy dítě ve stabilní vhodné NRP. Dalším rozdílem, který lze pozorovat, je ten, že dlouhodobé pěstounské péči mnohdy předchází proces zprostředkování. Dítěti je hledána vhodná rodina, vhodný pěstoun či pěstouni. Opět z praxe vím, že žadatelé o dlouhodobou pěstounskou péči si mohou stanovit, jakého by dítě v jejich péči mělo být pohlaví nebo jakého věku by mělo být. Přechodní pěstouni si dříve věkovou škálu dětí vybrat mohli také. Nyní však už tuto možnost nemají, což je další náročný prvek této péče, protože musejí být schopni zajistit vybavení v domácnosti tak, aby mohli přijmout například jak roční batole, tak i šestileté dítě.

Přechodné pěstounské péči tedy nepředchází proces zprostředkování. Stejně je však u obou typů pěstounské péče to, že žadatelé jsou evidováni na příslušných krajských úřadech a procházejí odbornou přípravou před převzetím dítěte. Stejně pro oba druhy pěstounské péče je také to, že jak přechodní, tak i dlouhodobí pěstouni mají nárok na peněžitou odměnu pěstouna. V podstatě tedy dostávají za vykonávání této péče plat a dělá to z nich profesionály. To je další aspekt oba typy péče spojující. V případě přechodných pěstounů se stává péče prací a mnohých případech to znamená opuštění dosavadní práce, kariéry, kvůli požadavku velké časové flexibility. V některých případech dlouhodobých pěstounů dochází k omezení jejich dosavadní pracovní činnosti, není to však pravidlem a s přibývajícím věkem dítěte jsou pěstouni schopni být v opět v pracovním procesu. Ač jsou tedy přechodná a dlouhodobá pěstounská péče v základní podstatě velmi odlišné, existuje i mnoho aspektů, ve kterých jsou si podobné nebo stejné. (zákon č.359/1999 Sb., Já pěstoun [online], 2018)

2.5.2.2 Pěstouni příbuzní dítěte a pěstouni profesionální

Krátce bych rád také porovnal v kontextu dlouhodobé péče pěstouny příbuzné a pěstouny tzv. čistě profesionální. Rozdíl mezi těmito dvěma druhy pěstounské péče je očividný, na jedné straně se o dítě starají v podstatě cizí lidé, na straně druhé jsou to velice dobře známí vlastní příbuzní. „*Občanský zákoník výslovně upřednostňuje příbuzné dítěte, či osoby jemu blízké, jestliže se ujali o jeho péči.*“ (Nikulajová, Několik úvah k příbuzenské pěstounské péči. [online], 2015) Budu-li tedy srovnávat příbuzenskou a profesionální pěstounskou péči z hlediska formálního a podle judikatury, má příbuzenská péče přednost. Je logické, aby dítě, které nemůže být vychovááno svými rodiči, vyrůstalo v prostředí, které zná, a s lidmi, kteří jsou mu nejbližší. V podobném duchu se vyjadřuje i v článku 7 Úmluva o právech dítěte a k této podobě péče o dítě se staví i evropská judikatura. (Nikulajová, 2015)

Co se týká formální stránky věci, tak i práva a povinnosti pěstounů a třeba nárok na pěstounské dávky jsou u těchto dvou typů dlouhodobé péče stejné. Významným rozdílem v tomto případě je, že, jak už jsem uvedl, profesionální pěstouni procházejí procesem zprostředkování péče. U příbuzných to však přímo vylučuje zákon, který říká, že zprostředkování „*pěstounské péče se neprovádí, podala-li návrh na svěřeni dítěte do pěstounské péče fyzická osoba dítěti příbuzná nebo fyzická osoba blízká dítěti nebo jeho rodině.*“ (zákon č.359/1999 Sb., § 20, odst. 3 b) Příbuzní se tedy pěstouny stávají náhle, často z důvodu smrti rodičů, kvůli mládí či nezralosti matky, sociálně-patologickému způsobu života rodičů, výkonu trestu, užívání drog atd. Profesionální pěstouni mají v rámci procesu zprostředkování často jeden až dva roky, aby v tomto čase zvažovali svoji motivaci k péči, svoji kapacitu, dopad na vlastní děti, dopad na životní styl a další aspekty, které tato změna přinese a u těchto žadatelů probíhá v rámci přípravy i psychologické vyšetření a zkoumá se, jsou-li na roli pěstounů vhodní. U příbuzných toto odpadá, vše se často děje velice živelně, rychle a OSPOD zkoumá spíše materiální zajištění pěstounů, prostředí, ve kterém žijí, a to, jestli jsou ochotni o dítě pečovat. Rozdílnost můžeme hledat dále v motivaci pěstounů. Zatímco profesionální pěstouni jsou motivováni tím, že chtějí pomoci ohroženému dítěti, či chtějí mít doma další dítě a například nemohou mít další vlastní, příbuzní jsou motivováni snahou vyřešit špatnou situaci v rodině za každou cenu a nemusí brát v úvahu to, že už nejspíše jsou také zatíženi řešením celé situace po delší dobu a že už mohou být sami vyčerpaní. Častou odlišností příbuzných a profesionálních pěstounů může být věk. Příbuzní pěstouni bývají prarodiče či tety a strýcové. Právě prarodiče jsou mnohdy

v seniorském věku a mohou se tedy částečně nedobrovolně dostat do situace, kdy místo toho, aby si užívali zaslouženého odpočinku, mají před sebou najednou klidně deset a více let péče o dítě spojené s výchovou, živením, zajišťováním školních záležitostí, kroužků a dalších volnočasových aktivit atd. Všechny tyto procesy mohou být s přibývajícím věkem náročnější a vztahy dítěte s pěstouny mohou být složitější vzhledem ke generačnímu rozdílu. Profesionální pěstouni bývají většinou lidé produktivní, ve středním věku, a tak mohou tuto náročnost snášet lépe a péče pro dítě může být přínosnější. V rámci zprostředkování pěstounské péče jsou s potenciálními pěstouny řešeny jejich možná prožitá traumata, řeší se jejich výchovný styl, to, jak vychovali své děti, aspekty jejich partnerského soužití, podpora širší rodiny a další podobné záležitosti. Pokud odborníci uznají, že některé tyto skutečnosti mohou ovlivnit budoucí podobu péče o dítě, mají možnost s žadatelem celou záležitost probrat a navrhnout odložení žádosti a doporučit případnou terapii nebo mohou žadatele z procesu vyřadit. U příbuzných toto odpadá, a tak hrozí riziko, že budou svá traumata promítat do výchovy dětí, velice pravděpodobně hlavně v případech, kdy pečují o vnoučata svých dětí, u kterých nějakým způsobem ve výchově selhali a následkem toho není jejich potomek schopen se o toho svého starat. Specifickou věcí je kontakt dítěte s rodiči. Profesionální pěstouni nejsou zatíženi společnou historií s rodiči dítěte, a tak pro ně může být zajistit kontakt jednodušší než pro příbuzné pěstouny, kteří mohou mít se svými potomky nedořešené záležitosti nebo s nimi mohou mít konflikty. Mohou tedy mít tendenci rodiče dítěte neustále očerňovat nebo můžou mít problém vůbec o historii rodiny jakkoliv mluvit. Na druhou stranu ze zkušenosti s vlastními klienty vím, že naopak v rodině mohou existovat dobré vztahy a s kontaktem s biologickými rodiči není nejmenší problém a jsou na týdenním pořádku. Naopak někteří profesionální pěstouni, kteří si například dítě nemohli osvojit, jsou k jakémukoliv kontaktu i informaci o biologické rodině úzkostní, a i když mají povinnost kontakt zajistit, této povinnosti se vyhýbají. Budu-li nakonec srovnávat čísla, v ČR je až 75% pěstounů příbuzných (údaj Ministerstva práce a sociálních věcí ke konci roku 2016). (Lejsková, Příbuzenská pěstounská péče vs. Zprostředkovaná pěstounská péče. [online], 2017)

Popsáním rozdílů mezi přechodnou a dlouhodobou pěstounskou péčí jsem chtěl vystihnout základní rozdíly a hlavně smysl existence těchto dvou typů pěstounské péče. Přechodná má dítěti usnadnit život v době nejistoty, kdy se rozhoduje o jeho budoucím životním prostředí, druhá je již jednou z cílových forem při hledání nového domova pro ohrožené děti. Srovnáním profesionální a příbuzenské pěstounské péče jsem chtěl poukázat na některé

rozdílnosti, které provází jejich vznik, a to, jak se mohou podepsat na budoucí podobě soužití pěstounů s dítětem. Tomuto srovnání jsem se věnoval také z toho důvodu, že se téma příbuzenská versus profesionální pěstounská péče v poslední době mezi pracovníky řeší a částečně se tomuto tématu chci věnovat také v mém výzkumu.

2.5.3 Práva a povinnosti pěstounů

Pěstouni, ať už se jedná o přechodné, profesionální nebo příbuzné, mají určitá práva a povinnosti vymezené zákonem. Tyto náležitosti jsou upraveny v § 966 a 967 občanského zákoníku a v § 47 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Ve vztahu vůči dítěti má v základě pěstoun právo ho zastupovat a spravovat jeho jmění, ale jen v běžných záležitostech. Přiměřeně vykonává práva rodičů, ale naopak nemá například vyživovací povinnost k dítěti. Tu mají stále jeho rodiče. K rozhodování o mimořádných záležitostech, jako je vyřízení cestovního dokladu nebo lékařský zákrok, který není neodkladný (kosmetické zákroky), musí pěstoun získat souhlas zákonného zástupce, tedy rodiče dítěte, případně může tento souhlas dát soud či orgán OSPOD.

Pěstoun má však další práva a povinnosti vyplývající z titulu pěstounské péče. Je to například **právo na pomoc při péči o svěřené dítě**. Takové právo může využít v situacích, kdy je pěstoun nemocen, narodí se mu vlastní dítě, při úmrtí v rodině nebo při vyřizování nezbytných soudních záležitostí. V takových případech se jedná především o krátkodobou péči o dítě, pěstoun má však ze zákona také právo na zajištění celodenní péče o svěřené dítě, v rozsahu minimálně čtrnáct dní ročně, pokud dítě dosáhlo již minimálně dvou let věku. Tato celodenní péče má za cíl poskytnout také pěstounovi volný čas na odpočinek, který si v neustálé péči o svěřené dítě zaslouží. Taková péče je nazývána respitní péčí a věnovat se jí ještě budu později.

Vedle práva na pomoc při přímé péči o dítě mají pěstouni dále **právo na zprostředkování terapeutické, psychologické či jiné odborné pomoci**, v rozsahu alespoň jednou za půl roku. Tato pomoc může být směřována jak přímo na pěstouny, tak i na svěřené děti. To vychází z faktu, že samotné dítě má za sebou minimálně těžké prožitky z odloučení od vlastních rodičů, ale může si v sobě nést i jiná traumata nebo to může být dítě s poruchou citové vazby či jinými specifickými nároky a toto vše mu mohou pomoci překonat a zvládat odborníci. Zároveň pro pěstouny může být velice psychicky náročné pečovat o dítě s takovými

těžkostmi v sobě a jakákoliv odborná podpora a pomoc při zvládnání náročných a stresových situací pro ně může být klíčová.

Dalším důležitým právem pěstounů je nárok na *zprostředkování bezplatného vzdělávání*. Toto právo se váže k jedné z povinností pěstounů, což je povinnost si zvyšovat a prohlubovat znalosti a dovednosti v oblasti péče o dítě, v rozsahu minimálně dvaceti čtyř hodin během dvanácti kalendářních měsíců. Vedle povinnosti vzdělávání mají pěstouni také již zmiňovanou povinnost udržovat, rozvíjet či prohlubovat sounáležitost s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči. Jinými slovy, pokud soud nerozhodne, že to není v zájmu dítěte, pěstouni jsou povinni zabezpečit kontakt dítěte s jeho rodiči nebo dalšími příbuznými či osobami jemu blízkými.

Jestli své povinnosti pěstouni řádně plní, kontrolují sociální pracovníci příslušných obecných úřadů, krajských úřadů či pověřené osoby. Pod pojmem pověřené osoby se skrývají pracovníci neziskových organizací zajišťující doprovázení pěstounských rodin, kterému se budu konkrétněji věnovat v poslední kapitole teoretické části mé práce. S pracovníky úřadů či neziskových organizací pěstouni uzavírají dohodu o výkonu pěstounské péče dle § 47b zákona o sociálně-právní ochraně dětí a *jejich povinností je umožnit příslušným pracovníkům sledovat naplňování této dohody*. V rámci tohoto sledování právě sociální pracovníci zjišťují, jak pěstouni naplňují své povinnosti. Avšak v rámci uzavření dohody by měl mezi pracovníky a pěstouny vzniknout vztah založený na spolupráci a sledování tedy nemá mít pouze kontrolní charakter, ale sociální pracovníci mají za úkol pomoci zajistit to, aby pěstouni mohli plně využívat svá práva a zároveň mají pracovníci pomoci zajistit takové podmínky, aby mohli i plnit své povinnosti. To znamená, že pracovníci mají například za úkol zajistit takové prostředí, ve kterém bude moci probíhat bezpečně kontakt dětí s biologickými rodiči tak, aby zde nehrozilo riziko jak pro děti a ani pro pěstouny. Ale jak jsem již zmiňoval, pomoc při využívání práv a plnění povinností je obsahem doprovázení, ke kterému se teprve dostanu. (zákon č.359/1999 Sb., zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník; Bubleová, 2014; Já pěstoun [online], 2018)

Takto jsou vymezena práva a povinnosti ve dvou stěžejních zákonných normách pojednávajících o pěstounské péči. Domnívám se, že je na místě, že občanský zákoník vedle pěstounů alespoň jedním paragrafem nezapomíná ani na určité povinnosti dětí: „*Dítě svěřené do pěstounské péče pomáhá podle svých možností a schopností v pěstounově*

domácnosti; má-li vlastní příjem, přispívá i na úhradu společných potřeb rodiny.“ (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 968) Stále totiž mluvím hlavně o pěstounech, ale jako v každé rodině i zde celkovou kvalitu soužití ovlivňují jak dospělí, tak i děti. Na konec bych mohl zmínit ještě jedno právo, alespoň v mých očích je to právo pěstounů, které přímo judikatura neuvádí, a to je právo na odměnu pěstouna a další dávky, které jsou sice nárokováné, ale podle mě si je pěstouni právem zaslouží. Stručnému přehledu dávek věnuji prostor právě nyní.

2.5.4 Dávky pěstounské péče

Výši dávek v pěstounské péči, osoby, které mají na pobírání těchto dávek nárok a podmínky, které musejí být splněny, aby byl tento nárok naplněn upravuje od 1.1.2013 zákon o sociálně-právní ochraně dětí, pod který byly tyto dávky přesunuty ze zákona o státní sociální podpoře. To, jaké osoby mají nárok na jednotlivé dávky, se mění právě v závislosti na konkrétním typu dávky. Zjednodušeně se dá říci, že nárok na tyto dávky mají pěstouni pečující o dítě, přechodní pěstouni, poručníci, kteří mají dítě v péči a některé dávky náleží samotným dětem. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí rozlišuje pět základních typů dávek pěstounské péče:

- **Příspěvek na úhradu potřeb dítěte** – nárok na tuto dávku má nezletilé nezaopatřené dítě v pěstounské péči, dávka samotná je však vyplácena osobě pečující. Nárok na dávku trvá do dosažení zletilosti, ale může trvat i po tom, nejdéle do 26 let věku dítěte. Takto se nárok prodlužuje za podmínky, že nezaopatřené dítě stále žije a podílí se na hrazení nákladů domácnosti osoby, která byla jeho pěstounem. V jednoduchosti jde o případy, kdy dítě v pěstounské péči dosáhne zletilosti, čímž pěstounská péče končí, ale jelikož například dále studuje a žije se svým pěstounem v domácnosti i nadále, má nárok na tuto dávku. Výše této dávky se odvíjí od věku dítěte a s rostoucím věkem v přímé úměře roste. Výše dávky je také upravena v případě, že je dítě v péči osobou podle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách závislou na pomoci jiné fyzické osoby a výše dávky se odvíjí od stupně závislosti dítěte. Pokud dítě pobírá dávku důchodového pojištění, náleží mu příspěvek na úhradu potřeb pouze v případě, že je vyšší, a to ve výši rozdílu mezi tímto příspěvkem a důchodem.

- **Odměna pěstouna** – tato dávka náleží pěstounům s dítětem v péči a přechodným pěstounům, a to jak v době, kdy mají dítě v péči, ale i když zrovna žádné nemají. Nárok na odměnu pěstouna trvá, podobně jako nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte, i po nabytí zletilosti dítěte v péči, a to za stejných podmínek. Výše této dávky má stanovenou měsíční hodnotu, která se ve třech stupních zvyšuje v závislosti na tom, o kolik dětí se pěstoun stará a také na tom, je-li dítě uznanou osobou se závislostí na pomoci jiné osoby. Odměna je pěstounovi poskytována i v době pracovní neschopnosti či v případě karantény. Pokud je osobou pečující prarodič dítěte, odměna mu náleží pouze ve zvláštních případech hodnocených soudem. Protože prarodiče mají vyživovací povinnost ke svým vnoučatům, soud posuzuje mají-li nárok na odměnu pěstouna na základě jejich sociálních a majetkových poměrů a také přihlíží ke zdravotnímu stavu dítěte.
- **Příspěvek při převzetí dítěte** – nárok na tuto dávku splňuje osoba, která převzala dítě do pěstounské péče. Pokud jde o to samé dítě, dávka se vyplácí pouze jednou. Příspěvek při převzetí dítěte je vyplácen jednorázově a jeho výše je ve třech stupních odvislá od věku dítěte.
- **Příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla** – nárok na příspěvek má pečující osoba, která má v pěstounské péči tři a více dětí. Může se však také jednat o případ, kdy má osoba nárok na odměnu pěstouna, protože pečuje o tři zletilé nezaopatřené děti. Příspěvek je poskytnut, bylo-li zakoupeno motorové vozidlo nebo byly-li na již vlastněném vozidle provedeny opravy nezbytné k jeho provozu. Příspěvek může být poskytnut také před koupí vozidla nebo před provedením potřebných oprav, pěstoun však musí do šesti měsíců prokázat využití příspěvku za tímto účelem, jinak je povinen příspěvek vrátit. Výše příspěvku v současné době činí 70% pořizovací ceny vozidla, maximálně však 100 000 Kč. Zákon také upravuje podmínky, kdy pěstounovi nárok na příspěvek skončí a on musí vrátit poměrnou část.
- **Příspěvek při ukončení pěstounské péče** – nárok na příspěvek má dítě, které bylo v pěstounské péči, tedy fyzická osoba, která byla do nabytí zletilosti v pěstounské péči a nárok vzniká v den, kdy zaniká nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. V současné době je výše příspěvku 25 000 Kč a vyplácen je pouze jednou. (zákon č.359/1999 Sb., Bubleová, 2014)

Význam příspěvku na úhradu potřeb dítěte je v celku jasný. Jsou jím hrazeny náklady, které vznikají nejrůznějšími potřebami dítěte: ošacení, strava, školní záležitosti, kroužky atp. Odměna pěstouna je v podstatě jeho plat. Jak už jsem psal dříve, někteří pěstouni kvůli náročnosti péče o svěřené děti opouštějí práci nebo ji hodně omezí a v případě přechodných pěstounů se péče stává téměř neustálou prací. Proto jsou za to také ohodnoceni. Příspěvek při převzetí dítěte je tu pro chvíli, kdy pěstoun dostane dítě do péče a mohlo by se stát, že s převzetím dítěte vzniknou neočekávané výdaje, které musejí být uhrazeny. Příspěvek na motorové vozidlo je zde proto, že péče o tři a více dětí může být logisticky velice náročná a vozidlo může v mnohých situacích pěstounům hodně pomoci. A nakonec, příspěvek při ukončení pěstounské péče je určen pro zletilé, kteří se mají tzv. postavit na vlastní nohy. Protože ne ve všech pěstounských rodinách jsou při ukončování vztahy mezi dětmi a pečujícími tak dobré, že by dítě zůstávalo u pěstounů, stát myslí na to, aby nebyl čerstvě dospělý člověk úplně nezaopatřený a bez prostředků. Jsou-li pěstouny oba manželé nebo starají-li se dva pěstouni společně, dávka náleží pouze jednomu z nich. Nedohodnou-li se sami na tom kterém, rozhodne o tom příslušný úřad. Mimo tyto dávky speciálně pro pěstounskou péči mají pěstouni také možnost dosáhnout na dávky peněžité pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku. (Bubleová, 2014) U prvních tří dávek jsem záměrně neuváděl konkrétní částky a nejdříve jsem to neměl v úmyslu ani u posledních dvou, ale u těch mi to přišlo na místě kvůli lepší ilustraci rozsahu příspěvků. Konkrétní výše částek dávek pěstounské péče mi v rámci mojí práce nepřipadala klíčová, nevytvářím zde totiž přehled materiální podpory, spíše jsem chtěl ukázat, jak jsou pěstouni státem peněžně podporováni. Navíc výše jakýchkoliv dávek je neustále měněna a zákonodárci diskutována, takže by z tohoto pohledu nemusely být tyto informace zakrátko aktuální.

Druhou kapitolu jsem celou věnoval popisu jednotlivých druhů NRP. Sled druhů jsem zvolil v takovém pořadí, jak je uvádí občanský zákoník i s tím záměrem, abych naposledy popsal pěstounskou péči. Nejdříve jsem tedy definoval ostatní druhy NRP a v rámci popisu pěstounství jsem uvedl jednotlivé rozdílnosti mezi tímto a ostatními instituty NRP. Pěstounské péči jsem zároveň věnoval největší prostor v této kapitole, protože to byla její stěžejní částí s ohledem na mnou zvolené téma práce a její hlavní cíl. Tím je přiblížit doprovázení pěstounských rodin a jednotlivé aspekty pěstounské péče dobře uvozují poslední kapitolu teoretické části, ve které právě doprovázení definuji.

3. Doprovázení pěstounských rodin

Zatímco první kapitola teoretické části uvedla problematiku náhradní výchovy a tím téma práce usadila do širšího kontextu náhradní péče o dítě tak druhá kapitola měla za úkol konkretizovat postavení pěstounské péče v systému NRP, přiblížit její podobu a definovat její specifika a záležitosti, jež pěstounské rodiny ovlivňují. Ve třetí kapitole se budu věnovat konkrétně službě doprovázení pěstounských rodin. Chtěl bych více přiblížit činnosti, ze kterých se tato služba skládá, zejména v kontextu napomáhání pěstounům v plnění jejich zákonných povinností, využívání jejich práv, ale i co se týká podpory a pomoci při zvládnání náročných i běžných životních záležitostí ke spokojenosti pěstounů a hlavně svěřeného dítěte. Krátce představím subjekty – tedy organizace tuto službu zajišťující, konkrétně se budu věnovat osobě sociálních pracovníků na pozici tzv. klíčového pracovníka a některým dalším záležitostem týkajícím se doprovázení. Tato kapitola má také za úkol uvést záležitosti doprovázení, které budu společně s mými respondenty řešit v rámci výzkumu. Při popisu celé služby budu vycházet hlavně z textu Hany Pazlarové o doprovázení a službách pro pěstouny (Pazlarová, 2016), dále z materiálů některých doprovodných organizací a také z mých zkušeností, které jsem během pracovního působení v této službě nasbíral. V textu se mohou objevovat různé tvary slovních spojení doprovodná organizace a doprovázející organizace. Tyto pojmy vnímám jako synonyma a pracuji s oběma verzemi.

Doprovázení, jako služba pro pěstounské rodiny, je soubor dílčích služeb popsanych v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí. Tyto služby jsem již zmiňoval v předešlé kapitole, přesněji v části, kde jsem popisoval práva a povinnosti pěstounů. Jak jsou tyto služby naplňovány konkrétně, budu popisovat později v této kapitole. Termín doprovázení, jako souhrnné označení pro služby pro pěstounské rodiny, se postupně vžil, zákon sám ho tedy neuvádí a přímo nedefinuje, ale alespoň podle literatury je jako oficiální termín pojímán. Tento soubor služeb má především podpůrnou funkci a ve snaze podporovat pěstounskou rodinu v péči o svěřené dítě by měl, dalo by se říci, vyvažovat kontrolní charakter úkolů v kompetenci OSPODů. To však, dle mého názoru, neznamená, že doprovázení a činnosti vykonávané OSPODem jsou služby stojící proti sobě. Naopak úzká spolupráce pracovníků těchto služeb je důležitá pro zajištění kvality podpůrných aktivit pro rodiny. Alespoň z mého pohledu, i když je doprovázení uváděno v první řadě jako služba podpůrná, čas od času se v ní objevují i prvky kontroly, což vyplývá z konkrétních životních situací klientů. Klienty jsou myšleni pěstouni a svěřené děti. Doprovázení je poskytováno na základě

uzavření dohody o výkonu pěstounské péče, kterou spolu uzavírají pěstouni a konkrétní doprovázející subjekt. K náležitostem dohody se dostanu později. Dalo by se říci, že se v rámci doprovázení pracovníci orientují ve vztahu s klienty ve třech rovinách. Jednak se ve své práci orientují na pěstouny, se kterými se pravidelně setkávají. S nimi řeší jejich vlastní životní záležitosti, protože pokud má pěstoun nějaké své problémy, jejich řešení může odvádět jeho pozornost a energii od záležitostí rodinných a svěřených dětí. Ve vyšší míře s nimi však řeší události celé rodiny a záležitosti týkající se svěřených dětí, ať už se jedná o výchovu, školní záležitosti, dospívání atd. Další rovina působení pracovníka je orientace přímo na dítě svěřené pěstounům. Pracovníci by měli mít s dětmi navázaný osobní kontakt, řešit přímo s dětmi jejich záležitosti, pomáhat jim naplňovat jejich zájmy a vyjadřovat jejich přání. Pracovníci se s dětmi setkávají pravidelně a v případě potřeby by měli mít i samotné děti možnost pracovníky přímo kontaktovat. Tím by měla být zjišťována úroveň spokojenosti dětí a zabezpečení jejich zdárného vývoje v náhradní rodině. Třetí rovina, na které probíhá pracovníkova aktivita, je podpora rodiny jako celku. Zde jsou zapojováni jak pěstouni, tak i děti ve snaze podporovat je v sounáležitosti jako rodiny či při zapojování širší rodiny a jejího sociálního okolí v rámci podpory pěstounské rodiny. Je také dobré, aby celá rodina rozhodovala společně jako celek o důležitých událostech, které ji čekají. (Pazlarová, 2016)

3.1 Doprovázející organizace

Jak už bylo zmíněno, doprovázení pěstounských rodin realizují subjekty k tomu určené na základě uzavření dohody o výkonu pěstounské péče. (pozn. pojmy subjekt a organizace používám v kontextu doprovázení jako synonyma) Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí jsou to příslušné obecní úřady obce s rozšířenou působností, obecní úřad, krajský úřad nebo pověřená osoba. Doprovázení je vykonáváno v rámci sociálně-právní ochrany dětí, proto se dá předchozí výčet subjektů rozdělit na dvě skupiny. Orgány státní správy a pověřené osoby. Pověřené osoby mohou být buďto fyzické či právnické osoby, kterým bylo uděleno pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí na základě podmínek, které byly do zákona o sociálně-právní ochraně dětí přidány novelou zákona č. 401/2012 Sb., konkrétně § 49. Co se týká orgánů státní správy, doprovázení zajišťují zpravidla sociální pracovníci místně příslušného OSPODu. Pazlarová popisuje, že model, který fungoval před zmíněnou novelou, tedy podpora pěstounských rodin založená na občasných kontrolách OSPODu v četnosti dvou setkání za rok, nebyl efektivní. V rodinách se kumulovaly

problémy, rostly problémy dlouhodobě neřešené, rodiny nebyly motivovány ke spolupráci s dalšími odborníky anebo pro ně byly další služby těžko dostupné. Z tohoto důvodu bylo v novele zavedeno pověření dalších osob. Z praxe vím, že těmito pověřovanými osobami jsou zpravidla subjekty neziskového sektoru, které zaměstnávají sociální pracovníky a další odborníky příbuzných oborů. Neziskové organizace v podstatě často přebírají práci sociálních pracovníků OSPODů, kteří mají mnohdy velice širokou agendu činností v rámci sociálně-právní ochrany dětí a na realizaci doprovázení často nemají časovou kapacitu. Podle Pazlarové je přenos této práce vhodný také z toho důvodu, aby měly pěstounské rodiny jasně odlišené osoby pracovníků. Pracovníci OSPODů bývají vnímáni především pro svoji kontrolní roli v systému, což může mít za následek to, že si k nim jejich klienti nemusí vybudovat tak důvěrný vztah, nemusejí k nim být plně otevřeni. Ve chvíli, kdy pracovník OSPODu figuruje zároveň jako doprovázející pracovník, efektivita jeho snažení tím může být snížena. Kvůli tomu, že je doprovázení vnímáno především jako služba podpůrná, by měl být pracovník doprovázení vnímán jako partner rodiny, který by měl rodině pomoci s jejich každodenními radostmi a starostmi. I když pracovník OSPODu rodinu přímo nedoprovází, stejně nad ní vykonává určitý dohled, a tak je předpokládána úzká spolupráce obou subjektů. Tím by měla být zajištěna vyváženost podpory a kontroly rodiny, o které už jsem se zmiňoval, i když, jak už jsem také psal, i doprovázení se v určitých momentech bez kontrolních prvků neobejde. V rámci doprovázení je pracováno s pojmem klíčový pracovník. To je v podstatě konkrétní člověk, který, ať už za OSPOD nebo za neziskovou organizaci, spolupracuje s pěstounskou rodinou, příslušným OSPODem a dalšími odborníky. Na jeho charakteristiku a roli v rodině se podívám dále. (Pazlarová, 2016; zákon č.359/1999 Sb.,)

3.2 Klíčový pracovník

Klíčový pracovník je konkrétní fyzická osoba zajišťující doprovázení konkrétních rodin. V první řadě je to osoba, skrze pověření její zastřešující organizace, pověřená k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. V druhé řadě musí mít klíčový pracovník odpovídající vzdělání, v nejlepším případě tedy vzdělání v oboru sociální práce, případně v oborech alespoň příbuzných. Další kritéria pro výběr osob na post klíčových pracovníků už si v podstatě určují jednotlivé doprovázející organizace podle svých pravidel. Může se jednat o kritéria věková, pracovní zkušenosti v oboru nebo zkušenosti s prací s cílovou skupinou atp. Odpovědností doprovázející organizace je zajistit kvalitní pracovníky na tuto pozici,

protože ti dokáží zajistit odpovídající poradenství, pomoc a podporu pěstounským rodinám. (Pazlarová, 2016)

Z praxe vím, že jednotlivé doprovázející organizace mají v pojetí klíčového pracovníka různé přístupy. Některé organizace mají k rodinám určeného jednoho pracovníka, mnohem více organizací však preferuje mít u doprovázených rodin dvojici styčných pracovníků. Zde už se setkávám s volností pojetí této dvojice. Některé organizace mají v této dvojici oba dva pracovníky určené jako klíčové, v organizaci, kde v doprovázení pracuji já, máme dvojici klíčového a tzv. týmového pracovníka. Klíčový pracovník je charakteristicky pracovník takový, jak jsem ho popisoval v předešlém textu, posléze v tomto popisu budu pokračovat. Vedle něj působí druhý pracovník, který má při kontaktu s rodinou rovnocenné postavení jako klíčový pracovník, liší se ale v tom, že to může být osoba se vzděláním v psychologii, speciální pedagogice nebo sociální patologii. Shledávám tedy výhodou, že s rodinou může být rovnou pracováno v rámci různosti těchto oborů a pracovníci se efektivně vzájemně doplňují. Sociální pracovník má větší znalosti v sociální oblasti, odkáže efektivně na navazující služby, pomůže pěstounům s kompletací dokumentů, vyplněním žádostí, s kontaktem s úřady a dalšími mnoha záležitostmi. Psycholog má zase při kontaktu s rodinami větší pozorovací citlivost k projevům emocí, může snáze posoudit například to, jak se dítě v rodině vyvíjí z emocionálního hlediska či z hlediska kognitivních schopností. Stejně tak speciální pedagog může okamžitě pomoci s řešením záležitostí týkajících se učení dětí, poruch učení a může nabídnout postupy, jak situaci okamžitě zabezpečit, aby se nezhoršovala do té doby, než se s ní začne pracovat ve spolupráci s návaznou službou. Nechci v žádném případě hodnotit modely jednotlivých organizací nebo říkat, že tento model je jediný správný, k tomu nemám mandát, jen jsem chtěl ukázat variantu modelu organizace, ve kterém působím, a odůvodnit, proč je zde forma týmových dvojic nastavená zrovna takto.

Jak už jsem uvedl, doprovázející pracovník se zaměřuje na všechny členy rodiny jednotlivě, ale i na rodinu jako celek. S rodinou je obvykle v dlouhodobém intenzivním kontaktu tak, aby se mu podařilo navázat důvěrný, ale profesionální vztah. U některých rodin se to podaří rychleji, u některých je to otázka delšího času. Zpočátku nemusejí být rodiny tak otevřené a upřímné, protože se nemusejí úplně vyznat v odlišnosti pracovníka z úřadu s především kontrolní rolí a pracovníka doprovázejícího s rolí z větší části podpůrnou. Pracovník se tedy snaží s rodinou navázat takový vztah, aby bylo možné ve vzájemné spolupráci otevírat

témata pro rodinu nepříjemná či těžká a řešit tím tak problémové situace, které by mohly rodině komplikovat život. Na druhou stranu je potřeba s rodinou udržovat vztah v mezích profesionality, protože se mohou objevit situace vyžadující kontrolní charakter role klíčového pracovníka, který bez dostatečného respektu nebude mít efekt. (Pěstounství je profese, 2015)

Klíčový pracovník s pěstouny řeší dohodu o výkonu pěstounské péče, v případě potřeby odkazuje na potřebné navazující služby a doporučuje další odborníky nebo zajišťuje další externí pracovníky organizace. Klíčový pracovník v podstatě koordinuje všechny služby, které jsou rodině poskytovány. To je, dá se říci, odraz multioborovosti sociální práce a zde konkrétně doprovázení. Pro pracovníka je samozřejmě prvním nejdůležitějším partnerem rodina. Cílem pro ně je spokojené a zdárně prospívající dítě a protože pěstoun je s ním v neustálém kontaktu, klíčový pracovník by s ním měl spolupracovat nejvíce. Samozřejmě, že od určitého věku dítěte a v závislosti na povaze řešené situace, je do spolupráce zapojováno rovnocenně i dítě samotné. Další, s kým klíčový pracovník úzce spolupracuje, je sociální pracovník dítěte, který je většinou zároveň i klíčovým pracovníkem příslušného OSPODu. Ten vytváří vyhodnocení rodiny dítěte, připravuje individuální plán péče o dítě a zajišťuje kontrolu výkonu pěstounské péče, která probíhá spoluprací s doprovázející organizací. Tento sociální pracovník zná prostředí, ze kterého dítě přišlo, má informace o jeho vlastní rodině a v rámci toho, aby byl naplňován individuální plán péče dítěte, doporučuje pro rodinu další podpůrné služby. Dalším spolupracujícím odborníkem v sociální oblasti může být pracovník krajského úřadu, který může poskytnout metodickou podporu a doporučit vhodný postup při hledání řešení situace. Nemalou roli ve spolupráci při podpoře a poskytování pomoci pěstounským rodinám mohou hrát již zmínění odborníci návazných služeb. Ať už jsou to psychologové, terapeuti nebo jiní odborníci, jako například logopedi nebo praktičtí lékaři, všichni mohou být cenným zdrojem informací. Vidí totiž ať už dítě či pěstouny v různě odlišných situacích při různých činnostech a mohou pozorovat projevy chování nebo emoce, které úřadům i doprovázejícím pracovníkům mohou unikat. I když má doprovázející pracovník s rodinou navázaný dobrý kontakt, rodina nemusí být nevědomě při vzájemném kontaktu s ním tak autentická jako v jiných situacích. Podobnou roli mohou hrát i členové širší rodiny, přátelé či učitelé a vedoucí volnočasových aktivit a trenéři. Jednak mohou poskytnout informace o tom, jak klienty vnímají, zároveň ale mohou být jak pro dítě, tak pro pěstouny osobami s velkou podpůrnou rolí v jejich životě a mohou tedy pomoci při naplňování jejich potřeb. Takto široká spolupráce je efektivní

nástroj pro klíčového pracovníka v rovině podpory a pomoci, ale zároveň i v rovině kontrolní. Pracovník kontroluje, zda pěstouni postupují v péči v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte, jak jsou plněny cíle dané spoluprací, hodnotí efektivitu spolupráce, kontroluje naplňování povinností pěstounů a v případě ohrožení dítěte podniká potřebné kroky k zajištění jeho bezpečí. (Pazlarová, 2016; Pěstounství je profese, 2015)

Dalo by se říci, že klíčový pracovník rodin má velice široké pole působnosti a vedle podpůrné funkce má i část odpovědnosti za kvalitní a účelný průběh pěstounské péče. Zvládne-li však dobře zapojit všechny potenciální členy širokého týmu rodiny do spolupráce s ním a rodinou, může být jeho aktivita směrem k rodině velice efektivní. Klíčový pracovník je za svou odvedenou práci zodpovědný a protože, jak jsem konstatoval dříve, v určitých případech do jisté míry přeneseně přebírá či sdílí odpovědnost v doprovázení s pracovníky OSPOD, je povinen o svých aktivitách s rodinou OSPOD informovat. Jak tato součást vzájemné spolupráce klíčových pracovníků a úřadů probíhá a za jakých podmínek tomu tak je, popíši později v této kapitole v části o dohodě o výkonu pěstounské péče a v části o jednotlivých základních službách poskytovaných v rámci doprovázení pěstounských rodin.

3.3 Dohoda o výkonu pěstounské péče

Dohodu o výkonu pěstounské péče mezi sebou uzavírají pěstouni s doprovázejícími subjekty tak, jak jsem je popisoval v jedné z předešlých podkapitol, dle podmínek upravených v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí, konkrétně v § 47b a 47c. „*Obecně lze říci, že účelem dohod o výkonu pěstounské péče je vymezení rozsahu podpory rodinám a zvýšení kvality výkonu pěstounské péče s ambicí profesionalizace úrovně pěstounů a zlepšení péče o ohrožené děti.*“ (Pazlarová, 2016, str. 73) Dohoda je smluvním vyjádřením spolupráce pěstounů s doprovázejícím subjektem při zajištění podpory rodině a o rozsahu poskytovaných služeb. I když je tedy její ambicí profesionalizace úrovně pěstounství, nemá pracovněprávní charakter, mezi pěstouny a doprovázející organizací nevzniká pracovněprávní vztah. Základní nutný obsah dohody se řídí zákonem a například Ministerstvo práce a sociálních věcí zveřejnilo vzorovou dohodu v níž je tento základní obsah uveden. Jde jednak o vymezení minimálních práv či nároků, které má pěstoun na poskytování služeb. Dále jsou zde vyjmenované povinnosti, které musí pěstouni naplňovat v rámci řádného výkonu pěstounské péče. Oby dva tyto body v podstatě zrcadlí práva

a povinnosti pěstounů podle zákona tak, jak jsem je popisoval na konci druhé kapitoly. Obsahem dohody by měly být i podmínky ukončení potažmo vypovězení dohody. K možnostem ukončení dohody se dostanu ještě později. Pokud pěstoun neuzavírá smlouvu s doprovázejícím pracovníkem OSPODu, uzavře ji buďto na doporučení právě příslušného OSPODu s doprovázející organizací, nebo si ji vybere úplně sám. Každá doprovodná organizace má styl doprovázení a spolupráce s pěstouny trochu jiný, proto je dobré s konkrétními postupy nejdříve pěstouna seznámit. Dále musí subjekt, který s pěstounem dohodu uzavírá, požádat OSPOD o vyslovení souhlasu s uzavřením dohody s konkrétním pěstounem a poté může být dohoda podepsána. Kromě základních náležitostí může být dohoda o doprovázení více či méně konkrétní v jednotlivých bodech spolupráce. Pokud by s některými body pracovník OSPODu nesouhlasil, může navrhnout změny v dohodě a ty potom mohou být po vzájemné domluvě doprovázejícího pracovníka a pěstounů provedeny. Podpis dohody pěstouny většinou zajišťuje budoucí klíčový pracovník rodiny a za organizaci podepisuje dohodu její vedoucí, například ředitel. Dohoda je vyvedena v několika originálech tak, aby jeden zůstal pěstounům, jeden je založen ve spisové dokumentaci, opis dohody dostává příslušný OSPOD a jednu verzi je třeba doručit na Úřad práce ČR, který pěstouny registruje a který má v agendě dávky pěstounské péče. V ideálním případě je navázán kontakt doprovázející organizace a budoucích pěstounů již v době zprostředkování pěstounské péče, tedy v době, kdy žadatelé ještě nemají dítě v péči, ale už v té době může začít navazování kontaktu a vztahu pěstounů s klíčovým pracovníkem a je například možné sjednat setkání s dalšími pěstouny v rámci předávání rad a zkušeností a snaze o vybudování sounáležitosti. Podpora klíčového pracovníka může být pro pěstouny důležitá i právě v čase, kdy se čeká na rozhodnutí soudu o svěřením dítěte pěstounům, což může trvat dlouhou dobu a tím to může být pro budoucí pěstouny zatěžující období nejistoty. (Pazlarová, 2016; Pěstounství je profese, 2015)

Dohodu o výkonu pěstounské péče je možné ukončit v několika případech. Předpokládanou situací, kdy dohoda končí, je nabytí zletilosti svěřeného dítěte, čímž končí samotná pěstounská péče a dohoda tedy pozbývá významu. Dále může být dohoda ukončena na základě žádosti pěstouna, buďto z důvodu ukončení pěstounské péče na základě jeho rozhodnutí podle zákona nebo to může být z důvodu přechodu k jiné doprovodné organizaci. Z praxe jsou to situace, kdy pěstouni nejsou spokojeni se stávající organizací nebo v případě změny místa bydliště tak, že se dostanou mimo oblast působení stávající organizace. Dalším důvodem pro ukončení dohody je dlouhodobé neplnění povinností ze

strany pěstounů a spolupráce je tedy ukončena ze strany doprovázejícího subjektu. Ten je povinen o následcích takového jednání informovat pěstouny a zároveň o vypovězení dohody informuje příslušný OSPOD, který dále zvažuje, zda je v případě neplnění povinností dále v zájmu dítěte trvání pěstounské péče. Při změně doprovázející organizace dává pěstounům zákon třicetidenní ochrannou lhůtu na hledání nové organizace a stará dohoda tak zanikne až sepsání dohody nové. Změna doprovodné organizace je oznámena na OSPOD a pokud z jakéhokoliv důvodu k uzavření nové dohody v zákonné lhůtě nedojde, upraví příslušný OSPOD situaci svým rozhodnutím. (Pazlarová, 2016)

Na dohodu o výkonu pěstounské péče jsou navázané další dokumenty, které však nejsou přímo její součástí, protože jsou to dokumenty živé, tedy častěji aktualizované. Jedním z nich je individuální plán ochrany dítěte, zkráceně IPOD. Je to důležitý dokument pro nastavení spolupráce klíčového pracovníka, pěstounské rodiny, OSPODu a dalších subjektů zapojených do podpory rodiny. Za vytvoření tohoto dokumentu je odpovědný právě příslušný OSPOD. Měl by ho vytvářet společně se všemi výše popsanými zapojenými subjekty a jedná se vlastně o individuální plán naplňování potřeb dítěte. Měl by obsahovat jednotlivé kroky, na kterých budou zapojení aktéři společně pracovat. Konkrétně by zde tedy mělo být uvedeno kdo, co, jak a kdy udělá. Měl by zde být také zanesen způsob revize splnění jednotlivých úkolů, které by tedy měly být jednoznačně srozumitelné, měřitelné a dosažitelné. Jednoduše by se dalo říci, že by IPOD měl být zpracovaný podle modelu SMART. (pozn. autora) IPOD by měl pracovník OSPODu pravidelně předávat doprovázející organizaci, která by na jeho základě měla zpracovat vlastní plán průběhu výkonu pěstounské péče. To je další dokument navázaný na dohodu, který není její součástí. Tento plán sestavuje klíčový pracovník ve spolupráci s pěstouny. Vychází z IPODu, ale bude se lišit na základě konkrétních situací. Mohou zde být naplánované kontakty klíčového pracovníka s rodinou, záznamy o zprostředkovaných službách, záznamy a plány spolupráce s dalšími odborníky atp. Tento plán může posléze fungovat i jako přehled poskytnutých služeb a odůvodnění k jejich nákladům pro kontrolní orgány, které na doprovodné organizace dohlížejí. Přímo na plán průběhu pěstounské péče pak navazuje třetí z těchto dokumentů, což je vzdělávací plán. Ten se váže k povinnosti pěstounů vzdělávat se v oblasti péče o dítě. V rámci něj může být uveden přehled nabízených vzdělávacích akcí a na základě rozhovoru s pěstouny společně, zde mohou být uvedeny oblasti, ve kterých by se chtěl nebo měl pěstoun dále vzdělávat. Vzdělávací plán také odráží specifika dětí přijatých

do pěstounské péče. Konkrétněji se budu možnostem vzdělávání a jeho podobám věnovat později. (Pazlarová, 2016)

3.4 Základní služby v rámci doprovázení pěstounských rodin

Základní služby, které jsou pěstounským rodinám poskytovány, vycházejí z výčtu práv a povinností pěstounů podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Služby na práva a povinnosti navazují a mají za úkol zajistit jejich naplňování a využívání zákonných nároků, které pěstouni i děti mají. Jak již bylo uvedeno, základní popis služeb by měl být uveden v dohodě o výkonu pěstounské péče, na jejímž základě jsou služby později poskytovány. Vedle těchto služeb je pěstounským rodinám poskytováno poradenství. Základní rozsah služeb je pro všechny pěstouny stejný, avšak každý doprovázející subjekt může podstatu těchto služeb naplňovat odlišně a lišit se může i rozsah činností nad základní rámec služby. Doprovázející subjekty mají nárok na státní příspěvek na výkon pěstounské péče. Jsou to peníze, které mají pokrýt náklady na zajištění služeb pro doprovázené rodiny. Za každou uzavřenou dohodu dostává doprovázející subjekt určitou částku. Zpravidla pokud doprovázení zajišťuje OSPOD, poskytuje rodinám pouze základní služby v zákonném rozsahu. Doprovázející neziskové organizace se snaží nabízet a zajistit pěstounským rodinám i další, řekněme fakultativní služby nad zákonný rámec. Na tyto další služby však nelze peníze ze státního příspěvku použít, a tak jsou financovány z darů či grantů. Proto se může na první pohled zdát, že interpretace doprovázení se u každé neziskové organizace liší. V zásadě se ale liší pouze rozsah doprovodných služeb v závislosti na tom, co vše chce organizace „svým rodinám“ nabídnout a zajistit, a na tom, jak velkou finanční podporu si dokáže obstarat. Právě proto, že je rozsah služeb závislý na finanční podpoře organizace, která bývá rok od roku nejistá, konkrétní výčet činností nebo podoby služeb není přímo obsahem dohody o výkonu pěstounské péče, ale jednotlivé organizace ho umisťují do svých informačních dokumentů nebo na internetové stránky. (Pazlarová, 2016; Právní a finanční aspekty doprovázení [online], 2014) Konkrétní služby poskytované v rámci doprovázení popíši nyní.

3.4.1 Zajištění krátkodobé pomoci při péči o svěřené dítě

Krátkodobá pomoc při péči o svěřené dítě je někdy nazývaná také jako účelová odlehčovací péče. Pojmenování účelová se může vázat k zákonnému výčtu situací, kdy je možné tuto

službu zprostředkovat. Jsou to situace, kdy je osoba pečující uznána dočasně práce neschopnou (nemoc, hospitalizace) nebo při ošetřování osoby blízké, situace kdy se pěstounům narodí dítě, doba pro vyřizování nezbytných osobních záležitostí pěstounů nebo při úmrtí blízké osoby. Samozřejmě, že mohou tyto situace nabýt dlouhodobějšího charakteru, ale v zásadě jsou brány jako krátkodobé a vztahuje se k nim tedy právo pěstounů na to, aby jim klíčový pracovník pomohl zajistit, hlídání svěřeného dítěte v té době. V tomto případě je třeba konkrétní situace posuzovat jednotlivě. Pěstoun může být uznán práce neschopen ve svém zaměstnání, což ale nutně nemusí znamenat, že se nedokáže postarat o svěřené dítě. Naopak mezi nezbytné osobní záležitosti je možné brát i účast pěstouna na povinném vzdělávání. Doprovázející organizace má při zajištění této péče několik možných variant. Jednou z nich je možnost využít služeb odborníků, jako jsou hlídací agentury, rodinná centra nebo další registrovaní poskytovatelé sociálních služeb. Dále je možné využít možnost hlídání fyzických osob. Ideální je zvolit možnost osoby rodině blízké, to může být například známý soused nebo rodinný přítel, nebo některého z příbuzných. Tato varianta je vhodná, protože se dítě a hlídající osoba znají, mají spolu navázaný vztah a pro dítě je to mnohem méně zatěžující situace než trávení času s někým cizím nebo v cizím prostředí hlídací organizace. V takovémto případě může doprovázející subjekt s krátkodobě pečující osobou uzavřít dohodu o hlídání dítěte, na základě které je možné jí uhradit náklady touto situací vzniklé. Takovou dohodu však nemůže uzavřít manžel pěstouna, který je povinen pečovat o svěřené dítě společně s pěstounem a nemůže ji uzavřít ani například osoba sdílející s pěstounem a dítětem domácnost. Zajištěná péče by měla také odpovídat nárokům dítěte a zohledňovat, má-li nějaké specifické potřeby, proto je třeba pečující osobu nebo organizaci volit s ohledem na to, aby se o dítě řádně postarala. (Právní a finanční aspekty doprovázení [online], 2014)

Z praxe mám zkušenost s tím, že zajištění hlídání dítěte například sousedem, který je zároveň rodině blízký, funguje dobře. Pomáhá takto pěstounce se svěřenou dívkou, která má handicap a pěstounce to velice pomáhá. Naše organizace také například zajišťuje hlídání dětí v době, kdy probíhá vzdělávání pěstounů. Naši pracovníci zajišťují dětem doprovodný program, v rámci kterého pohlídají děti, pěstouni si mohou v klidu plnit povinnost vzdělávání a v rámci tohoto programu je možné při aktivitách v autentickém prostředí navazování nebo prohlubování vztahů mezi klíčovými pracovníky a svěřenými dětmi. Taková pomoc se zajištěním krátkodobé péče o svěřené dítě může mít tedy dvojitý efekt.

3.4.2 Poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče

Celodenní nebo také jinak nazývaná neúčelová odlehčovací péče. Častěji se můžeme setkat s kratším názvem respitní péče, pod kterým se však ukrývá totéž. Nárok na tuto službu pro pěstouny vychází z náročné podstaty pěstounské péče. Respitní péče je zde hlavně za účelem odpočinku pěstounů, pro načerpání nových sil, pro to, aby mohli věnovat čas především sami sobě nebo dalším členům rodiny. Tento čas mohou využít k získání fyzických sil či k určité psychohygieně. Ze zákona mají pěstouni právo na alespoň čtrnáct dní této péče ročně. Některé doprovodné organizace zůstávají na oné minimální hranici čtrnácti dní, ale jsou i takové, které pěstounům nabízejí i o něco více. Konkrétní počet dní bývá zpravidla upraven v dohodě o výkonu pěstounské péče. Respitní péče nemusí být čerpána v jednom uceleném časovém úseku. Je tedy možné ji rozložit do kratších částí, což je vhodné zejména u mladších dětí, které jsou hodně vázané na pěstouny. Minimální rozsah čerpané péče může být polovina dne. Neúčelovou odlehčovací péči může organizace zajistit v rámci vlastních aktivit, jako jsou tábory, příměstské tábory nebo, jako v případě organizace, ve které pracuji, jednodenními výlety pro pěstounské děti. Mnohdy je doprovázejícím subjektem respitní péče zajišťována v podstatě finanční spoluúčastí na aktivitách jiných subjektů. Může jít například o školní výlety, školy v přírodě, lyžařské kurzy nebo letní tábory pořádané jinými organizacemi. Respitní péče může být ze zákona poskytnuta dítěti, kterému jsou alespoň dva roky a měla by být zajišťována s ohledem na jeho věk a možnosti. Doprovázející subjekt má právo o formě péče pro dítě s pěstouny jednat a některé jejich nároky korigovat. Například není vhodné odlehčení v případě pobytu na delší dobu krátce po tom, co bylo dítě svěřeno do péče. (Pazlarová, 2016; Právní a finanční aspekty doprovázení [online], 2014)

Poměrně často se můžeme setkat se situací, kdy v rodině žije pěstounské i biologické dítě a pěstouni by měli přání, aby se respitní akce, pořádané například doprovázejícím subjektem mohly zúčastnit i jejich biologické děti. Z formálního hlediska jsou tyto akce jasně určené pro děti svěřené do pěstounské péče, ale aby si pěstoun opravdu odpočinul, bylo by logické zajistit péči i o jeho biologické dítě. Taková situace může být vyřešena tak, že se biologické dítě se souhlasem rodiče akce zúčastní, proplacena je však pouze dítěti v pěstounské péči a za biologické dítě náklady uhradí rodič. Je zde ale i možnost, že se organizaci podaří obstarat finanční dar a z něj může být akce uhrazena i biologickému dítěti.

3.4.3 Zprostředkování odborné pomoci

Klíčový pracovník v rodině poskytuje základní sociální poradenství, čím již v podstatě on poskytuje pěstounům i dítěti základní odbornou pomoc. Ve chvílích řešení složitějších problémů však může zapojit další profesně povolanější odborníky. Zprostředkování pomoci odborníka je další ze zákonných práv pěstounských rodin. Spektrum odborných služeb může být velice široké. Může se jednat o služby sociální, právně poradenské, zdravotní a zdravotně poradenské, školně a výchovně poradenské atd. Zákon také výslovně mluví o pomoci psychologické a terapeutické. Oblast této pomoci je zastoupená nejčastěji, se vznikem a průběhem pěstounské péče se totiž může pojit mnoho problémových situací, které může pomoci osvětlit psycholog či jiný terapeut a svým působením dopomoci ke zdárnému zvládnutí celé situace. Pomoc odborníků v tomto kontextu i v dalších záležitostech může být orientovaná jak na pěstouny, tak i na dítě nebo na rodinu jako celek. Může se jednat o práci se zmírněním pocitů ze ztráty rodičů, práci s identitou dítěte, navazování vztahu pěstounů s dětmi, práci s poruchou attachmentu, výchovnými problémy či práci s poruchami učení nebo osobnosti. Práce odborníků je třeba využít i při řešení různých traumat ať už dětí nebo pěstounů a pěstouni mohou využít terapie v rámci snazšího překonávání náročných situací spojených s výchovou a péčí o dítě se specifickými potřebami. Klíčový pracovník má při zajišťování takovéto pomoci možnost zajistit jiného odborného pracovníka z řad vlastní organizace nebo se může obrátit na profesionála externího. V odůvodněných případech je možné odbornou pomoc dítěti či pěstounu proplatit. Při rozhodování o tom, jestli v pěstounské rodině existuje nárok na zprostředkování nebo dokonce uhrazení odborné pomoci, je důležité to, jestli řešená potřeba přímo souvisí s výkonem pěstounské péče a svěřeným dítětem. Pokud přímo ne, klíčový pracovník samozřejmě pomoc neodmítne, ale nemusí sám přímo pomoc zprostředkovávat, může poskytnout informace o možnostech, které se v danou chvíli nabízejí. (Pazlarová, 2016; Právní a finanční aspekty doprovázení [online], 2014)

3.4.4 Pomoc s plněním povinnosti vzdělávání

Toto je jedna ze služeb doprovázení pěstounských rodin, která vychází z povinnosti pěstounů. Je to zákonná povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě. Tato povinnost platí stejně pro oba pěstouny, pokud mají dítě ve společné péči. Rozsah povinného vzdělávání je absolvování alespoň dvaceti čtyř hodin během

dvanácti po sobě jdoucích měsíců. Na rozdíl od odlehčovací péče, u které se nárok počítá dle kalendářního roku, u vzdělávání se bere dvanáct měsíců ode dne začátku pěstounské péče, lépe řečeno od data podepsání první dohody o výkonu pěstounské péče. Odpovědnost za dodržování této povinnosti mají především pěstouni, mají ale zároveň nárok na bezplatné zajištění vzdělávání, což je odpovědnost doprovázející organizace. V ideálním případě by na plnění povinnosti a naplňování nároku měli pěstouni s doprovázejícími subjekty pracovat společně. To je možné skrze tvorbu vzdělávacího plánu. Plán tvoří s pěstounem jeho klíčový pracovník. Na základě vyhodnocení potřeb dítěte i pěstouna pracovník určí tematické oblasti, ve kterých by měl pěstoun rozvíjet svoje kompetence a tím potažmo zvyšovat kvalitu jeho péče o svěřené dítě. V souladu s tematickými oblastmi může klíčová pracovník s pěstounem už konkrétně vybírat vzdělávací akce, kterých se potom zúčastní. Nabídku mohou pokrýt vzdělávací přednášky a semináře pořádané přímo doprovodnou organizací, případně může pěstoun využít nabídky jiných subjektů. Témata těchto seminářů se tedy váží k výchově a péči o dítě, rodinnému životu, citovým a emočním záležitostem, ale mohou být i praktičtějšího rázu zaměřena na životosprávu, finance, působení psychiatrické medicíny a dalších témat všelijak se týkajících pěstounství, dětí a rodinného života. Pokud pěstouni pečují o dítě se specifickými potřebami, je vhodné vybírat tematické kurzy zaměřené do této oblasti. Tematicky jsou tedy vzdělávací akce zakotveny, jejich forma však určená není. Kromě klasických seminářů a přednášek je možné využít vzdělávání prostřednictvím e-learningových kurzů, samostudia či společného setkání pěstounů za účelem sdílení zkušeností. Doprovázející organizace je povinna pro případ kontroly doložit u všech pěstounů doklady o absolvování vzdělávání, včetně jejich osvědčení o absolvování kurzu, prezenčních listin nebo obsahu vzdělávání. To je třeba i v případě samostudia a setkání. Zatím nefunguje systém akreditovaných vzdělávání určených přímo pěstounům, proto mají možnost účastnit se akreditovaných akcí pro jiné obory tematicky tak, aby se vztahovaly k pěstounství nebo absolvovat neakreditovaná vzdělávání. Doprovázející organizace by se proto měla snažit doporučovat kvalitní vzdělavatele nebo zajišťovat na vlastní vzdělávání kvalitní lektory, aby se pěstouni opravdu rozvíjeli. Bezplatnost pro pěstouny je zajištěna tak, že doprovázející subjekt má možnost uhradit pěstounům účastnický poplatek na vzdělávání, mzdu lektorů, pronájem prostor a vybavení, materiál, drobné občerstvení, literaturu, e-learning a v případě vícedenní akce i ubytování. (Pazlarová, 2016; Právní a finanční aspekty doprovázení [online], 2014)

Stejně tak jako je vhodné u konkrétních pěstounů zohledňovat tematickou náplň vzdělávání, je vhodné také zohlednit zvolenou formu, protože ne všem budou vyhovovat všechny. Například pěstouni v seniorském věku či pěstouni dětí školou povinných ocení spíše dopolední vzdělávání v rozsahu tří hodin. Kratší časový úsek je pro ně snáze zvládnutelný a vzdělávání mohou absolvovat, zatímco je dítě ve škole a nemusejí řešit jeho hlídání. Naopak pro pracující pěstouny jsou vhodnější vzdělávání o víkendech v delším časovém úseku, díky čemuž naráz naplní větší počet hodin. Například v naší organizaci jsou typická sobotní vzdělávání. Pěstouni absolvují šestihodinový seminář, kde poslouchají přednášku, ale sami se také zapojují a mezi tím probíhá doprovodný program pro děti. Pěstouni, kteří se chtějí zúčastnit, tak nemusí řešit hlídání dětí. Podobnou formou jsou víkendová vzdělávání. Pěstouni zde během tří dnů naplní velký kus povinného počtu hodin vzdělávání, zároveň zde mají možnost trávit čas s dalšími pěstouny, sdílet zkušenosti a případně nabrat nové síly. V rámci těchto víkendů také probíhá doprovodný program pro děti. Kromě naplnění povinnosti vzdělávání je to i například možnost pro klíčového pracovníka komunikovat s rodinou, která je takto vytržena z koloběhu všedního života a může být uvolněnější nebo naopak může reagovat autentičtěji v nezvyklých situacích. Při průběhu dlouhodobé pěstounské péče se po čase mohou témata vzdělávání opakovat a kvůli tomu může být po čase obtížnější pěstouny motivovat k účasti na vzdělávacích seminářích. Proto je možné zvolit formu skupin pěstounů, které se mohou setkat a pod vedením pracovníka organizace či lektora diskutovat na dané téma a volně mezi sebou sdílet zkušenosti v péči o svěřené děti a v dalších záležitostech. Takováto setkávání mohou být méně formální a více uvolněnější, je však stále třeba zajistit, aby měla na pěstouny vzdělávací efekt. Samostudium by mělo fungovat spíše jako doplňující forma vzdělávání. Je u něj třeba vhodně vybírat literaturu nebo jiná multimédia, která pěstounům dáme, a následně s nimi prodiskutovávat načerpané informace. Je také třeba jednotlivě posuzovat vhodnost samostudia u jednotlivých pěstounů z hlediska toho, budou-li z něj vědomostně profitovat. Stejně tak u e-learningových kurzů je třeba pečlivě vybírat jejich poskytovatele, nabídku témat, možnosti zpětné vazby o absolvování a přínos pro pěstouny. (Pazlarová, 2016)

3.4.5 Pomoc při zajišťování kontaktu dítěte s vlastní rodinou

Toto je další oblast doprovázení vycházející ze zákonné povinnosti, kterou mají pěstouni. Povinnost vychází jak z práva rodičů na kontakt se svým dítětem, tak i z práva dítěte na kontakt se svými blízkými. Plnění povinnosti zprostředkovat kontakt dítěte s jeho rodiči či

osobami blízkými a rozvíjet a prohlubovat jeho sounáležitost s nimi musí být v souladu s IPODem dítěte. Jedná se o velice citlivou oblast a ač práva všech účastníků jsou jasná, samozřejmě že ne vždy může být kontakt dítěte s vlastními rodiči žádoucí nebo přínosný. Proto je v určitých případech možné se obrátit na soud, který svým rozhodnutím může upravit četnost nebo podmínky styku. Záleží tedy na zhodnocení týmu spolupracujících kolem dítěte, zda a za jakých podmínek ke kontaktu dojde. (Právní a finanční aspekty doprovázení [online], 2014; Pěstounství je profese, 2015)

V některých případech mohou kontakty probíhat pravidelně, bez problémů, mezi pěstouny a blízkými dítěte jsou dobré vztahy a bezproblémová domluva. V některých případech příbuzenské pěstounské péče může být situace taková, že ke kontaktům dochází spontánně, bez předchozí domluvy. V takovém případě je na klíčových pracovnících, aby společně s pěstouny i dětmi vyhodnocovali, jestli jsou takové kontakty hlavně pro dítě bezpečné, nehrozí-li kvůli nim nějaká rizika a pokud ano, je třeba podmínky těchto kontaktů upravit tak, aby se rizika minimalizovala nebo vymizela. Klíčový pracovník však může mít roli jakéhosi facilitátora kontaktů, hlavně pokud jde o kontakty osobní. V této roli může pracovník jednat jednak s pěstouny, kteří mohou mít z kontaktů obavy. Ty mohou pramenit ze setkání například s rodiči dítěte ještě v době, kdy nebyli pěstouni doprovázeni. Pracovník tak může postupně pracovat na zmírňování obav a přípravě všech aktérů na to, aby kontakt proběhl v pořádku. Klíčový pracovník může pomoci zajistit kontakt mezi rodiči a pěstouny kvůli dohodnutí termínů, může zajistit bezpečný prostor, pokud je žádoucí, aby setkání nebylo uskutečňováno v něčím domově. Má tedy možnost využít prostory vlastní organizace nebo v rámci spolupráce využít prostory jiného subjektu. Klíčový pracovník může dále pomoci s vytvořením pravidel pro tato setkávání, aby byla pro všechny zúčastněné bezpečné. A samozřejmě také v průběhu samotného setkání může asistovat při jeho průběhu, kdy může fungovat jako jakýsi nárazník vyjadřovaných emocí, nestranně může řídit průběh setkání a může fungovat také jako podpora při těžších emocionálnějších okamžicích pro všechny zúčastněné. Pokud je kontakt například rodičů a pěstounů bez problémů a setkávání probíhají bezpečně a pravidelně, může mít doprovázející subjekt alespoň podpůrnou funkci z hlediska techničtějšího. Může totiž proplatit například nájem prostor, pokud neprobíhá kontakt v domácnosti pěstounů či rodičů a může i proplatit náklady na dopravu pěstounů a svěřených dětí, pokud setkávání probíhají dále od jejich bydliště. (Právní a finanční aspekty doprovázení [online], 2014; Pěstounství je profese, 2015; Pazlarová, 2016)

Kontakt dítěte s osobami blízkými může v zásadě probíhat ve třech formách. Výše jsem již zmínil osobní setkávání. To může probíhat spontánně, bez předešlé domluvy, bez předem určených pravidel a bez asistence. Pokud vše funguje a setkání jsou autentická a hlavně pro dítě bezpečná, dá se říci, že je to ideální. Je však třeba kontakt průběžně vyhodnocovat a hlídat jejich potenciální rizika pro dítě. Pokud se takové objeví, je třeba nastavit pravidla kontaktů s cílem rizika eliminovat. Další varianta osobních kontaktů je po předešlé domluvě pěstounů, dítěte a jeho blízkých. Pokud je domluva bez problémů a setkávání probíhají v bezpečném prostředí bez komplikací a rizik pro dítě, je to také ideální situace. Třetí variantou mohou být kontakty s asistencí klíčového pracovníka tak, jak jsem ji popsal výše. Na setkáních nemusí být přítomen pouze klíčový pracovník, ale mohou zde být zapojeni i další odborníci, jako například psychologové, kvůli tomu, aby bylo zajištěno bezpečí dítěte a pohodový průběh setkání. Dobré je, když tato setkání probíhají v neutrálním prostředí. Pracovník nejdříve dopředu s dítětem domluví, co by chtělo na setkání dělat. Může se jednat o aktivity k prolomení ledů nebo překonání počáteční nervozity. Pracovník s dítětem také domlouvá, které osoby chce dítě mít na setkání přítomné. V ideálním případě, pokud se setkání opakují, přejímají iniciativu rodiče nebo děti a pracovníci fungují spíše jen jako pozorovatelé, kteří mohou například v případě potřeby do kontaktu vstoupit a připomenout domluvená pravidla. Další formou je písemný kontakt. U menších dětí je vhodné, aby jim pěstoun nebo klíčový pracovník pomohli se sepsáním dopisu či pohledu příbuzným. V dítěti je tak udržován pocit, že je s příbuznými propojeno. V dnešní době však písemný kontakt často probíhá v rámci sociálních sítí či jiných komunikačních programů. Najít své příbuzné na internetu a dále s nimi komunikovat je v dnešní době velice snadné. Je proto dobré, aby byl pěstoun o takovýchto aktivitách svěřeného dítěte informován a měl alespoň přehled o obsahu komunikace, aby nebylo například ze strany příbuzných sdělováno dítěti něco nevhodného, právě třeba o pěstounech, nebo aby dětem nedávali nereálné sliby. Podobnou třetí formou komunikace s blízkými je telefonický kontakt. I v tomto případě je dobré, aby pěstoun o telefonátech věděl. V některých případech je dobré, aby měli příbuzní telefonní číslo jen na pěstouna, aby nezatěžovali dítě častými telefonáty či telefonáty v nevhodnou dobu. Pěstoun telefon dítěti předá a má také možnost zhodnotit, jestli je volající v takovém stavu, aby mohl s dítětem komunikovat vhodně. Je možné domluvit přesné časy a intervaly hovorů, telefonáty tak nebudou nečekané a pěstoun může být vždy dítěti na blízku, pokud by byl rozhovor nějakým způsobem náročný, aby mu poskytl emocionální podporu. Všechny formy kontaktů je třeba klíčovým pracovníkem vyhodnocovat a případně

upravovat jejich průběh, četnost či pravidla tak, aby byly pro dítě přínosné a hlavně bezpečné. (Pěstounství je profese, 2015)

3.4.6 Sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče

Poslední z činností v rámci doprovázení pěstounských rodin není poskytování nějaké služby v rámci snahy o zdárný průběh péče. Jedná se zčásti o aktivity kontrolní a celý proces sledování výkonu pěstounské péče tvoří velkou část celého doprovázení. Stejně tak jako předešlé služby, i v tomto případě vycházejí aktivity se zákonné povinnosti pěstounů, kteří musí sledování naplňování dohody umožnit, ale zároveň vychází i z povinnosti doprovázejících subjektů tento dohled vykonávat. Osobní dohled musí být realizován osobním kontaktem klíčového pracovníka s pěstouny i svěřenými dětmi. Kontakt musí dle zákona proběhnout minimálně jednou za dva měsíce. Samozřejmě, že pokud se v doprovázené rodině řeší nějaké závažnější problémy nebo se naskytnou nečekané složitější situace, četnost kontaktu se upravuje, a tedy zvyšuje podle potřeby tak, aby byla situace zdárně vyřešena. Setkání zpravidla probíhají u pěstounů doma, není to však podmínkou a je možné se s nimi i dětmi setkávat například v prostorách doprovázející organizace nebo na jiných místech, která jsou rodině příjemná a doprovázení přívětivá. Důležité tedy je, aby měli pracovník a doprovázená rodina k dispozici takové prostředí, které umožní nerušený rozhovor. Osoba pověřená k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, tedy doprovázející subjekt, nemá práva, jako má například pracovník OSPODu. Pracovníci doprovodných organizací tedy nemohou například bez souhlasu oprávněných osob vstoupit do prostor, kde žije dítě. Proto ani nemůže být podmínkou to, aby kontakty klíčového pracovníka s rodinou probíhaly v domácnosti pěstounů. Kontakty v zásadě probíhají tak, že pěstouni i děti mají prostor na sdílení aktuálních záležitostí jejich životů. Na základě tohoto sdílení je pak možné definovat témata, která ze sdílení plynou, a pokud jsou definované nějaké problémové situace, je na řadě společné hledání kroků k jejich vyřešení a plánování těchto kroků. Dále může být věnován prostor pro práci na dlouhodobých tématech, která mohou například vyplývat z IPODu, může se tedy jednat o vyhodnocování splněných kroků, plánování dalších postupů nebo hledání nových strategií. V rámci dlouhodobých témat však může být také řešeno vzdělávání pěstounů, řešení jejich záležitostí nebo plánování čerpání odlehčovací péče. Klíčový pracovník si průběhy setkání zaznamenává jednak z důvodu toho, aby měl přehled o naplánovaných věcech, jednak mu může záznam sloužit jako vodítko pro další vyhodnocování spolupráce a také jako zdroj informací pro

vypracování zpráv o průběhu o průběhu doprovázení. Doprovázející organizace totiž mají povinnost informovat k rodinám příslušné OSPODy o průběhu jejich spolupráce a o naplňování dohody o výkonu pěstounské péče. Takové zprávy zpracovává klíčový pracovník jednou za šest měsíců právě k rukám OSPODu. Obsahem zpráv jsou informace o průběhu pěstounské péče, tedy to, co se v rodině za uplynulé období dělo a jak to bylo řešeno a jakého výsledku bylo dosaženo nebo jaký je kýžený výsledek, ke kterému se teprve rodina propracuje. Dále jsou zde informace o dodržování dohody. Ty se týkají toho, jestli pěstouni umožňují kontakt s klíčovým pracovníkem, jestli a jak probíhá kontakt dítěte s jeho blízkými, v jakém rozsahu a jakým způsobem byla čerpána odlehčovací služba a to, jak plní pěstouni povinnost vzdělávání. Ve zprávě jsou také zaneseny informace o dalších poskytnutých nebo zprostředkovaných službách. Pěstouni mají možnost do těchto zpráv, stejně jako do celé spisové dokumentace, kterou si o pěstounské rodině doprovázející subjekt vede, nahlédnout a pokud by s obsahem zprávy nesouhlasili, mají právo předložit o situaci vlastní písemné stanovisko. Samozřejmě, že pokud je doprovázejícím subjektem samotný OSPOD, zprávu nezpracovává. Jednou z funkcí těchto zpráv je, kromě předávání informací odpovědným osobám, možné předání informací o rodině, pokud dojde na změnu doprovázející organizace. (Právní a finanční aspekty doprovázení [online], 2014; Pazlarová, 2016)

V této kapitole jsem popsal všechny základní aspekty doprovázení pěstounských rodin. Uvedl jsem základní výčet a podobu služeb, které doprovázející subjekty nabízejí a popisoval jsem i konkrétní činnosti, kterými jsou služby realizovány. Charakterizoval jsem, jakou roli má doprovodný subjekt celkově a konkrétně jsem se soustředil i na postavu klíčového pracovníka a náplň jeho spolupráce s rodinami. Kromě činností orientovaných na rodiny jsem popsal i spolupráci tzv. pověřených osob s OSPODy. Věnoval jsem také prostor dohodě o výkonu pěstounské péče a jejímu obsahu. Doufám, že se mi podařilo definovat všechny důležité pojmy a skutečnosti, kterým by se mohl věnovat můj výzkum, potažmo ke kterým by se mohli vyjadřovat tázaní respondenti.

Praktická část

4 Metodické ukotvení výzkumných aktivit

Část teoretická posloužila k definování základních pojmů a zasazení tématu pěstounské péče a doprovázejících organizací do potřebného kontextu pro lepší porozumění celé problematice. Nyní bude prostor věnován části praktické. V té popíši realizovaný výzkum, ve kterém jsem se zabýval, doprovázením pěstounských rodin, které jsem teoreticky definoval v předešlé části této práce. V rámci praktické části nejdříve popíši hlavní cíl a dílčí cíle výzkumného šetření. Popíši vybranou metodu a techniku výzkumu, přiblížím výběr a charakteristiku respondentů, uvedu hlavní cíl a dílčí cíle výzkumu spolu s jejich transformací ve výzkumné otázky a zmíním i některá rizika, se kterými jsem v rámci realizace výzkumného šetření pracoval. Samotné interpretaci dat z této výzkumné aktivity věnuji další samostatnou kapitolu praktické části.

4.1 Cíl výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumu a celé této práce je zjistit, jak vnímají pracovníci v doprovázejících organizacích pro pěstounské rodiny současnou podobu výkonu služby doprovázení v praxi. Jinými slovy mi šlo hlavně o pracovní zkušenosti respondentů při zajišťování doprovázení pěstounských rodin a o jejich pohled na podobu a fungování této služby. Protože by se však takto definovaný cíl mohl zdát široký a nekonkrétní, rozdělil jsem ho dále do tří dílčích cílů (DC):

DC1: Zjistit, jaká jsou pozitiva/silné stránky či negativa/limity doprovázení v dopadech této služby na pěstounské rodiny.

DC2: Zjistit, jak pracovníci hodnotí spolupráci s klienty (pěstounskými rodinami).

DC3: Zjistit, jak pracovníci vnímají doprovázení v kontextu ČR.

Pro naplnění všech dílčích cílů a tím i naplnění hlavního cíle práce jsem ke každému z nich zkonstruoval několik otázek a podotázek, které jsem v rámci rozhovorů pokládal mnou vybraným respondentům. Přehled transformace dílčích cílů do tazatelských otázek znázorňuje následující tabulka.

Tabulka 1 – Transformační tabulka dílčích cílů a tazatelských otázek

<p>Hlavní cíl: Zjistit, jak vnímají pracovníci v doprovázejících organizacích pro pěstounské rodiny současnou podobu výkonu služby doprovázení v praxi.</p> <p>Dílčí cíle: DC1: Zjistit, jaká jsou pozitiva/silné stránky či negativa/limity doprovázení v dopadech této služby na pěstounské rodiny. DC2: Zjistit, jak pracovníci hodnotí spolupráci s klienty (pěstounskými rodinami). DC3: Zjistit, jak pracovníci vnímají doprovázení v kontextu ČR.</p>			
Dílčí cíle	Způsob zjišťování	Zdroj zjišťování	Tazatelské otázky
DC1	Polostrukturovaný rozhovor	Oslovení respondenti	TO2 Jaká má tato služba, podle vás, silné stránky? Pozitiva? (Co se týká dopadu na pěstounské rodiny.)
			TO3 Jaká má tato služba, podle vás, negativa/slabe stránky/limity? (Co se týká dopadu na pěstounské rodiny.)
			TO8 Napadá vás osobně nějaký způsob (nová činnost, změna přístupu atp.), jak by se mohla tato služba změnit, aby byla při práci s klienty efektivnější?
DC2	Polostrukturovaný rozhovor	Oslovení respondenti	TO4 Jak hodnotíte spolupráci s pěstouny?
			TO5 Jak, podle vás, vnímají službu doprovázení samotní pěstouni?

			TO6	Jak se, podle vašeho názoru, liší spolupráce s pěstouny, kteří jsou biologičtí příbuzní dítěte, a spolupráce s pěstouny profesionálními?
DC3	Polostrukturovaný rozhovor	Oslovení respondenti	TO1	Jak vnímáte význam služby doprovázení v systému podpory pěstounských rodin?
			TO7	Jak byste hodnotil/a nastavení systému doprovázení pěstounských rodin v ČR?
			TO9	Je, podle vás, široká veřejnost dobře/dostatečně informovaná o tom, co je to doprovázení pěstounských rodin?

Zdroj: vlastní

4.2 Výzkumná strategie

Pro realizaci tohoto výzkumu jsem zvolil kvalitativní výzkumnou strategii sběru dat s tím, že konkrétní metodou bylo kvalitativní dotazování a technikou shromažďování dat byly polostrukturované rozhovory. Takovou podobu výzkumu jsem zvolil z podstaty hlavního cíle, kterým jsem zkoumal zkušenosti pracovníků a jejich názor na současnou podobu služby. Zvolená metoda výzkumu byla adekvátní tomu, abych od respondentů získal co nejvíce informací. Nevýhodou kvalitativního výzkumu může být to, že jeho výsledky nejsou, vzhledem k malému vzorku, dobře zobecnitelné. To však nebyl záměr výzkumného šetření této práce. Kvalitativní výzkumná strategie mi umožnila s dotazovanými u jednotlivých témat jít do hloubky a data od nich co nejvíce konkretizovat. Pokud bych zvolil výzkum kvantitativní, mohl bych oslovit více respondentů, informace od nich by však neměly takovou hloubku a v případě hlavního cíle této práce by pouze povrchní data

nenaplnila jeho podstatu. V tom mi pomohlo to, že kvalitativní výzkum může být velice pružný a umožňuje být v průběhu zkoumání modifikován úpravou nebo přidáním otázek. (Hendl, 2012)

Dá se říci, že pružný je v tomto ohledu právě polostrukturovaný rozhovor. Transformační tabulka znázorňuje to, co Miovský nazývá tzv. jádrem interview a dále ho popisuje jako: „*minimum témat a otázek, které má tazatel za povinnost probrat.*“ (Miovský, 2006, str. 160) Byly to tedy v podstatě předem připravené otázky, které sloužily jako scénář rozhovoru. Měl jsem jistotu, že se s respondenty budu věnovat všem tématům, která tvoří dílčí cíle výzkumu, ale zároveň jsem měl možnost přidávat doplňující otázky tak, aby tato témata byla probrána do hloubky, aby mohli respondenti ilustrovat svoje postoje příklady z praxe a také, abych pomocí sumarizace odpovědí ověřil, že jsem sdělení respondentů správně pochopil.

Transformační tabulku mám uspořádanou v pořadí, v jakém jsem si určil dílčí cíle. Může se zdát, že pořadí konkrétních tazatelských otázek je nelogické nebo v této tabulce neuspořádané. To je však právě proto, že jsem chtěl tabulku řídit pořadím dílčích cílů a jejich návazností, ale pro průběh rozhovoru jsem záměrně zvolil pořadí otázek podle jejich povahy či logické návaznosti, a ne podle pořadí dílčích cílů. Hendl uvádí, že na začátek rozhovoru jsou dobré otázky neproblémových skutečností, otázky o přítomnosti o zkušenostech. Takové otázky, které povzbudí dotazovaného v popisnosti probíraných témat. Přesně takovou funkci, dle mého názoru, měla otázka o významnosti služby, kterou respondenti zajišťují. V další části rozhovoru mají přijít otázky již významnější, snažící se získat informace o interpretacích, názorech a pocitech. Na takové skutečnosti cílily otázky o kvalitách služby, o spolupráci s klienty a nastavení systému doprovázení v České republice. Nejdříve by také měly být kladeny otázky na přítomnost a poté na budoucnost. I to, do jisté míry, odráží sled otázek v mých rozhovorech, kde jsem se nejdříve ptal na postoje respondentů a následně se dotazoval na možnosti inovací v doprovázení, což je pohled do budoucna. (Hendl, 2012) Ač by se tedy mohlo zdát pořadí otázek podle transformační tabulky nelogické, bylo voleno takto záměrně.

Při samotné realizaci rozhovorů jsem jako podporu pro vedení rozhovoru používal seznam tazatelských otázek, který mi sloužil zároveň i jako záznamový arch pro psaní poznámek a zachycení důležitých dat již v rámci probíhajícího rozhovoru. Pro úplnější a správnější interpretaci získaných dat, jsem také všechny rozhovory se souhlasem respondentů nahrával

na záznamové zařízení a z těchto záznamů jsem posléze pořídil přepisy rozhovorů. Ty jsem následně používal při analýze dat. Některé otázky jsem během rozhovorů musel dovysvětlovat pro lepší pochopení jejich podstaty, což by například při dotazníkovém šetření nebylo možné a nezískal bych tak tedy nejspíše data, která by se opravdu týkala mnou zvolených dílčích cílů. Ze záznamů rozhovorů jsem vyhotovil jejich doslovné přepisy. Jeden příkládám pro ilustraci jako přílohu a vše ostatní je uloženo v mém osobním archivu. Sběr dat probíhal v průběhu října a na začátku listopadu roku 2018 a analýza dat a jejich interpretace proběhla poté také v listopadu 2018.

4.3 Respondenti

Respondenty tohoto výzkumu byli pracovníci zajišťující doprovázení pěstounských rodin. Všichni dotazovaní pocházeli z neziskových doprovodných organizací působících na území Královéhradeckého a Pardubického kraje. Konkrétně se mi podařilo pro rozhovory získat respondenty ze tří různých organizací. V rámci snahy o co největší autenticitu a otevřenost dotazovaných při rozhovorech jsem zajistil, že budou absolutně anonymní a ani já si nebudu vést záznamy o tom, kteří respondenti pocházejí z jaké konkrétní organizace nebo na které pozici zde figurují. Proto zde více jejich osoby konkretizovat nebudu.

Celkově se mi podařilo domluvit a provést devět rozhovorů. Desátý potenciální respondent bohužel na poslední chvíli interview uskutečnit odmítl z toho důvodu, že si nepřál být nahráván pro účely mého šetření a komunikaci se mnou ukončil. Z celkového počtu devíti tázaných bylo sedm žen a dva muži. Všichni účastníci výzkumu měli vysokoškolské vzdělání buď v sociální práci nebo v oborech příbuzných. Výběr zkoumaného vzorku probíhal cíleně, jednalo se o záměrný výběr. Oslovil jsem jednotlivé organizace a v jejich rámci se přihlásili jednotliví pracovníci k účasti ve výzkumném šetření.

4.4 Rizika při realizaci výzkumu a etika výzkumu

Jako výzkumník bych se mohl dopustit neetického jednání, kdybych vedl rozhovory s respondenty, aniž by věděli, za jakým účelem tak činím nebo kdybych bez jejich souhlasu pořídil záznamy rozhovorů. Komunikace při domlouvání účasti ve výzkumu a následné domlouvání konkrétních schůzek s realizací rozhovorů probíhalo s dotazovanými e-mailovou formou či telefonicky. Všichni byli předem informováni o záměru výzkumného šetření, o anonymitě respondentů a o potřebě zhotovení zvukového záznamu rozhovoru.

Se všemi podmínkami ještě jednou ústně souhlasili všichni tázaní před zahájením rozhovoru.

Z mého pohledu byla objektivním rizikem malá zkušenost výzkumníka, tedy mě, s realizací podobného výzkumu. Mohlo se stát, že podcením výběr respondentů či časovou náročnost kvalitativního výzkumu. Tato rizika se však nenaplnila. Negativním faktorem, který mohl potenciálně hrát roli při sběru dat, mohlo být to, že jsem některé tázané osobně znal již dříve, než jsem s nimi rozhovor realizoval. Znalost jejich osoby mě mohla podněcovat k tomu, abych nechtěně dotazováním rozhovor směřoval k tématům, o kterých vím, že jsou pro ně palčivá či jinak zajímavá. Toto riziko jsem si však dobře uvědomoval a domnívám se, že se mi podařilo být nestranným a nezávislým tazatelem. To, že bych nemusel být úplně nezaujatým výzkumníkem, mohlo mít také za následek moje pracovní ukotvení ve zkoumané službě. I to jsem si však dobře uvědomoval a při rozhovorech jsem si dával pozor na to, abych svými otázkami nesměřoval respondenty k tématům pro mě důležitým a neodváděl je od témat, kterým naopak přikládají důležitost oni. Před samotnou realizací sběru dat jsem také uvažoval o tom, do jaké míry by mohlo hrát roli ve výstupu dat z tohoto výzkumu ovlivnění respondentů kulturou organizace, ve které působí. Každá organizace může mít lehce odlišnou pracovní filozofii nebo různé pojetí doprovázení. Domnívám se však, že toto riziko se mi podařilo eliminovat výběrem respondentů z více různých organizací.

5 Interpretace dat

V této kapitole se budu věnovat interpretaci dat získaných v rámci výzkumných rozhovorů. Interpretovaná data rozdělím podle mnou stanovených dílčích cílů výzkumu. Informace k jednotlivým dílčím cílům budu popisovat postupně a dělit je budu také dle jednotlivých tazatelských otázek. Abych dosáhl autentičnosti a správnosti uvedených informací, budu výstupy z rozhovorů dokládat konkrétními citacemi respondentů, které budu uvádět kurzívou a v uvozovkách. U každého dílčího cíle připojím i krátké shrnutí toho, jestli a jak se mi ho podařilo naplnit.

5.1 Interpretace vztahující se k DC 1

První dílčí cíl byl zaměřen na zjištění toho, jaká jsou pozitiva/silné stránky či negativa/limity doprovázení v dopadech této služby na pěstounské rodiny. Dotazovaní tedy měli uvádět, jaké kladné či negativní aspekty může vnášet tato služba do života klientů.

Otázka č. 2 - Jaká má tato služba, podle Vás, silné stránky? Pozitiva? (Co se týká dopadu na pěstounské rodiny.)

Respondenti se v kontextu silných stránek doprovázení nejčastěji vyjadřovali a nejvíce se shodli v podstatě na silných stránkách osoby klíčových pracovníků. Jeho silné stránky viděli v nestrannosti při řešení nastalých situací, v tom, že funguje jako zprostředkovatel, rozcestník či jakýsi průvodce světem, který může být často pro klienty neznámý nebo nesrozumitelný. Tím že vstupuje do prostředí rodin, má také možnost pomoci při zvládnání běžných situací v životě například názornou ukázkou řešení problému a tím prakticky edukuje. Pro některé dotazované byla silná stránka klíčového pracovníka i to, že může fungovat jako jakýsi důvěrník pro dítě, o které se pěstouni starají. Osoba, které se může dítě svěřovat s věcmi, které by například s pěstouny probírat nechtělo nebo by se jim bálo sdělit: „...v případě, když by se něco dělo, co by mu mohlo, tomu dítěti, způsobovat újmu, že má možnost to někomu říct...“. Zároveň, aby všechny tyto aspekty mohl pracovník při spolupráci s klienty využít, je podle téměř všech respondentů důležité navázání dobrého vztahu mezi klienty a pracovníkem. Takto navázaný vztah byl pro tázané důležitou silnou stránkou doprovázení. Takový vztah podle jednoho respondenta vychází ze stabilní spolupráce s jedním pracovníkem a z toho, že pěstounské rodiny nespolupracují s nějakou neosobní institucí. „...jako silnou stránku vlastně to, že to je tam jako ten živej člověk.“

Někteří respondenti se na dálku shodli v tom, že pozitivum, které doprovázení pěstounům přináší, je možnost vzdělávat se. Vedle samotného vzdělávání, ale také mluvili o společném setkávání pěstounů a sdílení svých zkušeností a někteří mluvili dokonce o budování sounáležitosti mezi nimi. Pozitivem, které respondenti také často uváděli, je podle nich také možnost zprostředkování dalších návazných služeb. Jednotliví tázaní dále uváděli mnoho silných stránek a pozitiv, jako je například bezplatnost služby, pružnost, možnost pomoci klientům s řešením problémů ihned bez nutnosti se objednávat do nějaké instituce a čekat na termín atd. Jednoduše by se dalo říci, že tato služba, i konkrétně podle slov jednoho respondenta, je komplexní.

Otázka č. 3 - Jaká má tato služba, podle vás, negativa/slabé stránky/limity? (Co se týká dopadu na pěstounské rodiny.)

Odpovědi na tuto otázku se dají rozdělit na dvě skupiny. Skupinu negativ, která se vztahují přímo ke klientům a skupinu systémových nedostatků, které v negativním slova smyslu ovlivňují doprovázení pěstounských rodin. U negativ, která se přímo týkají klientů, často zaznívalo, že problematický může být akt vstupu klíčových pracovníků do životního prostředí klientů. Vstup do jejich obydlí, do soukromých prostor dětí i pěstounů může, podle respondentů, hlavně u pěstounů vyvolat záporné reakce a projevit se například nedůvěrou, určitou mírou ostražitosti či nechuti ke spolupráci. Dalším silným negativem, které může doprovázení do života klientů přinést, je jakási určitá míra strachu a značkování službou. Pěstouni by s dítětem rádi fungovali jako běžná rodina, mají navázaný skvělý vztah, ale povinný kontakt s doprovázející organizací jim neustále připomíná, že dítě není opravdu jejich, stejně tak dítěti je neustále připomínáno, že pěstouni nejsou jeho rodiče a podobně to může vnímat i okolí rodiny: *„Oni by rádi zapadli mezi ty intaktní lidi, ale pořád jim tam v sousedství viděj, že jim tam někdo chodí na návštěvy nebo se třeba i zmíněj a jsou pořád tak jako označkování...“* Jedna respondentka uvedla, že se setkala se situací, kdy navázala vztah s dítětem v péči pěstounů, stala se tedy pro něj důvěrnou osobou tak, jak to popisovali dotazovaní u předešlé otázky, ale dopad to mělo v podstatě negativní, protože pěstounka to brala jako ohrožení její pozice ve vztahu k dítěti, které má v péči.

Jako další slabou stránku viděli respondenti jakýsi konflikt mezi jejich podpůrnou a kontrolní rolí. Podpůrná role byla pro většinu dotazovaných ta hlavní a důležitá stránka doprovázení, zároveň ale, podle jejich slov, bojují s tím, že musí i dohlížet na plnění povinností pěstounů. Kontrolní stránka služby, podle nich, demotivuje pěstouny od spolupráce, brání v možnosti navázat dobrý spolupracující vztah a přináší určitou nevyjasněnost v roli klíčových pracovníků. S kontrolní složkou doprovázení se pojí i limit, který dotazovaní pojmenovávali jako nedostatek kompetencí nebo pravomocí. Mluvili o tom, že i když pěstouni neplní zákonné povinnosti, klíčový pracovníci nemají žádné tzv. páky či sankce, kterými by k plnění povinností pěstouny motivovali a zároveň, ale za dodržování zákonných podmínek, nesou určitý díl zodpovědnosti. O takové zodpovědnosti pěstouni vědí a dle jednoho tázaného může v určitých případech docházet až ke snaze o přenášení kompetencí pěstounů na pracovníky.

U skupiny systémových nedostatků často mluvili respondenti o vzdělávání pěstounů. Často se setkávají s vyčerpaností témat vzdělávání či nedostačujícími financemi na jeho zajištění. Finance se jako limit opakovaly v odpovědích často. Většinou se jednalo o nedostatek financí na dostatečné zajištění všech služeb, na které mají klienti právo nebo na příliš úzkou možnost využití financí, které stát doprovodným organizacím na jejich běh poskytuje. To se potom odráží v malé možnosti pokrytí například terapeutických služeb pro pěstounské rodiny nebo nemožnost uhradit dětem tak potřebné služby, jako je například doučování. Vedle těchto technických nedostatků se i jedna z dotazovaných pozastavila všeobecně nad kvalitou doprovodných organizací a tedy nad nedostatky systému přidělování pověření k doprovázení pěstounských rodin: „*I jsem hluboce přesvědčená, že kvalita doprovodných organizací je velmi, no, kolísavá, řekněme. Že jsou na trhu i kvalitnější, ale i takový, který by opravdu neměly existovat a ty můžou nadělat víc škody než užitku.*“

Otázka č. 8 - Napadá vás osobně nějaký způsob (nová činnost, změna přístupu atp.), jak by se mohla tato služba změnit, aby byla při práci s klienty efektivnější?

Při odpovídání na tuto otázku respondenti vycházeli logicky i z odpovědí na obě předešlé otázky, ale vlastně i na téměř všechny ostatní tematické okruhy, které byly v rámci rozhovorů probrány. Téměř všichni tázaní uvedli jako hlavní věc, kterou by na službě změnili, financování, které pak rozváděli v různých kontextech. Zazněl například názor, že by mohlo být efektivní, kdyby se peníze ze státního příspěvku doprovodným organizacím na doprovázení rodin mohly využít například i při financování společných akcí pěstounů, dětí svěřených do jejich péče, ale i biologických dětí pěstounů a jejich partnerů. Doprovodné organizace pořádají například vzdělávací zážitkové akce, které jsou koncipované tak, aby byla zapojena celá rodina pro budování většího pouta a lepšího rodinného soužití. Mezi pěstounskými rodinami jsou ale i rodiny sociálně slabší, které nemají finance na uhrazení nákladů například pro partnery, kteří nejsou pěstouny či biologické děti, a tak se aktivit nemohou zúčastnit, i když by to bylo vhodné. Větší šíři využití by dotazovaní uvítali i kvůli možnosti financovat další služby pro rodiny, jako například doučování nebo volnočasové kroužky, které by rozvíjely talent či potenciál dítěte. „*Tak třeba zrovna fakt ty kroužky, protože jsou aktivity nebo kroužky, který si ty rodiny, i když dostávají odměnu pěstouna, tak si to stejně nemůžou dovolit, ...*“ Zároveň, dle názoru některých respondentů, chybějí finance na vzdělávání samotných pracovníků, na jejich vzhledem k náročnosti práce adekvátní platové ohodnocení či na hrazení technických věcí,

jako například služebních aut, která by doprovázení ulehčila. Větší finance i na straně poskytovatelů by tedy doprovázení pěstounských rodin mohlo zefektivnit.

Co se týká změn v přístupu k této službě dotazovaní odpovídali, že například partneři pěstounů by měli mít stejné povinnosti jako samotní pěstouni. Dále by pracovníci uvítali menší zatížení administrativní stránkou doprovázení nebo alespoň větší toleranci při jejím zajišťování. V rámci jednoho rozhovoru také zaznělo, že lhůta pravidelného kontaktu pracovníků s rodinou jednou za dva měsíce je příliš striktní a že by se podmínky kontaktu mohly v závislosti na funkčnosti doprovázené rodiny mírnit. Jeden z respondentů odpověděl, že by se mělo doprovázení soustředit více na dítě, více pracovat s jeho minulostí: „...*myslím si, že je potřeba prostě, abychom uměli dobře zmapovat tu historii toho dítěte, nějak rozumět tomu, co se mu v té hlavě vlastně děje, co má za sebou.*“ a s tím spojoval to, že by podle něj měli mít všichni pracovníci větší vzdělání v oblasti attachmentu. Pak by, podle něj, bylo doprovázení koncipováno více individuálně a byly by vytvářeny rodiny s pevným a zdravým zázemím pro dítě v péči, což je lepší strategie, než se snažit chrlit mnoho rodin pro mnoho dětí, které ale nejsou tak stabilní funkční.

Shrnutí dílčího cíle 1

První dílčí cíl se v rámci rozhovorů naplnit podařilo. Z informací dotazovaných vyplynulo, že jsou pro ně důležité pozitivní aspekty postavy klíčového pracovníka. Tedy toho, co může do spolupráce s pěstounskou rodinou přinést a v čem jí může být nápomocen. V odpovědích byl také často uváděn vztah pracovníků s klienty, jako jeden z rozhodujících faktorů při doprovázení. Pozitivem této služby je také, jak vyplývá z dat, její komplexnost. Jako slabá stránka byl respondenty nejčastěji uváděn vstup pracovníků do soukromí klientů. Na tento aspekt se, podle nich, může vázat také určité značkování službou. Dále byl často akcentován také konflikt mezi podpůrnou a kontrolní stránkou doprovázení, dalo by se i říci mezi vztahem pracovníků s rodinami a povinnostmi pěstounů. Dotazovaní by na službě ve většině případů změnili rozsah financování doprovodných organizací či možné rozpětí ve využití poskytnutých prostředků. To se týká jak zabezpečení služeb klientů, tak i zázemí doprovázejících pracovníků.

5.2 Intepretace vztahující se k DC 2

Druhým dílčím cílem jsem zjišťoval, jak pracovníci hodnotí spolupráci s klienty. Ptal jsem se na motivaci klientů, na jejich ochotu ke spolupráci a na to, jak oni sami vnímají službu doprovázení.

Otázka 4 - Jak hodnotíte spolupráci s pěstouny?

Jako odpověď na tuto otázku od několika respondentů zaznělo, že podoba spolupráce s pěstouny je velice individuální. A v podstatě tím, jak i ostatní popisovali spolupráci s pěstouny, vyjádřili podobný názor. To, jak pěstouni spolupracují, záleží na jejich nastavení, na tom, jak samotnou službu vnímají, ale také na jejich kompetencích. Jedna z tázaných uvedla, že jsou pěstouni, kteří ji ve spolupráci kontaktují častěji a další, kteří ji kontaktují méně. U těch, kteří ji kontaktují méně, ale nevnímá, že by zde byla špatná spolupráce, ale jsou to kompetentnější pěstouni. Ti pak při pravidelných kontaktech spíše klíčovou pracovníci informují o tom, jaké situace nastaly a jak se jim je podařilo vyřešit. Respondenti znovu mluvili o důležitosti navázaného vztahu, který může odrážet podobu spolupráce. Tázaní se shodli, že spolupráci a vztah ovlivňuje respekt a pomalost či rozvaha v přístupu ke klientům. „*U jedněch pěstounů jsme třeba rok stáli na dvorku, než nás pustili dovnitř.*“ Další dotazovaní se shodli, že se spolupráce s pěstouny časem mění k lepšímu. Podle některých měla svou roli v tomto kontextu novela zákona z roku 2013, která dala všem pěstounům mít doprovázející subjekt za povinnost. Do té doby byli pěstouni, kteří měli doprovod dobrovolně a ti spolupracovali dobře. Pak zde byli ti, kteří po několika letech péče o dítě najednou museli přijmout povinnosti, které do té doby neplnili, a pak tedy nespolupracovali moc dobře. Pracovníci však mluvili o tom, že se od té doby situace stabilizovala, pěstouni si na nové podmínky zvykli a spolupráce se zlepšuje. Několikrát v rozhovorech zaznělo, že stále přetrvává neochota pěstounů se vzdělávat, ale jinak respondenti hodnotili spíše kladně.

Otázka č. 5 - Jak, podle vás, vnímají službu doprovázení samotní pěstouni?

Dle některých respondentů se odpověď na tuto otázku nedá moc zobecnit. Nejčastěji však zmiňovali, že pěstouni berou doprovázení jako určitou povinnost, nutnost, někteří dokonce požíli slovní spojení nutné zlo. Zároveň se často také opakoval názor, že se v průběhu spolupráce pohled pěstounů na tuto službu změnil. Změna podle dotazovaných vycházela

buďto z dobře navázaného vztahu pracovníků s pěstouny anebo z pozitivních zkušeností, které pěstouni se službou měli. V podstatě se dá říci, že jakmile jim pracovníci pomohli i se sebemenší záležitostí, pěstouni, podle nich, pochopili, že jde v první řadě o pomoc a podporu. Na začátku spolupráce však bývali, a občas stále jsou, pěstouni ostražití, protože si připouští spíše tu kontrolní stránku služby. V tom se, podle některých tazaných, lišili pěstouni, kteří i před novelou zákona dobrovolně spolupracovali s doprovodnými organizacemi. Ti už vlastně pouze podepsali novou dohodu o výkonu pěstounské péče podle platného zákona a nastalé povinnosti brali jako normální součást péče o svěřené dítě.

U této otázky jsem se respondentů doptával, na základě častého zmiňování kontrolní role doprovázení a lehké ostražitosti pěstounů, jestli pěstouni vůbec rozlišují mezi klíčovými pracovníky doprovázejících organizací a mezi sociálními pracovníky OSPODů. Někteří respondenti odpovídali, že si myslí, že to pěstouni vůbec nerozlišují. Doprovázející subjekt berou jako další tzv. sociálku nebo jakousi druhou tvář stejného systému. Další dotazovaní mluvili o tom, že ze začátku rozdílnost těchto dvou služeb pěstouni nechápali. Když jim to však bylo vysvětleno a spoluprací zjistili, že rozdíly v přístupu opravdu existují, začali jednotlivé pracovníky rozlišovat. „*Je fakt, že oni nás často vnímali jako nebo i ti, co teda teď začínají, že jsme jako další druhá sociálka. Ale my to pojmenujeme, vysvětlíme jim to a i oni během té práce, když jsme v té rodině, vidí, že děláme to jinak, než ta sociální pracovnice, která k nim dochází jindy.*“ Zaznamenal jsem však i takové odpovědi, že pěstouni si rozdílnost subjektů moc dobře uvědomují, a to právě díky tomu, že pozorují rozdílný pracovní přístup či, že díky větší intenzitě práce a kontaktů doprovodných organizací je s pěstouny vybudován vztah, který s pracovníky OSPODů nemají.

Otázka č. 6 - Jak se, podle vašeho názoru, liší spolupráce s pěstouny, kteří jsou biologičtí příbuzní dítěte, a spolupráce s pěstouny profesionálními?

Rozdílnost v přístupu těchto dvou skupin pěstounů viděli všichni dotazovaní pracovníci markantní. Profesionální pěstouni jsou, podle nich, motivovanější. Větší motivaci prý spatřují nejen v ochotě spolupracovat s doprovázející organizací, ale i při plnění zákonných povinností. U profesionálních pěstounů také pracovníci vnímají větší odpovědnost, a to jak za plnění zákonných požadavků, ale i co se týká péče o dítě a o práci s ním. K tomu se váže i jejich větší kompetentnost. Respondenti vidí profesionální pěstouny jako kompetentnější při řešení problémů svých i dětí. V rámci přímé spolupráce je prý také znát to, že je u nich snazší otevírání citlivějších témat. Profesionální pěstouni jsou více ochotni probírat

a následně řešit jejich i jejich svěřených dětí citlivější záležitosti. To je naopak u některých pěstounů příbuzných těžší. U těch, se podle respondentů, objevuje odlišnost v probíraných tématech při spolupráci. Často se objevují témata nefunkčnosti jejich rodiny a v případě péče prarodičů o dítě se objevují témata selhání výchovy jejich dětí, tedy rodičů dětí svěřených do péče. Stejný prostor při práci s klienty je tedy věnován jak osobním problémům jak pěstounů i svěřených dětí. Tyto negativní zkušenosti se mohou následně promítnout i do dalších aspektů spolupráce. Jedna z respondentek popisovala situaci pěstounky, která si zažila právě situaci v selhání výchovy u vlastního dítěte a nyní se stará o své vnouče. Když se pak účastní vzdělávacích seminářů na různá témata týkající se výchovy dětí, prý svoji účast zde bere jako trest za předchozí selhání.

Obecně se dotazovaní shodli u příbuzných pěstounů na horší motivovanosti k plnění povinností, zejména pak při plnění povinného počtu vzdělávacích hodin. Jako další specifický znak uváděli respondenti jakousi „generační mezeru“. Protože se ve většině jedná o prarodiče dětí, mají od nich velký věkový rozdíl, což může být v určitých situacích nevýhoda. Věkový odstup se také promítá do spolupráce s klíčovými pracovníky. Někteří starší pěstouni prý mají pocit, že jim mladší pracovníci nemohou být schopni kvalitně poradit ohledně výchovy dětí. Vyšší věk pěstounů se odráží i v celkově nižší kapacitě, ať už fyzické či psychické, která může péči o svěřené dítě limitovat. Když jsem se ptal pracovníků na to, proč jsou, podle nich, profesionální pěstouni motivanější ke spolupráci a k plnění svých povinností, často se v odpovědích opakovalo to, že absolvovali přípravu na převzetí dítěte do péče. Zde totiž byli seznámeni s budoucí nutností doprovázení a povinnostmi, které jim budou uloženy zákonem. S tím někteří i spojovali způsob, jakým se dítě do péče pěstounů dostalo. Právě profesionální pěstouni na tu dobu byli dlouho připravováni, zatímco příbuzní dítěte neměli tušení, že by se něco takového mohlo stát a nemohli tedy počítat ani s nějakými povinnostmi vyplývajícími z péče o vlastní vnouče. Z takových situací vychází i odlišná motivace k péči o svěřené dítě, která, podle některých respondentů, přístup ke spolupráci také různí. „...*pěstouni, kteří jednak prošli tou přípravou a mají ty motivace trochu jiné než ten, komu to tam o půlnoci přinesou nějakého vnoučka a musí se rozhodnout, jestli jo nebo ne a on na to není nachystán a prostě nějak je k tomu vlastně jistým způsobem přinucen svým svědomím nebo já nevím čím.*“

Shrnutí dílčího cíle 2

V rámci druhého dílčího cíle, jsme se s respondenty věnovali spolupráci s pěstouny a jejich přístupu k doprovázení. Spolupráce s pěstouny se, podle nich, nedá moc zobecnit. Je to individuální záležitost, která závisí na mnohých faktorech na straně pěstounů jako je například jejich osobní nastavení, jejich kompetence či motivace k péči o svěřené dítě. Dotazovaní se zároveň shodli, že se však úroveň spolupráce v mnohých případech zlepšuje i v návaznosti na kvalitu navázaného vztahu mezi pracovníky a klienty. Podobně respondenti hodnotili to, jak pěstouni službu doprovázení vnímají. Mnohokrát zaznělo, že ji berou jako nutnou povinnost, kterou musejí naplňovat. Ze začátku mohou být pěstouni i ostražití, často se ale jejich pohled časem mění. Jedním z hybatelů je úroveň vztahu mezi pěstouny a pracovníky, druhým jsou dobré zkušenosti se službou, tedy jakési „ověření“ její prospěšnosti pro klienty. Podle dotazovaných pracovníků někdy pěstouni nevidí rozdíl mezi pracovníky v doprovázení a pracovníky OSPOD. I na tom se však dá pracovat a jejich vnímání se tak mění a pracovníky těchto dvou institucí lépe rozlišují. Respondenti také komentovali vnímané rozdíly ve spolupráci s pěstouny příbuznými dítěte a pěstouny profesionálními. Největší rozdíl viděli v motivovanosti ke spolupráci a plnění zákonných povinností, která je u profesionálních pěstounů vyšší. Nejčastěji byl uváděn příklad aktivnějšího přístupu ke vzdělávání na straně profesionálních pěstounů. Při kontaktu s pěstouny se také liší jejich ochota k otevírání citlivějších témat a rozdílná je i povaha těchto témat. Odlišnost v přístupu ke spolupráci mezi těmito dvěma skupinami je, podle respondentů, dána rozdílnou situací při přijetí dítěte do péče a jejich motivací o dítě pečovat.

5.3 Interpretace vztahující se k DC 3

Třetím dílčím cílem jsem zjišťoval, jak pracovníci vnímají doprovázení v kontextu České republiky. Kontextem české republiky jsem měl na mysli to, jaký má doprovázení pro pracovníky význam, jak je služba nastavená systémově a jak je tím ovlivněna spolupráce s dalšími subjekty podpory pěstounských rodin a jaké povědomí má o doprovázení široká veřejnost.

Otázka č. 1 - Jak vnímáte význam služby doprovázení v systému podpory pěstounských rodin?

Při odpovídání na tuto otázku téměř všichni respondenti začali popisovat to, v čem vidí důležitost role doprovodných organizací či nějakou jejich nezastupitelnost v systému podpory pěstounských rodin. Pro každého byla ta významnost v něčem jiná, všichni ale v podstatě mířili stejným směrem. Několikrát zaznělo, že významnost služby tkví především v podpůrné funkci směrem k pěstounským rodinám. V tomto kontextu dotazovaní často mluvili o blízkém vztahu, který popisovali ve smyslu vztahu konkrétních pracovníků s klienty, ale i v tom smyslu, že celá doprovodná organizace může být vnímána pěstouny jako spřátelená organizace a díky tomu je silná při zajištění podpory rodinám. Díky blízkému vztahu jsou doprovázející pracovníci mnohdy blízkými osobami rodin, což u dalších subjektů v celém systému není běžné, proto bývají prvními kontaktními osobami v situacích, kdy se v rodině děje něco neočekávaného. V kontextu neočekávaných situací tázaní spatřovali významnost v možnosti okamžitě klienty podpořit a pomoci jim situaci řešit opravdu neodkladně. Tato možnost je tu také díky tomu, jak je celá služba komplexní, což také, dle názoru respondentů, hraje význam v roli doprovodných organizací. Jedna z respondentek do slova řekla, že je podle ní doprovázející organizace „*takový obvodník*“, na kterého se mohou pěstouni obracet s komplikacemi.

Několik dotazovaných uvedlo, že význam organizace vnímají i v tom, že zajišťují jakousi vedlejší kontrolu či nenásilný dohled. Jedna z účastnic výzkumu při rozhovoru mluvila o nevyjasněnosti role doprovodných organizací. „*Řekla bych, že nevyjasněnou (roli) hlavně kvůli tomu, že ani OSPODy nemají úplně vyjasněno, co od doprovázení mají čekat, co mají chtít od doprovázející organizace.*“ Myšlenku dále rozvedla tak, že nevyjasněnost je zde hlavně v tom, kam až sahají kompetence OSPODů a kompetence doprovodných organizací. To však, dle jejího názoru, nemusí být nutně jen na škodu, protože stávající situace umožňuje lépe tzv. šít doprovázení klientům podle jejich potřeb na míru a přílišná ukotvenost by naopak nemusela být pro organizace dobrá.

Otázka č. 7 - Jak byste hodnotil/a nastavení systému doprovázení pěstounských rodin v ČR?

Hodnocení systému doprovázení pojali respondenti opravdu komplexně. Někteří mluvili o tom, že ze začátku byla služba špatně připravená, chyběly kontroly organizací a stále, dle jedné pracovnice, chybí nějaké více či méně formální a metodické zastřešení, ať už ze strany

státní správy nebo formou jakési asociace doprovázejících subjektů. Samotná služba se ale stále rozvíjí a, dle názoru jedné z respondentek, je tento rozvoj přímo úměrný profesnímu rozvoji doprovázejících pracovníků. Naproti tomu se však objevil i názor, že by měly být na klíčové pracovníky kladeny ještě vyšší profesní nároky. Co se týká nastavení práv a povinností doprovodných subjektů téměř všichni ho hodnotili adekvátně. Opět se ale objevovala témata, o kterých dotazovaní mluvili již v předešlých částech rozhovorů. Příliš striktní lhůta maximálně dvou měsíců mezi kontakty s klienty, špatný a nedostatečný způsob financování organizací, malá možnost využívat terapeutické služby či malé pravomoci a absence sankcí v případě, že pěstouni neplní své zákonné povinnosti. K tomuto motivování pěstounů k plnění povinností napadlo jednu z tázaných to, že by mohlo pomoci, kdyby byli pěstouni nějak finančně ohodnocováni za svoji aktivitu, kterou by hodnotila právě doprovázející organizace. *„Odměna pěstouna, už se to teda jmenuje odměna, tak to znamená, že by ti pěstouni měli být odměňovaný a za co teda odměňovaný? Myslím si, že za dobrou péči...“* V této části rozhovorů také někteří respondenti mluvili o systémovém nastavení pěstounů. Vyplývalo z toho, že pěstouni by měli být více bráni jako zaměstnanci. To by mohlo pomoci s jejich lepší identifikací v roli pěstouna, se kterou se zároveň pojí i řádné plnění zákonných povinností. Dle jedné dotazované by také pěstouni mohli mít širší práva v záležitostech péče o dítě tak, aby se muselo žádat o souhlas soud nebo zákonné zástupce dítěte v méně případech než doposud.

Respondentů jsem se dotazoval, jak by dále zhodnotili spolupráci s dalšími organizacemi, ať už státními či neziskovými. Nejčastěji mluvili o spolupráci se školami, které jsou vlídné a otevřené. Iniciativa k započítání spolupráce však téměř vždy vychází ze strany doprovodné organizace. Školy většinou o existenci těchto subjektů vůbec neví a stává se, že ani nevědí, že nějaké jejich děti patří do NRP, v našem případě do pěstounské péče. Krajské úřady, podle nich, fungují převážně na bázi sdílení dobré praxe a zapojují doprovodné organizace do příprav budoucích pěstounů. Soudy doprovodné subjekty ke spolupráci nezvou, maximálně žádají vyjádření klíčových pracovníků v písemné zprávě. Jeden z respondentů situaci shrnul tak, že, podle něj, moc organizací a institucí o doprovázení neví a tím pádem s ním nepočítá ani jako s partnerem do spolupráce.

Samostatně respondenti popisovali spolupráci s OSPODy. Vesměs se shodli na tom, že kvalita spolupráce hodně závisí na lidském faktoru. Jsou případy, kdy jsou sociální pracovníci mladí a nezkušení nebo, kvůli nedostatku zaměstnanců na OSPODech, mají

mnoho práce a málo času, nejsou tedy ochotni k nějaké užší spolupráci. Obecně však dotazovaní hodnotili spolupráci kladně. Ta probíhá většinu času vyváženě oboustranně. Několik respondentů popisovalo, že v mnohých záležitostech jsou OSPOD a doprovodný subjekt spolupracujícími partnery, ale v určitých aspektech vnímají klíčový pracovníci OPSOD jako nadřazený subjekt. Tento pocit, podle nich, vychází z více kontrolního charakteru práce OSPODů. Zároveň ale také dodávali, že jim to tak přijde v pořádku. *„Podle mě to je nadřizenej orgán, jo je, měl by být, myslím si, že tak to je v tý struktuře, ale mám takovou zkušenost, že fungujeme na partnerský úrovni.“* Jedna respondentka v takové dvojakosti spatřovala nevyjasněnost rolí obou subjektů ve spolupráci, která nemusí být úplně dobrá a jeden z pracovníků označil za nešťastné, když doprovází nějakou rodinu zároveň sociální pracovník OSPODu, který u ní má na starosti výkon sociálně-právní ochrany dítěte. Kumulují se zde, podle něj, dvě role, které by měly být oddělené.

Otázka č. 9 - Je, podle vás, široká veřejnost dobře/dostatečně informovaná o tom, co je to doprovázení pěstounských rodin?

U tématu informovanosti veřejnosti o službách pro pěstounské rodiny se v podstatě téměř jednomyslně dotazovaní shodli na tom, že informovanost je velice malá. Často oddělovali informovanost o pěstounské péči a o doprovázení s tím, že o pěstounské péči mají lidé alespoň částečné povědomí, ale o doprovázení neví vůbec nic. Jeden z respondentů popisoval i situace, kdy laikové nedokáží odlišit rozdíly mezi jednotlivými druhy NRP. Někteří pracovníci mluvili o tom, že když už lidé nějaké informace o pěstounech mají, často jsou to různé mýty, nepravdy anebo mají ponětí pouze o negativních kauzách zveřejněných v médiích, které vrhají na pěstounství špatný obraz. *„Myslím si, že když je veřejnost informovaná, tak je informovaná o nějakých šílenejch kauzách, takže to spíš dělá blbej obraz.“* Negativní názory o pěstounství jsou také podporované internetovými diskusemi, které jsou v tomto ohledu jen těžko zmírnitelné. Dotazované tedy spíše než o větší informovanosti veřejnosti obecně mluvily o zvyšování prestiže pěstounské péče.

Kýženého zvýšení by se dalo dosáhnout třeba tzv. šířením dobré praxe a jedna z respondentek dokonce mluvila o veřejném oceňování pěstounů. Za šíření informací dávali dotazovaní zásluhu v jistých ohledech krajským úřadům a OSPODům. Co se týká státní správy, tak Ministerstvo práce a sociálních věcí v takovém ohledu nemá zásluhu žádnou. Pracovníci dále kladně hodnotili dokumenty s tematikou pěstounské péče vysílané v televizi. Zároveň ale dodávali, že v žádném takovém dokumentu nebyla o doprovázejících

subjektech ani zmínka, což je škoda. Informovanost veřejnosti by se dala zlepšit právě takovými dokumenty, kratšími spoty v televizi i na internetu, kampaněmi vedenými společně státní správou a neziskovým sektorem a veřejnými akcemi se zapojením známých tváří jako tzv. patronů. Respondenti také často mluvili o tom, že informace o NRP by se klidně daly zařadit do výukových osnov na školách a u některých oborů na vysokých školách by mohly být součástí vyučovaných předmětů. Jedna z pracovníc přemýšlela o tom, že by bylo dobré takové téma zakomponovat do populární televizní tvorby, konkrétně do nějakého seriálu. Jsou takové, které sleduje celé věkové spektrum diváků a tyto pořady mají určitě větší sledovanost než naučné vysílání.

Shrnutí dílčího cíle 3

V rámci třetího dílčího cíle respondenti nejdříve popisovali význam doprovázení v systému podpory pěstounských rodin. Ten spatřují hlavně v možnosti poskytování podpory skrze dobře navázaný, důvěrný a blízký kontakt. Díky tomu jsou klíčoví pracovníci první, na koho se pěstouni obrazejí s žádostí o pomoc. Žádosti mohou pracovníci vyhovět díky tomu, že je podle nich služba doprovázení komplexní, mohou tedy klientům pomoci v mnohých situacích, a jejich pomoc je zároveň poskytnuta neodkladně, protože je doprovázení velice pružný nástroj. Při hodnocení nastavení systému chyběly respondentům v určitých ohledech větší kompetence či možnost účinněji motivovat pěstouny k plnění jejich povinností. V tom by mohlo pomoci, kdyby byli pěstouni více bráni jako státní zaměstnanci. Dále dotazovaní spatřovali některé dílčí systémové nedostatky, jako například nedostatečné formální a metodické zastřešení služby či malý důraz na terapeutické služby. Naopak kladně hodnotili vývoj služby, který je odrazem profesního vývoje pracovníků. V rámci spolupráce s dalšími organizacemi nejčastěji mluvili o školách, ale ty stejně jako další jmenované subjekty mají, podle respondentů, malé nebo nemají vůbec žádné informace o doprovázení, proto ke spolupráci samy nesahají. Součinnost s OSPODy vidí dotazovaní kladně. Mohou nastat případy, kdy se objevují problémy, ale převažují pozitivní zkušenosti. Spolupráce probíhá ve většině případů na partnerské bázi, i přes to ale několik respondentů vnímá OSPOD jako, v určitém smyslu, nadřazený subjekt. Na konec pracovníci popisovali to, že široká veřejnost nemá moc informací o pěstounské péči a dalších typech NRP a o doprovázení neví téměř vůbec nic. Když už se informace na toto téma objevují, jsou ve většině případů negativní a vrhají na pěstounskou péči špatný obraz. Bylo by tedy dobré vedle zvyšování informovanosti i zvedat prestiž pěstounů. Způsobů, jak

toho docílit by mohlo být mnoho, od televizních dokumentů, kampaní, výuku ve školách až k šíření informací skrze populární tvorbu.

Závěr

Tématem mé práce byla pěstounská péče a doprovázející organizace. Toto téma jsem si zvolil, protože je mi velice blízké hlavně kvůli tomu, že se v něm profesně pohybuji. Samotná pěstounská péče je v poslední době často diskutované téma, protože je hojně využívaným nástrojem k deinstitucionalizaci péče o děti. I přes to je však pěstounů málo a i kvůli tomu vyrůstá v ústavních zařízeních stále hodně dětí, čemuž jsem se také věnoval v první kapitole teoretické části.

Hlavním cílem práce bylo zjistit, jak vnímají pracovníci v doprovázejících organizacích pro pěstounské rodiny současnou podobu výkonu služby doprovázení. Mojí snahou bylo shromáždit jejich zkušenosti, názory, pohled na službu a zároveň náměty na to, jak by se služba mohla změnit či jestli by šlo k jejich práci přistupovat jinak. K naplnění hlavního cíle jsem si určil jeho tři dílčí cíle. Prvním dílčím cílem jsem chtěl zjistit, jaká jsou pozitiva či silné stránky a zároveň negativa, slabé stránky či limity v doprovázení, co se týká přímého vlivu či dopadu této služby na pěstounské rodiny. Druhým dílčím cílem jsem zjišťoval, jak pracovníci hodnotí spolupráci s jejich klienty, tedy s pěstounskými rodinami. V rámci třetího dílčího cíle jsem zjišťoval, jak pracovníci vnímají doprovázení v kontextu České republiky.

K naplnění hlavního cíle jsem zvolil kvalitativní výzkumnou strategii, konkrétně metodu kvalitativního dotazování a využil jsem techniku polostrukturovaných rozhovorů. Myslím si, že metoda i technika byla zvolena správně. Z jednotlivých otázek k dílčím cílům jsem si vytvořil scénář rozhovorů, díky kterému jsem měl jistotu, že s respondenty proberu všechna témata. Zároveň otevřené otázky a možnost dále se respondentů doptávat umožnily věnovat se všem dílčím cílům do hloubky a daly dotazovaným potřebný prostor k dostatečnému vyjádření a vysvětlení všech jejich myšlenek.

Z odpovědí k otázkám prvního dílčího cíle vyplynulo, že jako silné stránky služby považují respondenti hlavně pozitiva, která do rodin přináší klíčový pracovníci. Pracovník je v rodině nestranným subjektem, který jedná vždy v dobrém zájmu celé rodiny. Je to osoba, která může pěstounským rodinám pomoci zprostředkovat potřebnou pomoc a podporu, sám může s řešením problémů pomoci a také má možnost provést rodiny, pro ně, neznámým světem úřadů a návazných služeb. Velice silnou stránkou je to, že se může stát důvěrníkem dítěte a jeho opravdu blízkou osobou. K tomu se váže to, že velkým pozitivem služby je

spolupráce s rodinou na základě dobrého blízkého vztahu, který dodává rodině důvěru ve schopnosti jak pracovníka, tak i doprovodné organizace. Další často zmiňovanou stránkou služby je její komplexnost. Naopak jako slabou stránku doprovázení viděli respondenti to, že pracovníci při kontaktu s rodinami vstupují do jejich soukromí. Klienti mohou být kvůli tomu ostražiti, a ne tolik otevření ve spolupráci. Pravidelný kontakt pracovníků při návštěvách rodin může přinášet i jistou míru značkování klientů, což může v určitých aspektech rušit téměř rodinné soužití pěstounů a dítěte. Jako další negativum dotazovaní označovali konflikt mezi podpůrnou a kontrolní rolí, který ve své práci pociťují. Téměř všichni respondenti by na službě změnili rozsah financování organizací a možnosti při využití těchto prostředků. Nedostatek financí ovlivňuje jednak rozsah podpůrných služeb, které mají organizace pro svoje klienty možnost zajistit, ale také na personálním či technickém zajištění doprovodných organizací, které, dle respondentů, není ideální.

Druhý dílčí cíl naplnilo hodnocení pracovníků toho, jak vypadá spolupráce s pěstouny a jak pěstouni sami službu vnímají. Spolupráci moc dobře zobecnit nedokázali, protože závisí na mnohých faktorech na straně pěstounů a je to tedy velice individuální záležitost. Mezi těmito faktory zaznívala například motivace pěstounů k péči o dítě nebo rozsah jejich kompetencí. Shoda dotazovaných se však objevila v názoru, že se spolupráce v návaznosti na dobrý vztah pracovníků s klienty mnohdy zlepšuje. Samotní pěstouni často vnímají doprovázení jako nutnou povinnost. Na začátku spolupráce bývají někteří pěstouni ostražiti, ale stejně tak se zlepšujícím se vztahem se zlepšuje i jejich pohled na službu. Další věcí, která zlepšuje pohled pěstounů na doprovázení, jsou jejich pozitivní zkušenosti, které se službou mají. Jakmile vidí reálnou prospěšnost doprovázení pro jejich rodiny, stavějí se k ní mnohem pozitivněji. Jedním z důvodů, proč pěstouni zpočátku nemají dobrý názor o doprovodných organizacích je ten, že sami nedokáží rozlišit rozdíl mezi doprovázejícími subjekty a OSPODy, ke kterým zpravidla nemají kladný vztah. V rámci tohoto dílčího cíle mluvili tázaní také o rozdílnosti tzv. profesionálních pěstounů a pěstounů, kteří jsou biologičtí příbuzní dítěte. U profesionálních pěstounů vnímají větší motivovanost ke spolupracování a k plnění jejich zákonných povinností, především vzdělávání. Kontakt s pěstouny se také liší tím, že profesionální pěstouni jsou ochotnější otevírat a řešit citlivější témata. Zatímco u příbuzných pěstounů se objevují témata rodinných problémů a v případě pěstounů prarodičů témata selhání ve výchově vlastních dětí o jejichž děti se teď musejí starat. Rozdílná je také motivace těchto dvou skupin pěstounů, kvůli které se o svěřené dítě starají.

Jednou z otázek třetího dílčího cíle jsem zjišťoval, jak pracovníci vnímají významnost doprovázení v systému podpory pěstounských rodin. Velký důraz kladli na poskytování podpory skrze důvěrný a blízký vztah mezi pracovníky a klienty, který u pěstounských rodin ve vztahu k dalším podpůrným organizacím nespatřují. Klíčový pracovníci jsou první kontaktní osobou, na kterou se klienti obracejí s téměř jakoukoliv záležitostí. Znovu mluvili respondenti také o významu komplexnosti služby, díky které mohou sami pěstounům i dětem v mnohých případech ihned neodkladně pomoci nebo jim rychle zprostředkovat jiné odborníky.

Když pracovníci hodnotili systémové nastavení doprovázení, shledávali absenci větších kompetencí či pravomocí při kontrole plnění zákonných povinností pěstouny. V tomto ohledu by uvítali také více možností, jak pěstouny k povinnostem motivovat. Samotným pěstounům by mohlo pomoci, kdyby byli bráni více jako zaměstnanci státu vykonávající péči o svěřené dítě. Lépe by se identifikovali s rolí pěstounů a s naplňováním uložených povinností. Další zmiňované dílčí systémové nedostatky se týkaly nedostatečného formálního a metodického zastřešení doprovázejících organizací a malého důrazu na poskytované terapeutické služby pěstounským rodinám. Kladný vývoj služby byl přisouzen především profesnímu rozvoji doprovázejících pracovníků. Když dotazovaní hodnotili spolupráci s dalšími organizacemi nejvíce mluvili o školách s tím, že jsou ke spolupráci vlídné a otevřené. Stejně tak jako další organizace však nemají téměř žádné povědomí o existenci doprovodných subjektů a samy tak ke spolupráci nesahají. Státní organizace s těmi doprovodnými spolupracují spíše na formální úrovni. Samostatně popisovanou spolupráci s OSPODy hodnotili respondenti kladně. Mohou nastat situace kdy je spolupráce horší, například z důvodu malé časové kapacity sociálních pracovníků OSPODů, ale v rozhovorech převažovaly pozitivní zkušenosti. Spolupráce probíhá většinu času na partnerské bázi, ale v některých ohledech klíčový pracovníci vnímají OSPODy jako nadřízené orgány, v dobrém slova smyslu, s větší kontrolní mocí.

Tázání se také zamýšleli nad tím, jak je informovaná široká veřejnost o pěstounské péči a o doprovázení, a téměř jednomyslně uváděli, že lidé o pěstounské péči moc nevědí a o doprovázení nevědí vůbec nic. To se však netýká pouze pěstounské péče, protože veřejnost například nedokáže moc dobře rozlišit jednotlivé druhy NRP. Pracovníci mluvili o tom, že když už lidé nějaké informace o pěstounech mají, často jsou v negativním kontextu z kauz prezentovaných v médiích nebo jsou to mýty kolující v internetových

diskuzích. Je tedy pro ně důležité vedle osvěty v tomto tématu zároveň snaha zvednout prestiž pěstounské péče a doprovázení všemi možnými způsoby jako rozsáhlými kampaněmi, výukou ve školách a populárně naučnými pořady a veřejnými akcemi.

V rámci výzkumu se mi podařilo naplnit všechny dílčí cíle a jejich prostřednictvím tedy i cíl hlavní. Respondenti byli sdílní a jejich různých názorů a pohledů na doprovázení jsem nasbíral opravdu hodně. Nejen výstupy z výzkumu ale i zpracování teoretické části této práce mi přineslo nové informace o doprovázení a pěstounské péči, které já sám určitě mohu v praxi do budoucna využít. Již během sbírání rozhovorů někteří respondenti projevíli zájem o výstupy z tohoto výzkumu. Zajímalo je, v jakých pohledech na jejich práci se shodují s dalšími pracovníky a doufám, že pro ně budou výsledky mé práce podnětné a přínosné. Výsledná data, která jsem popsal, se určitě nedají zobecnit na celou Českou republiku, na to byl můj výzkumný vzorek malý a takové ambice jsem ani neměl. Myslím si však, že by tato data mohla sloužit jako základ pro nějaký rozsáhlejší výzkum, v rámci kterého by se daly potřeby doprovázení zmapovat celorepublikově a na jejich základu vytvořit systémové změny, o kterých mluvili moji respondenti. Ovšem na základě informací, které jsem získal by se snad dalo doprovodným organizacím doporučit, aby kladly velký důraz na výběr jednak dobře kvalifikovaných a vzdělaných pracovníků a také na jejich další profesní rozvoj. Pro respondenty bylo totiž důležité kvalitní poskytování služeb a zároveň navázání důvěrného a profesionálního vztahu s klienty. Doprovodné organizace by se také mohly více ve vzájemné spolupráci zaměřit na vzájemné sdílení dobré praxe, na zviditelnění pěstounské péče a doprovázení, ale hlavně na zvýšení kreditu pěstounů a ocenění jejich odvedené práce.

Doufám, že bude mít tato práce přínos i pro čtenáře, kteří se budou chtít informovat o pěstounské péči v rámci širšího kontextu NRP i ústavní péče. Vztah náhradní rodinné a institucionální péče jsem popsal v teoretické části a pro pochopení například důležitosti existence pěstounské péče mi přijde důležité tento vztah znát. Proto jsem teoretickou část práce pojal hodně široce a myslím si, že všechny uvedené skutečnosti zde mají svoje místo.

Použité informační zdroje

- BITTNER, Petr ET AL.. *Děti z ústavů!: právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Liga lidských práv, 2007. ISBN 9788090347342.
- BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ a Filip VYSKOČIL. *Průvodce náhradní rodinnou péčí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o.s., 2013.
- BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Lucie VRÁNOVÁ a Jana FRANTÍKOVÁ. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-01-2.
- BUBLEOVÁ, Věduna. *Základní informace o osvojení (adopci)*. 3., přeprac. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014. ISBN 978-80-87455-18-0.
- BUBLEOVÁ, Věduna. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. 3., přeprac. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014. ISBN 978-80-87455-19-7.
- GROHOVÁ, Jana. *Dítě v náhradní rodině potřebuje i vaši pomoc!: informace a pracovní listy pro pedagogy*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-06-7.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.
- Hostitelská péče | Děti patří domů. *Děti patří domů | Hostitelská a pěstounská péče* [online]. Děti patří domů, 2017 [cit. 2017-12-31]. Dostupné z: <https://www.detipatridomu.cz/hostitelska-pece/>
- Institucionální (ústavní) péče o dítě. *Virtuální knihovna Náhradní rodinné péče | uložičtě elektronických publikací* [online]. Praha: Nadace J&T, 2015 [cit. 2017-12-30]. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/system-nahradni-rodinne-pece-v-cr/institucionalni-ustavni-pece-o-dite/#all>
- JANKŮ, Martin. *Nové občanské právo v kostce: (stručný úvod)*. V Praze: C.H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-516-9.
- *Já pěstoun: Příručka pro zájemce o pěstounství* [online]. 5. Praha: Nadační fond J&T, 2018 [cit. 2018-10-04]. Dostupné z: http://hledamerodice.cz/wp-content/uploads/2018/02/ja-pestoun-A4_2018_nahled.pdf

- Kdy lze nařídit ústavní výchovu? *EPRAVO.CZ – Váš průvodce právem - Sbírká zákonů, judikatura, právo* [online]. Praha: EPRAVO.CZ, 2018, 31.8.2018 [cit. 2018-01-07]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/kdy-lze-naridit-ustavni-vychovu-102777.html>
- KLUSÁČEK, Jan a kol. *Investice do dětí* [online]. Lumos, 2018 [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: https://lumos.contentfiles.net/media/assets/file/Investice_do_deti_CELA_ZPRAVA_web.pdf
- KONEČNÁ, Hana. *Rodičem kdykoliv a jakkoliv?: průvodce asistovanou reprodukcí a náhradní rodinnou péčí*. Praha: Mladá fronta, 2017. Medical services. ISBN 978-80-204-4652-7.
- LEJSKOVÁ, Michaela. Příbuzenská pěstounská péče vs. Zprostředkovaná pěstounská péče. *PrahaDnes.info* [online]. 2017, 25.10.2017, **2009-2018** [cit. 2018-10-04]. Dostupné z: <http://www.prahadnes.info/zpravy/9652-pribuzenska-pestounska-pece-vs-zprostredkovana-pestounska-pece/>
- MACKOVÁ, Martina. *Sociální práce v rodině a náhradní rodinná péče*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-375-8.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-76-1.
- MIKANOVA, Monika. Děti se z ústavů přesouvají do náhradních rodin. *Statistika&My - měsíčník Českého statistického úřadu* [online]. 2017, 11-12 2017, 2017 (11-12 2017) [cit. 2018-09-15]. Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2017/12/deti-se-z-ustavu-presouvaji-do-nahradnich-rodin/>
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- MUDROVÁ, Jana. Den pro rodinu poukázal i na nedostatek pěstounů Zdroj: <https://rychnovsky.denik.cz/z-regionu/den-pro-rodinu-poukazal-i-na-nedostatek->

- pestounu-20180519.html. *Rychnovský denník* [online]. 2018, 21.5.2018 [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: <https://rychnovsky.denik.cz/z-regionu/den-pro-rodinu-poukazal-i-na-nedostatek-pestounu-20180519.html>
- Nadační fond J&T. *Právní a finanční aspekty doprovázení* [online]. Praha: Nadační fond J&T, 2014 [cit. 2018-10-12]. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/pravni-a-financni-aspekty-doprovazeni.pdf>
 - NEZISKOVKY -. *MEZISKOVKY* - [online]. Praha 3: Nadace Neziskovky.cz [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: <http://www.neziskovky.cz/clanek/2315/602/zpravodajstvi-home/nahradni-rodinna-pece-pod-lupou-s-cim-se-potyka-a-jak-stav-zlepsit/>
 - Národní strategie péče o ohrožené děti: Národní strategie ochrany práv dětí. *MPSV.CZ: Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. Praha, 2018 [cit. 2018-09-03]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>
 - NIKULAJOVÁ, Kateřina. Několik úvah k příbuzenské pěstounské péči. *Právní prostor: Občanské právo* [online]. 2015, 20.4.2015 [cit. 2018-10-04]. ISSN 2336-4114. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/obcanske-pravo/nekolik-uvah-k-pribuzenske-pestounske-peci>
 - NOŽÍŘOVÁ, Jana. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-8613191-7.
 - Ochranná výchova. *Slovník sociálního zabezpečení* [online]. NETservis, 2016-2017 [cit. 2017-12-30]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/ochranna-vychova.html>
 - Otevřená budoucnost: Formy náhradní výchovy. *Otevřená budoucnost* [online]. Dark Side, 2013, 2013 [cit. 2018-09-26]. Dostupné z: <http://www.otevrenabudoucnost.cz/formy-nahradni-vychovy/>
 - Opatrovník nezletilého dítěte - Právo na dětství. *Právo na dětství* [online]. NETServis, 2013, 2013 [cit. 2018-09-24]. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/deti/tvoje-prava/porusuji-ma-prava/opatrovnik-nezletileho-ditete/>
 - OSPOD jako opatrovník dítěte: Orgán sociálně-právní ochrany dětí: Benešov. *Benešov: Titulní stránka* [online]. Benešov: Webhouse, 2016, 2016 [cit. 2018-09-24]. Dostupné z: http://www.benesov-city.cz/dp/id_ktg=1561&archiv=0&p1=39622

- PAZLAROVÁ, Hana, ed. *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1020-7.
- *Pěstounství je profese*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2015. ISBN 978-80-7421-115-7.
- Poručenství | Chceme být náhradními rodiči. *Spokojené dětství | Chceme být náhradními rodiči* [online]. NÁHRADNÍ RODINY ÚSTECKÉHO KRAJE, 2014-2017 [cit. 2018-09-23]. Dostupné z: <http://chcemebytpestouny.cz/porucenstvi>
- Proč je třeba dát rodině přednost před ústavem? *Virtuální knihovna Náhradní rodinné péče | uložička elektronických publikací* [online]. Praha: Nadace J&T, 2015 [cit. 2018-1-14]. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/dite-v-nrp/proc-je-treba-dat-rodine-prednost-pred-ustavem/>
- *Sborník příspěvků k aktuálním tématům náhradní rodinné péče*. Praha 2: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. ISBN 978-80-7421-103-4. Dostupné také z: <http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/publikace-240.pdf>
- Svěření do péče jiné osoby | Náhradní rodina. *Náhradní rodina* | [online]. Středisko náhradní rodinné péče [cit. 2018-09-26]. Dostupné z: <https://www.nahradnirodina.cz/svereni-ditete-do-pece-jine-osoby>
- ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.
- *Úmluva o právech dítěte a související dokumenty*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-120-1.
- Ústavní péče. *Slovník sociálního zabezpečení* [online]. NETservis, 2016-2017 [cit. 2017-12-30]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/ustavni-pece.html>
- VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-05-0.
- Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině [online]. [cit. 19.9.2018]. Dostupné z: WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-94#Top>>
- Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí [online]. [cit. 29.12.2018]. Dostupné z: WWW: <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359#cast8>>
- *Zákony II. / 2015: zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník*. Český Těšín: PORADCE, 2015.

Cizojazyčné zdroje:

- COSTA, Michela. *Deinstitutionalisation and quality alternative care for children in Europe: Lessons learned and the way forward Working paper* [online]. Brussels: Eurochild, 2014 [cit. 2018-09-13]. Dostupné z: http://www.openingdoors.eu/wp-content/uploads/2014/11/DI_Lessons_Learned_web_use.pdf
- Eurochild. *NATIONAL SURVEYS ON CHILDREN IN ALTERNATIVE CARE: EXECUTIVE SUMMARY* [online]. 2nd Edition January 2010 [cit. 2018-09-15]. Dostupné z: https://www.eurochild.org/fileadmin/public/05_Library/Thematic_priorities/06_Children_in_Alternative_Care/Eurochild/FINAL_EXEC_SUMMARY.pdf
- FRA. Standards on residential care. *European Union Agency for Fundamental Rights* [online]. 2018, 2014 [cit. 2018-09-15]. Dostupné z: <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/mapping-child-protection-systems-eu/standards>
- FRA. Standards on foster care. *European Union Agency for Fundamental Rights* [online]. 2018, 2014 [cit. 2018-09-15]. Dostupné z: <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/mapping-child-protection-systems-eu/foster-care>

Další podpůrné materiály:

- Stránky organizace Amalthea: <http://www.amalthea.cz/pro-pestouny/>
- Průvodce službami pro pěstounské rodiny – Centrum sociální pomoci a služeb
- Podrobná pravidla pro doprovázení rodiny pěstounskou péčí – PODZÁMČÍ, agentura podpory rodiny služeb
- GEEN, Rob. Foster Children Placed with Relatives Often Receive Less Government Help. *THE URBAN INSTITUTE* [online]. Washington, 2003, 2003 (Series A, No. A-59), 5. Dostupné z: <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/58921/310774-Foster-Children-Placed-with-Relatives-Often-Receive-Less-Government-Help.PDF>

Seznam příloh

Příloha 1 – Přepis rozhovoru

Příloha 1- Přepis rozhovoru

Přepis rozhovoru k diplomové práci

Respondentka 7

TO 1:

T (tazatel): První otázkou bych se zeptal v takým širším kontextu, jak vnímáte službu doprovázení v tom celkovém systému podpory pěstounských rodin? To doprovázení tam má nějaký svoje postavení, nějakou svojí roli, tak jako to třeba vnímáte vzhledem k těm ostatním subjektům?

R (respondentka): Jakou má roli v systému. Nevyjasněnou, jedním slovem. To jste si vybral respondentu, já budu mluvit asi obšírně.

T: To vůbec nevdí.

R: Řekla bych, že nevyjasněnou (roli) hlavně kvůli tomu, že ani OSPODY nemají úplně vyjasněno, co od doprovázení mají čekat, co mají chtít od doprovázející organizace. Ve chvíli, kdy by to líp managovaly OSPODY, tak by i doprovodka měla tu svojí roli takovou ukotvenou v tom systému, teď je to náročný, si myslím. A u nás teda konkrétně je to doprovázení šitý na míru vždycky samozřejmě konkrétní rodině, ale i podle OSPODu, protože každej si to právě představuje trochu jinak. Některý s náma konzultujou IPODY, tvoříme je s nima dohromady i s klientama společně, pak to podepisujeme, pak se to uvádí v praxi. Holt se nám stává i že dostaneme IPOD půl roku po anebo vůbec, přestože se ho dožadujeme. Takže komunikace mezi OSPODem a doprovodkou a druhá věc, která si myslím, že nám stěžuje jako doprovodkám práci je to, že vlastně pokud spolupráce s klientem nefunguje, tak naše jediná páka je ukončení dohody a zaprvé pro doprovodku není komfortní, protože to je něco, co ji živí, to je jedna věc a druhá věc, to ani nebude úplně nápomocný tomu klientovi, protože nevíme, ke který doprovodce jiný přejde a jestli ona taky bude natolik obtěžující, aby toho klienta nutila se vzdělávat a spolupracovat s terapeutem a tak dál. Čili to si myslím, že by bylo o něco lepší, kdyby ta naše role byla o něco ukotvenější a vyjasněnější, odkud sahá doprovodka a kde už začíná OSPOD. Což souvisí i s tím, že není úplně šťastný, když doprovází OSPOD, protože tam už se to úplně míchá.

T: Takže jestli tomu dobře rozumím, tak to myslíte nevyjasněnost v nějaký kompetencích, kde třeba ještě má pracovat OSPOD a kde už to má být na doprovodce?

R: Řekla bych. (souhlasně) A teď je otázka, jestli je to jako špatně, protože jak říkám, čím je to volnější, tak tím individuálněji se to dá nastavit vůči tomu klientovi. Ve chvíli, kdy by to jako řízený centrálně, nějak shora, nedej bože legislativně, tak možná, že by nám to udělalo větší paseku než teď.

T: Takže ta nevyjasněnost může mít i svoji pozitivní roli v tom doprovázení?

R: Řekněme, že může, protože kvalita doprovodných organizací je různá, stejně tak i kvalita pracovníků OSPODů a obzvlášť za současný situace, když OSPODy hledají pořád lidi, tak se někdy stává, že celý případ vede spíš třeba pracovnice doprovodky proti ospoďačce, která tam sedí chvíli, čtrnáct dní a prostě se v tom neorientuje v tom systému náhradní rodinný péče. Pak je možná dobře, že ty vztahy nejsou úplně vyjasněný.

T: Dobře, tak jo.

TO 2:

T: Dál bych se tedy zeptal, jaká má tahle služba, podle Vás, silné stránky nebo pozitiva, co se týká už dopadů na ty pěstounský rodiny? Tady už bude trošku v užším kontextu, co se týče klientů, takže co to může přinést v tom pozitivním smyslu ať už pěstounům nebo těm dětem. Jaký má ta služba silný stránky podle Vás?

R: Podle mě, velmi dobrý, že byla zavedena ta povinnost vzdělávat se, protože se ty důležité témata takhle dostanou přímo k lidem. Dostávají se, nebo to srovnání, jak to vypadalo před tím, než vznikly dohody, tak tehdy bylo vzdělávat pěstouny až skoro nemožný. Byla taková ta skupina, který se vzdělávali a nasávali úplně všechno a pak velká skupina, řekla bych tři čtvrtiny, který se moc nezajímali o to, že výchova přijatého dítěte je úplně jiná než výchova biologickýho. No a tohle to už je určitě vidět v praxi ty lidi znají už specifika poruch raný vazby a umějí pracovat s dítětem s poruchou attachmentu. A určitě je fajn, my teda jsme takový hodně multidisciplinární, takže konkrétně naše doprovodka velmi doporučuje a naši klienti velmi často pracují s terapeutky a psychology, takže mají i terapeutický vedení a tady je vidět, že hodně silně, že často zasáhnou vlastně preventivně v podstatě dřív ještě, než je dítě přijatý do náhradní rodinný péče, předchází se spoustě problémů. Velmi často komunikujeme úzce se školama a tam zase ty děti přicházely dřív, když ještě neměly svoje

doprovodky do velkých problémů, protože kolektiv úplně cizích lidí, navíc kolektiv ve škole velmi zahanbující a náročný a stresový, pro takovýhle dítě. Ten stres se může hodně snížit ve chvíli, kdy tam přijde nějaká pracovnice doprovodky a vysvětlí paní učitelce, jak pracovat s dítětem s poruchou attachmentu. Dítě už od první třídy nedostane nálepku čertivce a ten příběh se odvíjí úplně jinak. Takže rozhodně je znát tu preventivní funkci, protože před tím, než byla nějaká povinnost, tak se na nás lidi obraceli ve chvíli, kdy už bylo zle. To znamená často třeba v pubertě těch dětí a tam už je na léčbu poruchy attachmentu, skoro si troufám říci pozdě. Teď je to lepší v tomhle, a i teda si myslím, že ta povinnost sledovat výkon pěstounské péče je velmi na místě, obzvláště i u příbuzenských pěstounských péčí, kdy teda tam holt je faktor toho, že tam ta rodinná péče už v té samé rodině jednou selhala. Pěstoun, který je úplně bez přípravy a bez vzdělávání a bez ničeho bez jakýkoliv... Ti žadatelé procházejí takovým sociálním striptýzem, když to dítě dostanou, strašně jako důkladně se posuzují a tyhle ty lidi, který vlastně pocházejí z nefunkčních rodin dostanou dítě a pracují s ním, a to víte asi i ze své vlastní zkušenosti, že to nedopadá vždycky úplně dobře. Takže si myslím, že to provázení je velmi důležitý hodně u těch příbuzenských pěstounských péčí. Ale určitě má svojí velmi důležitou roli i u klasických. Je to hodně v tom terapeutickém vedení. Zároveň i ten systém umí potom odchytnout i taková situace, který už můžou být pro dítě nebezpečný, pokud je to dítě nutný potom umístit mimo tu rodinu náhradní, tak si myslím, že se to líp zabezpečí tím, že tam ta doprovodka chodí a chodí tam často. A má capacity chodit tam častěji do té rodiny přímo než pracovnice OSPODu, to je taky důležitá funkce, si myslím. A i potom ještě existuje nějaká návaznost, potom ne každá pěstounská péče dopadne úplně růžově a někdy ty děti v osmnácti letech, opravud dnem osmnáctých narozenin, opouštějí tu rodinu, ale oni potřebují nějakou další podporu, takže tedy zase mají nějakou další doprovodku, která je před tím osmnáctým rokem připraví na to, najde jim návazný služby a ty děti už mají kam odcházet a vědí, co s tím životem dál. A asistované kontakty, to bych řekla, že je taky velmi důležitá stránka věci. My teda asistujeme, doporučujeme asistovat všechny, ty který už běžej hodně dlouho a hodně dobře, tak tam už to není potřeba, ale určitě první kontakty, domlouvání, vyjasňování si, co od toho kontaktu čekat, ošetření toho dítěte v případě, že ten rodič nedorazí, není spolehlivý. Může být, dejme tomu, i se stát nebezpečný těm pěstounům, protože je pod vlivem třeba návykových látek a tak. A na tom spoji je potřeba budovat vztah a vyjasňovat si historii s tím dítětem, tak zase od toho je ta doprovodka, aby v tomhle hodně pomohla, to to dítě hodně potřebuje.

TO 3:

T: Dobře a teď bych se zeptal trošku v opačném gardu. Jaká má tahle služba podle Vás nějaký třeba negativa, slabý stránky nebo ještě limity? A zase to vezmeme v tom dopadu na ty pěstounské rodiny. Pokud jsou.

R: Limity má finanční, značně. Protože příspěvek 48 tisíc je málo. Zaprvé platy těch klíčových pracovníků nejsou příliš vysoký, přestože se na ně kladou velké nároky ať od vzdělání, přes zkušenosti, který bychom rádi, aby měli, a přes to, že se musejí neustále, neustále znovu a znovu vzdělávat. My jsme teda v tomhle tom hodně direktivní a hodně po nich chceme, aby hodně četli a hodně se vzdělávali v náhradní rodinné péči. Ale ta odměna, si myslím, i té náročnosti emoční v tomhle povolání, tomu úplně neodpovídá. A pak si myslím, že, nebo vím, že u spousty rodin nestačí ten příspěvek na pokrytí všech potřeb té rodiny, obzvlášť těch terapeutických, to jsou fakt drahé služby a pokud většina rodin jede v nějakým hodně intenzivním modu terapie, třeba dyadická terapie, ta je hodně náročná finančně, tak ta se dá rozjet u několika rodin, ale určitě ne u všech, protože to by ta služba prostě neměla šanci ufinancovat. Takže finance, finance určitě. Pak ještě si myslím, že není úplně dobře nastavený ten systém dvanáct měsíců v roce, ale ne kalendářní rok, ale od uzavření dohody. Čili se může stát vlastně, že někdo, kdo se nebude chtít vzdělávat tak bude putovat systémem a úplně trošku z toho vzdělávání vypadne, protože když jednou vypoví dohodu někde a přejde k jiný doprovodce, tak ta mu začne zase počítat těch dvanáct měsíců od uzavření a tak. Takže to si myslím, že není úplně šťastně nastavený. I jsem hluboce přesvědčená, že kvalita doprovodných organizací je velmi, no, kolísavá řekněme. Že jsou na trhu i kvalitnější, ale i takový, který by opravdu neměly existovat a ty můžou nadělat víc škody než užitku. Takže i nějaký systém, on systém kontrol existuje, my tady máme každou chvíli nějakou (úsměv), ale těžko říct jestli je správně nastavený to, že tím systémem procházejí doprovodky, který by asi neměly. Těch slabých míst bude určitě víc. Takle ty budou pravděpodobně ty, co nejvíc pálejí. Hlavně ty finanční.

T: Když bychom vzali tu rodinu, tak je třeba něco, co negativního ta služba může přinést do té rodiny, do jejího života?

R: No, myslím si, že mnoho, protože takový OSPOD, který dobře funguje, tak v podstatě nevíme, že je, le pokud nefunguje úplně dobře, tak může být pro tu rodinu velmi ohrožující a ten pracovník té doprovodky v tom může být velmi nápomocný tomu OSPODu. To je

jedna věc a druhá věc, že tam v té rodině se otevírají hluboká terapeutická témata a ten pracovník na to musí umět reagovat. On je nediodnostikuje ani neléčí, na to máme psychology, ale musí umět indikovat a musí umět pracovat s tím, když na něj takový téma koukne. Musí umět pracovat i s téma pěstounama, aby i oni zase uměli s tím dítětem podle pravidel práce s dětma s poruchou attachmentu, a i takový to sociálně právní poradenství, pokud není vedený dobře, tak může udělat velkou paseku. Ti klienti nevědí, jaký mají práva, bojí se soudů, bojí se úřadů a když nejsou správně informovaní, tak můžou být na těch svých právech i kráčení. To samý platí pro asistovaný kontakty nebo vůbec kontakty s biologickou rodinou. Pokud jsou úplně, ta rodina, ponechána, aby se kontaktovali úplně sami tak to dopadá hodně často zle, protože to je zrovna hodně velká rána pro ty děti, který mají za sebou to trauma, to opuštění, a ty pěstouni si často nevědí úplně s tím rady. Obzvlášť příbuzenský pěstouni. Ti se umějí chovat někdy hodně necitlivě a když není kvalitní doprovodka tak není úplně nikoho, kdo by to zachytil a trošku nějak to učesal, pracoval s tím nějak. Tak v tom asi vidím největší rizika a potom samozřejmě i to, pokud nějaká doprovodka neplní svoji funkci tak, jak má, nekoná návštěvy tak, jak má, tak se v rodině můžou dít věci, který by se taky dít neměly, a to dítě nebude z toho, nebude z té rodiny zachráněno.

T: Já přemýšlím, jestli bych se nějak doptal, ale nepadá mě, to asi bylo vyčerpávající. Tak se zase můžeme posunout dál.

TO 4:

T: Teď bych se zeptal, jak byste hodnotila spolupráci s pěstouny? A jestli to jde, zkuste to vzít, prosím Vás, hodně obecně. Třeba nerozlišovat pěstouny biologické a profesionální, tomu se ještě budeme věnovat. Tak jestli jde takhle nějak zobecnit to, jak pěstouni spolupracují s doprovázejícími pracovníky?

R: Těžko se to zobecňuje. Ale řekla bych, že dobře, že nemám zkušenost snad, že by někdo měl problém pustit si nás do bytu, jako sociální pracovnice a po prvních kontaktech většinou pochopí, že jsme od toho, abychom jim pomáhali ne pro to, abychom je komandovali, jak teda mají v té výchově postupovat. Takže řekla bych, že dobře. Jediný, co třeba někdy může drhnout, tak je ta ochota se vzdělávat, protože ne každý zkrátka je tímhle tím směrem otevřený, ne každý pěstoun je vysokoškolák a tomu se vzdělává ještě o něco hůř. Co se týče ostatních oblastí a povinností... Povinnosti musím říct, že taky z drtivý většiny si plněj, tak

jak mají a spolupracují prostě dobrovolně. Takže v tomhle smyslu, si myslím, že si nemůžeme na nic stěžovat. To jsou spíš taková ta témata provázení některá, která jsou kontroverzní, ale že by někdo vyloženě bránil spolupráci, tak to nestává, možná ani nestalo nikdy, nevzpomínám si.

T: Takže jsou motivovaní ke spolupráci?

R: Dalo by se říci, že ano. Každý má tu motivaci jinou, ale ano. Někdo má motivaci: když nebudu spolupracovat, děti mi vezmou a mi s nimi i dávky. Může existovat i taková, ale troufám si říct, že jako v hluboký menšině, že většinou skutečně cítí a chápu, že to je pomoc, pomocná ruka z naší strany a využívají ji. Komunikují s námi ve většině případů víc, než je jejich povinnost. Setkáváme se s nimi častěji než jednou za dva měsíce, většinou.

T: A plyne to z nějaký potřebnosti situace, tyhle častější kontakty nebo to vychází z dobrého vztahu třeba?

R: No, já si myslím, že tam musí být obojí, protože když ten pěstoun má potřebu s náma něco řešit, tak tam musí nejdříve být dobrý vztah. Já si myslím, že to jsou velmi intimní věci a záležitosti, který s náma řešej a ve chvíli, kdy ten pěstoun nemá vztah se svým sociálním pracovníkem, tak se mu pravděpodobně nebude svěřovat s tím, co ho trápí ve výchově s dítětem a to samozřejmě platí i pro to dítě. Někdy jsou to, u těch dětí trochu starších je tam i navázaný silnej kontakt s tím sociálním pracovníkem, potkávali se i samostatně. Někdy je to potřeba.

TO 5:

T: A jak, podle Vás, vnímají tu službu doprovázení samotní pěstouni?

R: Z počátku řekla bych rozpačitě... Takhle, když se podívám na pěstouny, který už doprovázíme spousty let a který už doprovázení znají už z dob před dohodama, tak pro ty to není novinka, v podstatě jenom najeli do nějakýho jinýho režimu, ale tak nějak si na to zvykli. Ti, co přicházejí do systému teď, tak to berou za začátku jako nutnost a později pochopí, že je to pomoc. A rozpačití jsou z toho, podle mě, úplně na začátku. Mám možnost ještě se potkávat se zájemci a žadateli o náhradní rodinnou péči, tak na těch přípravách jsou první reakce rozpačité: „Ježíš, někdo k nám bude chodit jednou za dva měsíce, no dobře no.“. A takovej trošku ten strach. Všichni v nás viděj ty Zubatý a teď se mě, zrovna dneska se mě ptala žadatelka: „A to jako se budete koukat, co třeba máme v ledničce? Nebo kde

jako to dítě spí?“, tak jako vysvětlujeme tu naši roli a většinou ji vnímají kladně, nakonec. Takže prvotní rozčarování se většinou jako rozplyne a řekla bych, že s tím nemá nikdo nakonec problém.

T: Takže třeba ze začátku třeba úplně nedokáží rozpoznat rozdíl mezi pracovníky OSPODu a pracovníky doprovázení?

R: Ne jenom ze začátku, řekla bych. Že u některých jako je to, nás mají prostě za jedno a potom, já bych řekla v praxi, se to rozdělí na takový, co je ta úřednice, ta pracovnice toho OSPODu je pro ně ta úřednice, kterou vidí jednou za půl roku, málokdy jde ta ospoďačka do terénu častěji než jednou za půl roku, ona na to ani nemá kapacity, takže se tomu úplně nedivím. Tak to je pro ně ta úřednice. Někdy přece jenom i ten úřad vzbuzuje respekt, někdy i strach, někdy mají špatný zkušenosti, takže i nechť vyloženě, ale ne vždycky, někdy mají dobrý vztahy s tím OSPODem, ale je to prostě jako úřad. A my jako neziskovka máme snazší tu cestu prostě k tomu dobrému vztahu k nim v tom, že nejsme ta direktivní složka, ta represivní, nás se tak nějak nebojey takže o to snáz se nám ty kontakty navazujou.

T: Vy jste teda říkala před tím, že u některých těch pěstounů se jakoby z té nutnosti mít doprovázející organizaci potom stává ta možnost nějaký pomoci. Co je třeba ten hybatel toho, že se jim ten přístup takhle změní nebo vnímání té služby?

R: Já si myslím, že to, když si vyzkouší, že rady v praxi fungují, výchovný rady. Protože když se na přípravách hovoří o tom, že tahle výchova bude úplně jiná výchova, tak oni to trochu slyší, některý z těch částí si trochu zvnitřní, ale když to přijde, tak je to ten šok, ta realita a zjišťují, že to terapeutický vedení a i ta sociální pracovnice, která k nim jezdí v praxi opravdu pomáhá a vážně to funguje. Oni si to zkusej, že to funguje, že to nejsou řeči jenom nějaký tak potom po té pomoci sahaj. Řekla bych, že hlavně to je ten důvod. A potom samozřejmě, když přijde nějaká větší krize, ve který potřebují někoho, o koho se můžou opřít, kdo jim řekne, jaký další služby existují, jaký mají práva, co můžou dělat ještě v tom, v čem jsou. Anebo jenom, když jsou hrozně vyčerpaný, oni i tu odlehčovací službu mají jako velmi důležitou.

T: Takže by se dalo říct, že s nějakou pozitivní zkušeností s tou službou se potom mění ten pohled na ni?

R: Myslím si, že jo. A to platí i naopak, pokud je negativní zkušenost, tak bych řekla, že... To obzvlášť u psychologů. Pokud už mají za sebou nějakou špatnou zkušenost s psychologem, tak už jsou pak strašně těžko motivovatelný k nějaký další spolupráci.

T: Dobře. Takže dále...

TO 6:

T: Jak se, podle Vašeho názoru, liší ta spolupráce s pěstouny, kteří jsou biologičtí příbuzní dítěte, a spolupráce s pěstouny profesionálními?

R: Jako směrem od nás?

T: No nebo klidně vzájemná spolupráce těch pěstounů a tý doprovodky.

R: Řekla bych, že to jsou dvě, že by se to vůbec nemělo jmenovat pěstounská péče obojí, protože to jsou dvě naprosto diametrálně odlišný disciplíny. Ta má úplně každý svoje specifikum. U těch příbuzenských pěstounů hodně pracujeme daleko víc s tématem biologický rodič je moje dítě a biologický rodič selhal ve výchově. To je hlavní to, co se táhne a samozřejmě většina příbuzenských pěstounů jsou prarodiče, takže i ten generační rozdíl je tam hodně znát. Oproti těm dětem. A i ochota dát na radu klíčový pracovníce, která je o dvě generace mladší je taky úplně jiná než u klasických pěstounů. A ještě i tam funguje, u těch příbuzenských, takovej faktor, a to je ale, je to moje dítě, je to z naší rodiny, takže mě z venku nějaká sociální pracovníce těžko může poradit, jak ho mám vychovávat, já to přece vím líp, protože je to dítě prostě můj vnuk, moje vnučka. V tomhle se s nimi pracuje někdy obtížněji, řekla bych. Hůř se motivují k tomu vzdělávání, jak už jsem říkala, a i třeba na víkendový pobyty, který pořádáme vzdělávací, tak je potřeba si to nejdřív vyzkoušet, než jsou potom ochotný jezdit. I když pravda je zase, že někteří je vyloženě vyhledávají, takže taky to nemůžu úplně paušalizovat. Protože jsou, často jsou izolovaní trošku od ostatních pěstounů, protože ti, co procházejí přípravou, tak aspoň, my máme tu zkušenost, že se kontaktují často i potom, když už dostanou děti do péče, takže už se mezi sebou znají. Snáz tvoří takové komunity, sdílejí si ty zkušenosti mezi sebou a taky ti mladší pěstouni využívají hodně i nějaký sociální sítě, což ti starší úplně neumějí a nedělají, takže jsou o hodně izolovanější oproti těm mladším. No, takže to jsou hlavní rozdíly mezi nima. A to doprovázení je potom rozdílný právě, právě kvůli těmhle těm věcem. Řekla bych, že vždycky reagujeme na tu potřebu toho konkrétního pěstouna.

T: Takže hlavní odlišnost je tam teda v odlišnosti těch témat, který se v rodinách řešej?

R: Řekla bych, že jo. Jo, protože ochota spolupracovat, když nad tím tak přemýšlím, se asi nedá rozdělit na příbuzenský pěstouny a na klasický. To spíš je individuální a taky podle charakteru.

T: A takže profesionální pěstouni se třeba v rámci toho okruhu doprovázených pěstounů od jedné doprovodky, dejme tomu, se i, jak to říct, sdružují i mimo jakoby tu spolupráci s tou doprovodkou, budují nějakou sounáležitost, pomáhají si?

R: Máte teď na mysli dlouhodobý pěstouny? Samozřejmě to záleží na charakteru těch lidí, někteří jsou tomu otevření, někteří ne, ale ti, co jsou, tak ano. Buďto se poznají právě už v rámci té přípravy padnou si do oka a nebo i na těch třeba našich pobytech se často stávalo, že tam se seznámí a pak se prostě kontaktují i mimo ty naše služby. Ještě než začaly dohody o výkonu pěstounské péče, tak jsme zřizovali kluby pěstounů po kraji a ty byly docela oblíbený. Bylo to taky o vzdělávání, občas byl pozvaný lektor, ale hodně i o tom sdílení těch zkušeností a to, si myslím, že jim mohlo být hodně nápomocný. Horší je, že ty, takový ty internetový diskuze a sociální sítě už jsou hůř regulovatelný, takže tam když se rozjede téma nějakým jako fakt nešťastným směrem, tak se to těžko pak nějak komentuje.

T: Jo, jasně. Tak jo. Tak teď bychom se zase posunuli do takovýho širšího kontextu, trochu zase od těch klientů...

TO 7:

T: Já bych se chtěl zeptat, jak byste hodnotila nastavení systému toho doprovázení u nás v České republice? Jakoby dejme tomu ta služba celkově jak je nastavená, jak byste ji hodnotila?

R: Jako v systému? Tak nějak obecně. Obecně, si myslím, že není špatně nastavená. Řekla bych, že povinnosti, který pěstouni mají jsou dostačující. Ještě bych uvítala možnost, že když jsou pěstouni, kteří by se chtěli vzdělávat víc, než je těch 24 hodin, tak aby mohli. Protože to teď prostě máme zakázáno zaplatit, prostě mají 24 hodin a nesmíme zaplatit prostě víc. Tak bych ráda, aby když chtějí, aby mohli víc. Zase je to o těch penězích, víc peněz na ty terapie, který když jsou potřeba intenzivně a těch dětí je třeba v rodině víc, tak je to neuplatitelný, to se potom i těžko motivujou ty lidi do toho, pokud už je vyžadovaná pak nějaká spoluúčast. Pak si myslím, že by bylo dobrý zpřísnit požadavky na provázející

pracovníky, ale zároveň by s tím ruku v ruce měla jít i odměna, protože pak už nenajdeme asi nikoho. (úsměv) Těžko se lidi nabírají.

T: Třeba ta zákonná podoba doprovázení, ty práva a povinnosti doprovázejících organizací, jak byste to hodnotila, jak je to teď nastavený?

R: Já si myslím, že to ne... Ještě praxe to ještě ukáže, ono to je pořád ještě nový, ale myslím si, že to není úplně špatně nastavený. Ještě by se měly lépe dořešit ty respity, ty odlehčovací služby, protože ne vždycky je to úplně tak proveditelný, jak to zákon vyžaduje. My jsme ještě do takové situace nepřišli, abychom tomu nemohli vyhovět, ale umím si představit i takovou situaci nebo chvíli, ve které to jako úplně nepůjde. Tak ty. Prostě mám spíš velkej problém s legislativním nastavením zprostředkování a udělení nezájmu u dítěte, který by mohlo jít do osvojení a tak. S velkou roztržitostí legislativní přechodný péstounský péče, ale to jsou takový, podle mě, o mnoho palčivější problémy než, že by nebylo dobře nastavený provázení, to si myslím, že jako v kostce, je docela dobře vymyšlený.

T: Já tady k tomu mám první podotázku: Zeptal bych se, jak vnímáte přístup státní správy a třeba úřadů anebo i dalších subjektů, dalších neziskových organizací, školských zařízení, škol a tak podobně, k doprovázejícím organizacím? Možná jenom třeba nechme stranou OSPODY, k těm se ještě budu vracet. Tak jak třeba tyhle ty subjekty přistupují k doprovázejícím organizacím?

R: Tak s krajským úřadem se v doprovázení samotným setkáváme celkem minimálně, vlastně jenom u přechodných péstounů, jinak ne a nemůžeme si ztěžovat vůbec na nic. Spolupráce, si myslím, funguje velmi dobře. A co se týče ostatních doprovodných orgnizací, tak musím říct, že ty zkušenosti jsou taky ve skrze pozitivní, že se málokdy nám ve spolupráci stalo fakticky, že by něco nebylo tak, jak jsme si představovali. Jsou ochotný si vyměňovat informace, i dokonce, třeba v tom doprovázení, no to je na co jste se ptal, že je špatně nastavený, tak to, že když nějaký péstoun odejde, vypoví dohodu a potom ji uzavírá někde jinde, tak ta původní doprovodka musí detektivně pátrat, kde teda a kolikátýho byla ta nová dohoda uzavřená, to jde dost těžko, ale řekla bych, že tady v kraji celkem máme ty vztahy s doprovodkama tak nějak nastavený dobře, že se i ozvou a i řeknou, když je to potřeba a i my to děláme, samozřejmě směrem k nim a se souhlasem klienta potom poskytujeme nějaký základní informace o tom, jak probíhalo doprovázení u nás a i to samý se nám stává

s ostatními doprovodkami. Takže já bych řekla, že dobře, navzdory tomu, že panuje přesvědčení, že si nějak hrozně jdeme po krku, že jsme si hroznou konkurencí, tak bych ani neřekla tolik, protože pěstounů a vůbec náhradních rodičů je v Královéhradckém kraji docela dost a těch doprovodek není tolik, aby se neuživily na ten počet pěstounů.

T: Jasně. A třeba nějaká se školama...?

R: Se školama. Velmi individuálně, je to hodně o lidech. My jsme se snažili dostat povědomí o teorii attachmentu a o dětech s poruchama attachmentu do škola různými způsoby už dlouhý roky, ale teď se nám to začalo, řekla bych, trošku dařit přes metodiky prevence. Ti na to dokážou slyšet trošku a tak teď je to aktuálně tři čtvrtě roku zpátky, kdy se nám sem tam ozve nějaká základka a říkají, máme tady dítě, který je v náhradce a potřebovali bychom vědět atd. Ale je to hodně o konkrétních lidech a jinak jako spíš ta spolupráce probíhá s konkrétní paní učitelkou v terénu, kde se bavíme o konkrétním dítěti a tam už je to opravdu o vůli toho konkrétního pedagoga a ne moc o vedení. Byla bych ráda, kdyby se o attachmentu ve školách vědělo víc, myslím si, že to zatím není úplně rozšířená věc ve školách. A vůbec do toho pedagogickýho prostředí se vůbec špatně proniká, je takový rigidní, řekla bych v tomhle směru. A to už vůbec nemluvě o spolupráci se soudama, tam to už vůbec jako nelze pronik... Soudce od soudce. Ale myslím si, že o teorii attachmentu nemají vůbec ponětí, že opravdu souděj nebo ja... Já jsem se nepotkala s něčím takovým, ne že bych potkávala soudce každé den, ale za praxi aspoň si to nepamatuju, že by měl někdo hlubší povědomí o teorii attachmentu. Navíc na posudek psychologa prostě dát může a nebo nemusí a někteří soudci prostě soudí ty děti jakoby to byly nemovitosti nebo prostě: „Zkusíme to, mohl by se tam vrátit a když to nevyjde, nevadí, tak se vrátí zpátky...“. Ale to není úplně dobrý, to si myslím, tam jsou jako velký rezervy systému. Ale jsou ovlivnitelní skrz ty OSPODY, který zase to vzdělání mají, ve většině případů.

T: Takže třeba ty soudy, jsou nějak otevřený ke spolupráci s doprovodkami?

R: Ne. Snad jednou dvakrát se stalo, že si nějaký soudce vyžádal zprávu od doprovodky, ale většinou je spíš příkládáme, protože to chce klient, ale soudce nemá, anebo to chce ospoďačka, která soudci řekne, ale tady doprovodka spolupracuje daleko intenzivněji, ale že by přímo soudce sám měl dojem, že potřebuje od doprovodky nějaký informace, tak to se prostě nestává.

T: A třeba ještě k těm školám. Když teda je tam navázaná nějaká spolupráce, tak vychází z iniciativy tý školy nebo potažmo tý konkrétní paní učitelky nebo spíše z iniciativy vás, jako doprovodky?

R: Nás a nebo pěstounů, v 90% případů, možná víc. Oni na tom mají podíl asi i pedagogicko-psychologický poradny, protože ani ony neznají často pojem o attachmentu u dětí a velmi často jí diagnostikují jako ADHD nebo jako poruchy autistického spektra. To jsou takový klasický diagnózy, velmi častý, a porucha attachmentu se dost často chová velmi podobně. Což samozřejmě někdy neznamená, že když dítě má poruchu attachmentu, že nemusí být k tomu i ADHD, to i bývá občas, ale pokud tu poruchu attachmentu úplně pomíneme a budeme s tím dítětem pracovat tak, jako s ostatními, tak to většinou bude cesta do pekel. Ale bude jenom označený za to dítě zlobivý, který vypadává z toho systému. Takže to většinou řeší pěstoun anebo my. Iniciativa škol jako moc není.

T: A je to třeba tím, že nemají moc ponětí o tom, že by třeba nějaký doprovázející organizace fungovaly, existovaly nebo to vědí, akorát k tomu k tomu nesahají, k té spolupráci?

R: Já si myslím, že to bude spíš o tom, že nevědí, že se i stává, že třeba ani nevědí, že to dítě je v náhradní rodinné péči. A někdy vědí, ale nevědí, co to znamená. Považují pěstouna za zákonného zástupce a podobně. Takže pravděpodobně vůbec nevědí a ani nevědí, že tohle dítě není zlobivý, ale že to dítě jde spravit, ale nevědí jak, nevědí, komu si můžou říct, někde.

T: A teď bychom se tedy podívali na ty OSPODy. Jak, podle Vás, současné nastavení toho systému, ovlivňuje spolupráci právě pracovníků OSPOD s pracovníky doprovázení? Jak tam ta spolupráce probíhá, jak vypadá?

R: Já si myslím, že probíhá ve většině případů dobře, asi to bude mít taky každá doprovodka nastavený jinak, ale my máme hodně, my s nimi komunikujeme hodně i ústně. Ty půl roční zprávy, minimálně ty půl roční zprávu jim vozíme osobně a ve většině případů, je ta spolupráce poměrně úzká. My se kontaktujeme častěji než jednou za půl roku, a tak samozřejmě, že taky existují špatné zkušenosti sem tam, ale řekla bych, že ve skrze jako to funguje dobře.

T: A tak, jak tu spolupráci vnímáte, máte třeba pocit, že ta doprovodka a OSPOD jsou na úrovni partnerů nebo je třeba ten OSPOD jakoby nadřazenější tý doprovodce?

R: To je právě ta nevyjasněná role v systému trošku. Někteřej, zas asi to bude o konkrétních pracovnících spíš, protože některý pracovnice nás berou jako partnery, některý nás berou jako někoho, koho si nakoupili jako OSPOD a on teda má převzít veškerou práci a jenom o tom občas referovat a pro některý OSPOD jsme nástrojem. On řekne, co se má dít a my to půjdeme konat, bez jakéhokoliv vlastního názoru, kterej na věc máme. Takže to takový široký, celkem. OSPOD od OSPODu.

T: Dobrá, tak jo. My jsme si teď nějak to doprovázení tak jako ze široka probrali společně...

TO 8:

T: Já bych se chtěl zeptat, jestli Vás osobně napadá nějaký způsob, inovace a ať už by to byla nějaká nová činnost, změna přístupu, cokoliv, jak by se mohla ta služba změnit, aby byla při práci s klienty efektivnější?

R: Aby byla efektivnější? Bude strašlivý, že se budu opakovat, že je to hodně o penězích, protože kdyby bylo víc financí, bude i víc kapacit. Kdyby bylo víc pracovníků, tak by se dalo jezdit častěji do některých rodin, některý to potřebujou. I když nemůžu zase říct, že by byla ta kapacita v tuhle tu chvíli úplně nedostatečná. Myslím si, že to zatím zvládáme pokrýt dobře. Tam kde opravdu je potřeba jezdit častěji, tak jezdíme a ono většinou je. Těžko se mě definuje pojem efektivnější, protože se mi i těžko kvantifikuje, jak ta péče je kvalitní, jakej výsledek je správněj. Co je dobře, jestli je dobře, když se dítě v rodině udrží nebo je dobře, když jde někam jinam do toho systému. Prostě jak kdy. Asi je, mírou pravděpodobně bude spokojenost a štěstí toho dítěte a jeho příznivej vývoj nějakěj, což si myslím, že se v tuhle tu chvíli daří. To musím zaklepat. Takže jestli bychom potřebovali větší efektivitu? Jo, bylo by fajn, kdybychom měli i my pracovníci více financí na vzdělávání, protože teď třeba jedna z našich pracovnic dělala dlouhodoběj tříletěj výcvik v attachmentu a to si myslím, že je velice dobrá věc. To, kdybychom mohli absolvovat všichni, tak by nám to i v práci moc pomohlo. Protože se i tak samozřejmě vzděláváme, ale tohle je velice intenzivní kurz, přímo od Hughese, tak to by bylo fajn. A možná ještě víc služebnách aut. I to by nám pomohlo, urychlilo. Ale to jsme zas u těch peněz, to je hrůza. To jsou hlavní věci, co mě napadají. Jinak si opravdu myslím, že to se... Já mám jako velký výhrady k systému náhradní rodinný péče jo a vůbec jako k legislativě, která komplikuje, ta zmatanost a

nesourodost jednotlivých OSPODů a soudů, to je opravdu někdy těžký se v tom vyznat. Ale doprovázení jako takový samo o sobě, si myslím, že zrovna je věc, která není vůbec vymyšlená špatně. Asi bych, asi bych to nějak výrazně neměnila v tuhle chvíli.

T: Dobře. Tak jo. Ta já si myslím, že se můžeme posunout k poslední otázce...

TO 9:

T: Mě zajímá, jestli je, podle Vás, široká veřejnost dobře nebo alespoň dostatečně informovaná o tom, co je to doprovázení? A pokud ano, tak co nebo kdo na tom má největší zásluhu a pokud ne, jak by se to třeba dalo změnit?

R: Myslím si, že široká veřejnost o doprovázení informovaná není. A myslím si, že to nevádí. Je informovaná o tom, že existuje nějaká náhradní rodinná péče a ten, kdo začne uvažovat o náhradní rodinné péči, tak se během toho procesu jistě dozví o tom, že doprovázení existuje. Více doprovázení rozhodně by bylo potřeba pro osvojitele, tam je díra, to tady děláme jenom my a Dobrá rodina jinak nikdo. A cizí péče, tak to taky děláme jenom my, tak to by bylo potřeba víc. Ale jinak si myslím, že je potřeba spíš dostat víc, zvýšit prestiž náhradní rodinné péče v očích veřejnosti než, aby měla povědomí o doprovázení. Protože tím, si myslím, je jediná cesta, jak i namotivovat nějaký nový žadatele, aby šli do té náhradní rodinné péče. A čím to je zásluha, no asi to bude zásluha částečně všech aktérů v tom systému, protože když Lumos dělal analýzu toho, co lidi motivuje k tomu, jít do té náhradní rodinné péče, tak většinou bývá spousta různých takových malých nařknutí. Jako vždycky nějaká kapka, která doteče. Takže slyší třeba spot v rádiu, potom uvidí někde plakátek, pak třeba se podívají na nějaký film s tematikou náhradní rodinné péče a tohle, myslím, že je zásluha jak doprovodek, tak OSPODů i krajských úřadů, že prostě soustavně teda, možná by to chtělo ještě trochu víc, ale soustavně se snaží vyvíjet nějaké aktivity právě ke zvýšení prestiže náhradní rodinné péče. Vydávají letáčky, roznášejí je všude možně, pořádají akce jak den pěstounství a podobně. Takže asi na tom kapku budou mít všichni. Určitě je výborný sehnat známý tváře a patrony, a to některé organizace mají a dělají víc než jiný. Takže to určitě budou takový ty velký jako Nadace Terezy Maxové, J&T, takový ty celorepublikový, Dobrá rodina taky konec konců má taky ty spoty různé, Lumos. No, i Amalthea, si myslím, se zaslouhuje hodně a Asociace dítě a rodina, těch jsme taky členem, tak ty rozhodně taky. Ministerstvo ne, bych chtěla říct.

T: To jsem se právě chtěl doptat, protože tady hodně zmiňujete, že jo, nestátní neziskovej sektor, tak jestli jakoby ta státní správa v tomhle moc zásluh nemá?

R: Řekla bych, že s... no krajský úřady ano, některý víc některý míň. Stejně tak OSPODy, co teda můžu srovnat v Královéhradeckým kraji, tak se vlastně týdnů pěstounství zúčastnili všichni, ale každý v různé intenzitě, řekla bych. A ministerstvo mi přišlo, že teda, ale tak ono to taky bylo tím, že teda dlouho nebylo vlastně, dlouho byla vláda v demisi a spousta věcí, který ležely na stole, zůstaly ležet na stole, protože nebyl nikdo kompetentní k tomu, aby je rozhodl. Takže tam prošvihli spoustu termínů, ve kterých se měli rozjet různé projekty, který se nerozjely, jenom protože prostě tam nebyl ten, kdo by byl oprávněn je odsouhlasit a na tom ministerstvu byl dlouho trošku v tomhle tom trošku binec, takže se zbrzdilo spoustu věcí. Teď teda už není nicméně ještě pořádek je teda ten ministerskej přístup, řekl abych, rozpačítej směrem vůbec, jako k náhradce a ta propagace tý náhradky to je pro ně, si myslím, není prostě prioritou v tuhle chvíli. Takže úplně, hlavně neziskovej sektor. Když si tak procházím v hlavně jenom třeba propagační předměty, tak ty v podstatě neexistují, od ministerstva.

T: Tak jo, takhle to tedy bude ode mě všechno, jestli vy k tomu ještě něco nemáte?

R: Já myslím, že mě je spíš třeba hraničit, protože se rozkecám vždycky. Jestli máte, co jste potřeboval.

T: Určitě, tak děkuju mockrát.